

Tussen Vraag en Antwoord

**Leer & werkboek Ehtiek
VWO - 5**

Inhoud

1. Ethiek

- 1.1 Inleiding: Wat is ethiek
- 1.2 Ethiek doordringt het hele leven
- 1.3 Waarde patronen
- 1.4 Ethische stromingen

2. Discriminatie

- 2.1 Inleiding
- 2.2 Hoe discriminatie ontstaat
- 2.3 Een voorbeeld van discriminatie: migranten
- 2.4 Communicatie in plaats van vooroordelen
- 2.5 Een stukje geschiedenis

3. Antisemitisme

- 3.1 Inleiding
- 3.2 Antisemitisme, een gevaarlijke werkelijkheid
- 3.3 Geschiedenis van het Jodendom
- 3.4 Antisemitisme door de eeuwen heen

4. Misdaad en straf

- 4.1 Inleiding
- 4.2 Kwaad, schuld en geweten
- 4.3 Criminaliteit en straf
- 4.4 De doodstraf ... een straf?

5. Samenwonen en seksualiteit

- 5.1 Inleiding
- 5.2 Geschiedenis van het samenwonen in Europa
- 5.3 Alternatieve vormen van samenwonen
- 5.4 Seksualiteit
- 5.5 Waardering van seksualiteit

6. Verslaving

- 6.1 Inleiding
- 6.2 Bewustzijnsveranderende middelen nader bekeken
- 6.3 Gokverslaving

7. De grenzen van het bestaan

- 7.1 Inleiding
- 7.2 De dood als taboe
- 7.3 De abortusproblematiek
- 7.4 Eugenese, toegepaste biotechnologie
- 7.5 Zelfdoding
- 7.6 Euthanasie

8. Vredesvraagstukken

- 8.1 Inleiding
- 8.2 Machtsmisbruik, geweld en vrede
- 8.3 Agressie en vandalisme
- 8.4 De bewapeningswedloop en oorlog
- 8.5 Ontwikkelingsproblematiek
- 8.6 De versterking van het ecologische evenwicht

9. Macht en media

- 9.1 Inleiding
- 9.2 De media en beïnvloeding
- 9.3 Welke werkelijkheid laten de media zien?
- 9.4 Media en manipulatie
- 9.5 Media: vrije meningsuiting en vrije meningsvorming
- 9.6 De schrijvende pers

Voorwoord

Van school mag je meer verwachten dan een diploma.

Dat komt doordat de school een instituut is waar, naast kennisoverdracht, vorming erg belangrijk is. Waaruit die vorming bestaat, hangt af van de doelstelling van de school en de manier waarop directie, medewerkers en jullie zelf deze doelstelling gestalte geven. Toch zal elke school het van belang achten haar leerlingen in contact te brengen met vraagstukken die de samenleving bezighouden.

In die boek willen we je inzicht bieden in een speciaal soort vraagstukken, namelijk ethische vraagstukken. Ethiek betekent kritisch nadenken over waarden en normen, over het gedrag van de mens voor zover je dat gedrag goed of kwaad vindt.

In elk hoofdstuk kom je een aantal verschillende principes tegen, waarvan we hopen dat ze je tot een eigen, verantwoorde stellingname ten aanzien van die vraagstukken zullen brengen. Naast informatie tref je een veelheid van werkvormen aan, die tot doel hebben de informatie te verwerken.

Je hoeft je, wat ons betreft, niet te houden aan de volgorde van de hoofdstukken. Zie elk hoofdstuk als een handreiking om, vanuit je eigen leefwereld en die van je omgeving, problemen en visies daarop te overdenken.

Niet dit boek is belangrijk, maar jouw reflectie op je eigen gedrag en dat van anderen, daar gaat het ons om!

Verwacht ook geen systematische behandeling van alle ethische vraagstukken en stromingen. We hebben ons beperkt tot de belangrijkste visies op een aantal problemen waarvan we denken dat ze heden ten dage in de belangstelling staan.

Voorjaar 1990

De auteurs

1. ETHIEK

1.1 Inleiding: Wat is ethiek?

Stel dat jij en je vriend(in) spontaan zin krijgen om spiernaakt door de stad te rennen ... In het gunstigste geval halen jullie net het einde van de straat en op het politiebureau mogen jullie uitleggen, waarom in 's hemels naam. Jullie hadden er gewoon zin in!

Nu kan zoiets in Nederland niet, omdat je daarmee de opvattingen van de meerderheid aantast die van mening is dat naaktlopen op de openbare weg niet door de beugel kan...

Misschien denk je: 'Nou, dat vind ik dan bekrompen!'

Op dat moment houd jij er een bepaalde visie op na over wat goed is en wat niet. Zo spreek je een oordeel uit over je eigen gedrag en dat van anderen. Daarover nadenken heeft met *ethiek* te maken.

Ingewikkelder wordt het als je gaat nadenken over de vraag *waarom* je iets goed vindt of niet. Het is denkbaar dat je over naaktlopen in het openbaar in de toekomst anders zult denken dan nu.

Ethiek hangt ook samen met de tijd waarin je leeft; ook de cultuur in een bepaald land heeft invloed op ethiek.

Zo zijn er in Afrika nog stammen voor wie naaktlopen heel normaal is. Ook hangt het af van de situatie waarin je je bevindt. Naakt zijn in een sauna of aan een strand is niet te vergelijken met naakt in de Kalverstraat.

Spreeken over goed en kwaad is dus vaak tijd-, cultuur- en situatiegebonden.

Tevens wordt ethiek bepaald door de levensovertuiging die je erop nahoudt. Zo zal iemand die vrij is opgevoed anders denken over naaktlopen dan iemand die preuts is grootgebracht.

In elke levensovertuiging gaat het over welke waarde je toekent aan mensen en de wijze waarop ze leven. Maar het gaat ook om begrippen als vrijheid, gezondheid en geluk.

Het is alleen de vraag *hoe* die waarden *nu* vertaald worden. Ethische problemen zullen er dan ook altijd wel blijven:

- Mag je een huis kraken of is dat fout?
- Reageerbuisbevruchting, moet dat mogelijk zijn?
- Hebben ongeneeslijk zieken recht op euthanasie of niet?
- Is ongetrouwd samenwonen mijn zaak of hebben anderen daarmee ook te maken?
- Mag je een computer kraken of is dat een misdrijf?

Om mensen tegen en voor elkaar te beschermen en de orde in de samenleving te bewaren, zijn er regels en wetten gemaakt. Wil een wet zinnig blijven, dan moet ze van tijd tot tijd worden aangepast aan de veranderde visies van de samenleving. Steeds zal aan die wet *respect voor elkaars persoon* ten grondslag moeten liggen.

Hoewel het lang heeft geduurd en nog lang niet alle landen zich aan de afspraken houden, hebben de Verenigde Naties een soort ethische grondwet aangenomen, de *Universele Rechten van de mens*. Over al deze dingen nadenken heeft met ethiek te maken. En daarover zal het dit schooljaar gaan.

Het woord ethiek komt van het Griekse *ethos*, dat gewoonte, zede betekent. Je met ethiek bezighouden is dan: nadenken over je gedrag, voor zover dat goed of niet goed is.

Een dier kan dat niet; alleen een mens kan onderscheid maken tussen wat je doet en wat je eigenlijk, volgens je geweten, had moeten doen. Als ethiek betekent dat je nadenkt over je gedrag, over goed en kwaad, zou je *ethisch* handelen kunnen omschrijven als *de poging om elke mens zich zo vrij mogelijk te laten ontwikkelen, maar dan wel binnen een aantal bindende opvattingen over goed en kwaad (= normen en wetten, de moraal) die cultuur- en tijdgebonden zijn*. Maar dan beginnen meteen al de problemen: Wát is vrij? Wát is vrijheid? Hoe kan ik mezelf nu ontplooien, als ik me tezelfder tijd moet binden aan normen? En wat zijn dan die normen?

Van jou mag verwacht worden dat je een mening hebt. Om die mening te kunnen vormen moet je informatie tot je beschikking hebben en moet je veel met elkaar van gedachten wisselen.

Dit boek wil je daarbij helpen.

VRAGEN EN OPDRACHTEN.

1. Wat is ethiek? Wat zijn waarden?

2. Geef in het kort je mening over de volgende ethische zaken:

- Het uit de tas van de leraar stelen van de goede oplossingen van het wiskundeproefwerk;
- Het uit een winkel stelen van repen chocolade;
- Het door het rode verkeerslicht rijden;
- De belasting oplichten;
- Hoewel ze zeer geschikt is, krijgt een vrouw een baan niet omdat ze twee jonge kinderen heeft;
- Twee lesbiennes die een kind willen adopteren.

3. Lees de volgende tekst en beantwoord daarna de vragen.

Het gezin P. bestaat uit vader, moeder en drie schoolgaande kinderen. Het gezin bewoont een eensgezinswoning in een kleine stad. Moeder werkt één dag in de week als caissière in een supermarkt, vader is vertegenwoordiger, Jan van 17 zit in 5 HAVO, Karin van 14 zit in 3 atheneum en Hans van 12 gaat naar de brugklas.

Vader en moeder zijn streng katholiek opgevoed. Hun opvattingen botsen herhaaldelijk met die van hun kinderen. Met name vader en Jan hebben tegengestelde ideeën, vooral over vrijheid.

Jan zegt:

'Wat ik belangrijk vind in het leven? Dat ik kan doen en laten wat ik wil, dat er niemand is die op mijn vingers kijkt, die me dwars zit of me de wet voorschrijft.'

Vader zegt:

'Doen waar je zin in hebt? Flauwekul! Dan loop toch alles in de soep. Sterker nog, als er geen regels zouden zijn, zou je helemaal niet vrij zijn. We leven nu eenmaal niet alleen op aarde, dus moet je rekening met elkaar houden. Pas wanneer je dat doet, ben je echt vrij.'

- a. Welke uitspraak omschrijft het best wat jij onder vrijheid verstaat?
 - b. Waarom bestaan er regels en wetten?
 - c. Welke gedachte dient aan elke wet ten grondslag te liggen?
4. Hieronder tref je een aantal ethische vraagstukken aan waar verschillen over wordt gedacht. Schrijf deze reeks tweemaal over in je schrift. Geef in de eerste reeks aan hoe jij denkt over de genoemde ethische kwesties en in de tweede welke volgens jou de mening is van je ouders. Controleer eventueel thuis óf ze inderdaad ook zo denken.

zeer vóór	1	2	3	4	5	5	4	3	2	1	zeer tegen
Feminisme ¹											
Kernenergie											
Pornografie											
Doodstraf											
Euthanasie ²											
Ontwikkelingshulp											
Abortus											
Kernwapens											
Genetische manipulatie ³											

1 Feminisme: streven naar gelijke rechten voor de vrouw.

2 Euthanasie: zachte dood, een einde maken aan ongeneeslijk, ondraaglijk lijden.

3 Genetische manipulatie: wijzigingen aanbrengen in de erfelijkheidsstructuur van planten, dieren of mensen.

Hoe zou het komen dat ouderen vaak andere accenten leggen dan jongeren?

1.2 Ethiek doordringt het hele leven

Je hebt de hele dag door met ethiek te maken. Telkens maak je immers keuzes, neem je beslissingen over wat je wel of niet doet. Bijvoorbeeld over politieke of economische beslissingen, wetenschappelijke ontwikkelingen, in de gezondheidszorg, bij het omgaan met mensen. Kortom, ethiek doordringt heel het leven.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Kies uit de volgende citaten het citaat dat je het meeste aanspreekt. Schrijf het op een vel papier, voorzie het van commentaar en zet je naam erbij. Geef het nu door aan je buurman. Deze reageert op jouw keuze en commentaar en geeft het weer door aan zijn buurman die op zijn beurt het geheel becommentarieert. Uiteindelijk heeft ieder zijn eigen papier weer terug, vol met commentaar van zijn klasgenoten. Lees al het commentaar en bepaal je voorkeur voor de geuite meningen.
- Ik vind dat de school er alleen is om te leren.
 - Geld stinkt!
 - Ook in een democratie worden de minderheden onderdrukt.
 - Abortus is een zaak van de vrouw alleen.
 - Dat iemand homofiel is, mag geen invloed hebben op zijn of haar mogelijke vast benoeming op een school.

- Als ik met mijn vriend(in) samen wil wonen, heeft niemand daar iets mee te maken.
 - Kinderen moeten doen wat hun ouders ook altijd gedaan hebben.
 - De R.K.-Kerk heeft het recht haar leden de *pil* te verbieden.
 - Alle mensen zijn vrij en gelijk geboren.
 - De kernwapens de wereld uit, te beginnen bij Nederland.
 - Buitenlanders moeten, als er hier geen werk meer voor ze is, naar hun eigen land teruggaan.
 - De mensen leven in de tegenwoordige technologische wereld veel te oppervlakkig.
 - Ik kan als eenling de vervuiling toch niet tegengaan.
 - Alcohol is je beste vriend, maar ook je laatste!
 - Verschillen moeten er zijn.
2. in hoeverre kun je uit deze citaten en jullie commentaar opmaken dat ethiek zeer veelzijdig is, dat er honderd en één visies bestaan, die elkaar onderling beïnvloeden?

1.3 Waardepatronen

Goed en kwaad zijn een kwestie van keuze en het ligt vooral aan iemands karakter, opvoeding en godsdienstige visie wat hij/zij goed of slecht vindt.

Ethisch denken is nadenken over je gedrag, over de vraag waarom je het ene goed en het andere slecht vindt, over de vraag waarom je het ene waardevol en het andere waardeloos of althans minder waardevol vindt.

Onder *waarden* verstaan we dan dingen die je belangrijk vindt. Daarover nadenken is beslist niet eenvoudig. Misschien zijn er wel evenveel waardenstelsels als er mensen zijn.

Iets wat je belangrijk vindt, is ook waardevol voor je. Is, om een voorbeeld te noemen, *gezondheid* voor jou het belangrijkste wat er is in deze wereld, dan kun je met andere woorden zeggen: leven is pas goed, als het gezond is. Gezondheid wordt voor jou dus een norm, een voorwaarde tot geluk.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

Welke waarden worden in deze illustratie uitgedrukt?

2. Leest de volgende lijst met waarden door en zet er dan in volgorde van wat je belangrijk vindt, cijfers achter (1, 2, enz.).

- gezondheid	- prettig werk	- vriendschap
- geluk	- onafhankelijkheid	- vergevingsgezindheid
- vrede	- zelfbeheersing	- bekwaamheid
- liefde	- gelijkheid	- gerieflijk leven
- verdraagzaamheid	- plezier hebben	- geloof
- eerlijkheid	- sociale erkenning	- zelfrespect
- zelf iets presteren	- veiligheid	- schoonheid
- vrijheid	- wijsheid	

De docent schrijft de 23 waarden op het bord en vraagt met handopsteking aan te geven wie *gezondheid* als eerste/tweede/derde/enz. waarde heeft genoteerd en zo verder, tot en met *bekwaamheid*. Het lijkt interessant de opvallendste scores (heel veel, heel weinig) te bespreken.

Maak de volgende zinnen af zoals jij vindt dat ze afgemaakt moeten worden.

- Je bent pas gezond als ...
- Een auto is pas volmaakt als ...
- Een mens als ding behandelen vind ik ...
- Iemand vernederen beschouw ik als ...

In de eerste stellingen gaat het *niet* over ethische normen. In de laatste twee wel, omdat het daar om een keuze gaat die de kern van het bestaan raakt. Je kunt er zelfs niet over discussiëren, want iemand als ding behandelen of iemand vernederen is te allen tijde en in elke situatie verkeerd.

Waarden dragen het karakter van een *ideaal*, iets waar je naar streeft. Daarbij is het gemakkelijker te zeggen hoe iets *niet* dan wel moet. Zo staat er bijvoorbeeld in de Tien Geboden: *gij zult niet stelen*.

Mensen hebben meerdere waarden nodig om gelukkig te zijn. Alleen aan vrijheid heb je bijvoorbeeld niet genoeg. Ook gezondheid en rechtvaardigheid zijn, om een voorbeeld te geven, belangrijke waarden. Tussen al die waarden en de gewone feitelijkheid van alle dag ligt een zekere spanning. Soms verandert je ideaal, soms de feitelijkheid. Zo kan de vooruitgang in de techniek, b.v. de informatica, mensen vrijer maken en intensiever laten leven. Maar tegelijkertijd ontstaat er een nieuwe vorm van onvrijheid, wat naast de deskundigen ontstaat een groep van onwetenden.

Wanneer de tijden veranderen, kunnen ook de normen om aanpassing vragende. Bijvoorbeeld bij de norm: *eerbied hebben voor al wat bestaat*. Hoe men die norm beleeft, is cultuur- en tijdgebonden. Zo bestreed men in de middeleeuwen hongersnood door het voedsel zo eerlijk mogelijk te verdelen. Nu zal men zich eerder de vraag stellen, hoe hongersnood kan ontstaan en is de ethische norm: voorkomen dat er hongersnood ontstaat.

Vaak moet je water bij de wijn doen, omdat de werkelijkheid anders is dan je ideaal. Soms moet je zelfs kiezen tussen twee kwaden, waarbij het van belang is goed te weten dat je keuze alleen voor dit moment de minst slechte is geweest. Dezelfde compromissen moet je soms sluiten tussen je eigen idealen en die van de samenleving. Als je vindt dat het bezit van een auto je gelukkig maakt, kom je in conflict met het belang van een schoon milieu, zodat je minder hard en misschien zelfs wel minder vaak gaat autorijden.

Soms verliezen mensen in onze snel veranderende samenleving hun houvast. Ze nemen dan hun toevlucht tot één rotsvaste visie, die ze nooit en te nimmer zullen loslaten. Dat geeft hun een gevoel van meer veiligheid.

We noemen deze mensen *fundamentalisten*. Ze verklaren en veroordelen met hun principes alles wat er gebeurt, weten precies wat goed is en wat niet en zijn ervan overtuigd als enigen de waarheid in pacht te hebben. Ieder die daarvan afwijkt is in hun ogen ethisch slecht.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

- Waarom zijn er misschien wel evenveel waardenstelsels als er mensen zijn?
Waarom draagt elke waarde het karakter van een ideaal?
Waarom zal de norm *eerbied hebben voor alles wat bestaat* in elke tijd anders moeten worden ingevuld.
Wat is fundamentalisme? Noem een voorbeeld van fundamentalisme in onze tijd.

1.4 Ethische stromingen

Jouw kijk op de wereld wordt bepaald door hoe je over de betekenis van je leven denkt. Zo ontwikkelt ieder mens een persoonlijke levensvisie die kleur geeft aan het bestaan. Als mensen merken dat anderen ongeveer dezelfde levensvisie hebben als zij, dan kunnen ze zich bij elkaar aansluiten. Er ontstaat dan een gezamenlijke of sociale visie op het leven, waarin een bepaalde groep antwoord geeft op de vraag naar de zin van het leven. Dat antwoord heeft ook gevolgen voor de manier waarop men zich gedraagt. De verschillende sociale levensvisies en daaruit voortkomende ethische stromingen, overlappen elkaar vaak. Zo kun je dezelfde gedragsregels en idealen in verscheidene typen ethiek tegenkomen. Tegenwoordig vervagen de grenzen tussen de ethische stromingen een beetje, omdat mensen een keuze maken uit meerdere opvattingen, die dan samen leiden tot een eigen ethische levenshouding. Toch zijn er twee hoofdstromingen in de geschiedenis van de ethiek te onderscheiden, namelijk,

1. ethiek gebaseerd op een *godsdienstige overtuiging*, zoals het Christendom, het Hindoeïsme en de Islam
2. ethiek die *niet* op een godsdienstige levensvisie gefundeerd is, onder te verdelen in:
 - a. ethiek die gefundeerd is op een *wereldbeschouwing* (hiervan zullen we de 'ethiek van de eerbied voor het leven' nader toelichten);
 - b. ethiek die op *de mens* gefundeerd is (voorbeeld: het hedonisme en het humanisme);
 - c. ethiek die op *de maatschappij* gefundeerd is (voorbeeld: het Marxisme);
 - d. *waardenethiek*, uitgaande van een aantal waarden die door een concreet volk in een bepaalde tijd worden nagestreeft.

ETHIEK GEFUNDEERD OP EEN GODSDIENSTIGE LEVENSOVERTUIGING

De ethiek van het Christendom

De bijbelse visie op de mens gaat uit van het geloof dat alles is geschapen door God. Hij geeft de mens de opdracht met de schepping goed om te gaan, er eerbied voor te hebben en een steeds betere wereld te realiseren.

Leidraad daarbij is de leer van Jezus van Nazareth, die je kunt vinden in de verschillende evangeliën, in het bijzonder in de zogenaamde Bergrede (Mattheüs 5, 6, 7). Hier propageert Jezus dat de verwezenlijking van het Koninkrijk Gods op aarde slechts gerealiseerd kan worden wanneer iedereen *de liefde tot God en tot de naaste* centraal stelt.

Naast het Nieuwe Testament is ook het Oude Testament een rijke bron van inspiratie. De christelijke ethiek is mede gebaseerd op de *tradities* binnen de verschillende kerken. We denken hierbij aan wat de Kerkvaders aan geestelijke erfenis hebben nagelaten, aan besluiten op concilies en kerkelijke synodes, en aan encyclieken van pausen. De kerken hebben zich in de historie ontwikkeld. Daarom is het nadenken over het historische erfgoed van de kerken voor alle geloven noodzaak en voorwaarde om tot een eigentijdse stellingname en keuze te komen.

Het Christendom heeft in de loop van zijn geschiedenis veel ethische beginselen overgenomen van de culturen waarin zijn geloofsgemeenschap zich bevond. Wij noemen als voorbeeld de Griekse beschaving, waarin minder waarde werd gehecht aan het lichamelijke. Het draaide vooral om het geestelijke aspect in de mens. Het Christendom heeft deze opvatting overgenomen en aangepast in zijn ethiek, waarin bijvoorbeeld de seksualiteit sterk werd ondergewaardeerd. In onze tijd denkt men daar in het algemeen anders over, een waardering die echt niet door iedereen in de kerken is overgenomen.

Toch heeft het Christendom ook typisch eigen ethische beginselen. Zo heeft Jezus het gebod *bemin je vijanden* veel radicaler uitgelegd dan in zijn tijd gebruikelijk was.

Hoewel je dus wel kunt spreken over christelijke ethische beginselen, betekent dat niet dat

er ook een uitgewerkte christelijke ethiek in de bijbel te vinden is. De bijbel is geen ethisch receptenboek! In elke tijd toest het Christendom zijn ethiek aan het uitgangspunt: dat de mens is geschapen door God en als zodanig moet leven en handelen.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

Schrijf de antwoorden van de volgende vragen in je schrift.

1. Waarop is de christelijke ethiek gebaseerd?
2. Hoe denk je over de volgende stelling: Om een ethisch standpunt in te nemen is het niet nodig te weten hoe men daar vroeger over dacht.

De ethiek van het Hindoeïsme

Het Hindoeïsme is ontstaan in India.

Kenmerkend voor deze godsdienst is dat de aanhangers ervan geloven dat heel het universum uitgaat van het Brahman. Hieruit vloeit een scheppende kracht die alles en iedereen bezielt en leven geeft. Men kent meerdere goden. Naast Brahman, die gezien wordt als de voornaamste god (als je dat woord tenminste mag gebruiken), is er Shiva, de god van de vruchtbaarheid, en Vishnoe, de helper van de wereld. De hindoes geloven in de wedergeboorte of reïncarnatie, een terugkeer na de dood in een andere levensvorm.

Hoe men terugkomt, hangt af van hoe men in het vorige bestaan heeft geleefd. Was dat goed, dan komt men terug in een hogere kaste. Dat is een bepaalde indeling van de maatschappij. De hoogste kaste is die van de brahmanen. Zij hebben dus in hun vorige bestaan niet slecht geleefd. Paria's behoren eigenlijk nergens toe! Zij moeten nog veel levens leven om bevrijd te worden uit het rad van wedergeboortes.

Je kunt je voorstellen dat hierdoor weinig hindoes in India staan te trappelen om mistoestanden te verbeteren: ieders lot is het resultaat van begane daden. Daarom met elk mens in dit leven zich houden aan alle verplichtingen die de kaste met zich meebrengt. Het uiteindelijke doel van alle leven is; niet meer te reïncarneren en op te gaan in het Brahman, het absolute niets.

Door westerse invloeden en die van eigen denkers is in dit starre systeem enige verandering opgetreden. Zo is officieel het kastensysteem in India afgeschaft en pleiten de volgelingen van Mahatma Ghandi voor landhervormingen en een conflictloze maatschappij, waarin iedereen zich kan ontplooien.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Wat betekent het geloof in de wedergeboorte voor een hindoe in zijn huidige leven?
2. Wat is het doel van zijn leven?
3. Aan wie is een hindoe, wat zijn gedrag betreft, verantwoording schuldig?
4. Waarom zal een hindoe vanuit zijn geloof niets doen voor een paria?

De ethiek van de Islam

De Islam is in 622 gesticht door de profeet Mohammed. De islamieten geloven in één God, Allah, en in diens gezant Mohammed. Allah wikt en beschikt, regelt het leven van alle mensen op aarde. Zonder hem is de mens niets.

Allah heeft de mens in het middelpunt van zijn schepping geplaatst. Aan hem behoort de aarde en al het geschapene. Wel moet de mens Gods wetten onderhouden die verwoord staan in de koran.

Hij is voor zijn daden verantwoording verschuldigd aan God. God doet de mens geen onrecht aan, de mens doet dat zelf. Toch kan hij altijd rekenen op vergeving.

De koran is voor de islamiet de belangrijkste bron van wetgeving. Je treft er een groot aantal concrete gedragsregels in aan. Er wordt gesproken over persoonlijke deugden, als nederigheid en onderworpenheid, sociale regels, als het geven van aalmoezen en het verbod om woekerwinsten te maken, regels over de positie van de vrouw en haar verhouding tot de man. De koran beoogt dus een rechtvaardige orde op aarde.

Net als christenen en hindoes kent ook de islamiet geen eenduidige uitleg van de regels van de koran. Zo zijn er er fundamentalisten die de koran letterlijk nemen en anderen die er vrijzinniger mee omgaan.

De islamiet probeert zijn leven in te richten volgens de zogenaamde vijf zuilen of principes:

1. het uitspreken van de geloofsbelijdenis eens per dag;
2. 5 maal per dag met het gezicht naar Mekka gebeden uitspreken;
3. de armen helpen in de vorm van een zogenaamde armenbelasting;
4. één maand per jaar vasten, of de ramadan onderhouden: men eet en drinkt niets van zonsopgang tot zonsondergang;
5. eenmaal in het leven op bedevaart gaan naar Mekka.

VRAGEN

1. Wat is het uitgangspunt van de Islam?
2. Waarop baseert de Islam het ethische handelen van de mens?

ETHIEK GEBASEERD OP EEN NIET-RELIGIEUZE LEVENSVISIE

Humanistische ethiek

Het woord *humanisme* is afgeleid van het Latijnse *humanitas*, dat mensheid betekent. Daarmee is eigenlijk al aangegeven wat het Humanisme beoogt. Alles draait, zeggen de humanisten, om de mens en hoe deze omgaat met de ander en de wereld. Wil je iets zinnigs zeggen over de mens en de wereld, dan kan dat alleen maar vanuit de mens en niet vanuit een god. De mens is daarom zelf verantwoordelijk voor alles wat hij doet of denkt. Hij bepaalt wat belangrijk is in het leven, hij neemt zijn lot zelf in handen en samen met anderen is hij verantwoordelijk voor de toekomst.

Ethiek van de eerbied voor het leven

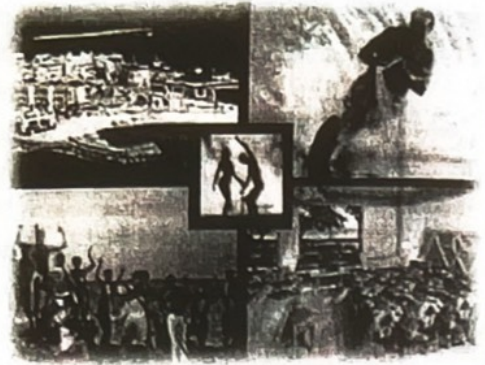
Albert Schweizer ontwikkelde een algemeen geldende, universele levenshouding die hij baseerde op 'eerbied voor alles wat leeft'. Zijn ethiek biedt ruimte voor gelovigen en ongelovigen en vooronderstelt geen enkele levensbeschouwing. Door eerbied te koesteren voor alle leven aanvaardt de mens zijn eigen leven en dat van anderen als heilig en onvervangbaar. Maar ... om in leven te blijven moet ander leven worden vernietigd. De meeuw eet vis, de panter doodt het jong van een hert en de mens bereidt zijn voedsel uit dieren en planten. Het is een grote en tevens tragische opdracht van de mens, steeds na te blijven denken over zijn leven en dat van anderen om zo min mogelijk schade te berokkenen. Dat kan hij doen door leed te verzachten, door medelijden, door actief deel te nemen aan het proces van de schepping. Eerbied hebben voor alle leven, dat betekent ook, zorg dragen voor het milieu waarin de mens leeft, dat is ook samen nadenken over vragen over doodstraf, abortus, euthanasie en dat telkens vanuit een grote bewogenheid met al het geschapene.

Hedonistische ethiek

In de hedonistische ethiek (afgeleid van het Griekse woord *hèdonè* = genot) wordt het bevredigen van lustgevoelens tot norm van het goede verheven.

Binnen het Hedonisme is weer een aantal stromingen te onderscheiden.

1. *Zuiver Hedonisme*

De bevrediging van ieder lustgevoel wordt tot levensdoel verheven. Aristippos, een tijdgenoot van Plato, levend in de vijfde eeuw voor Christus, stelt dat alleen het genot van het ogenblik, alleen het tijdelijke genot belangrijk is.

2. *Rationeel Hedonisme*

'Wanneer wij dus zeggen dat het genot het hoogste is, bedoelen wij niet de genoegens van de lichtmissen, noch die in zinnelijke genietingen gelegen is (...) maar het geen pijn te gevoelen naar het lichaam en geen onrust naar de geest.' Een citaat van Epicurus (derde eeuw voor Christus), voor wie de bevrediging van lustgevoelens wel wezenlijk is, maar die de kritiek daarop van de rede zeer belangrijk acht.

Doel van het leven is om zonder angst voor de dood of voor wat dan ook zo aangenaam mogelijk (maar wel maathoudend) te leven. De rede fungeert dus als scheidsrechter en moet erop toezien dat door bevrediging van eigen lustgevoelens anderen niet worden benadeeld.

3. *Reformatorisch Hedonisme*

Ook hier is de ethiek gegrond in het geluksverlangen van de mens, dat echter lang niet altijd bevredigd kan worden. Totalitaire regimes, honger, uitbuiting en geweld onderdrukken mensen, waardoor hun eigenlijke streven naar geluk en genot geen kansen krijgt.

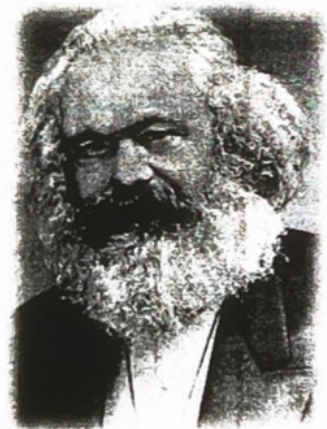
Reformatoische hedonisten, zoals Jeremy Bentham, stellen dan ook als hoofdregel van zedelijk handelen, *het grootst mogelijke geluk voor het grootst mogelijke aantal*.

Marxistische ethiek

In het Europa van de negentiende eeuw speelden westerse grootindustriëlen en Russische adel over de rug van de massa heen hun winstgevend spel. Uitbuiting was eerder regel dan uitzondering. Karl Marx schaarde zich aan de zijde der zwakken en probeerde te analyseren, *hoe* zulk een samenleving kon ontstaan en *wat* de drijfveren ervan zijn.

Zijn antwoord op deze vragen is het idee van een klassenloze maatschappij waarin ieder recht moet kunnen doen gelden op wat hij nodig heeft om te kunnen leven.

Ten tijde van Marx werd de wijsbegeerte voor een belangrijk deel bepaald door de filosoof Hegel. Deze ging uit van de opvatting dat alles wat er met ons en om ons heen gebeurt, bepaald wordt door de *ideeën*: pas kennis van het idee 'vrijheid' stelt je in staat vrij te zijn. Nee, zegt Marx, het omgekeerde is het geval:

éérst ervaar ik dat ik onderdrukt word; pas door deze ervaring constateer ik dat ik niet vrij ben en word ik mij bewust van mijn verlangen naar vrijheid.

Marx ging dus niet uit van een idee, maar van het feitelijke bestaan van een volkomen verkeerd gestructureerde samenleving waarin een kleine groep eigenaar is van kennis, kapitaal en de produktiemiddelen (kapitalisme) en waarin de meerderheid die door haar zwoegen recht heeft op deze middelen, wordt uitgezogen en uitgebuit. Het is onontkoombaar dat ieder die zich van uitbuiting bewust wordt, zal proberen dit juk met wil en daad van zich af te schudden, zodat een klassenloze, socialistische maatschappij ontstaat. In deze socialistische maatschappij gaat het niet primair om het geluk van het individu, maar om dat van de groep als geheel. Die moet met alle middelen proberen haar geluk te veroveren en zich daarna onvoorwaardelijk aan die nieuwe orde overgeven.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Noteer waar het, ethisch gezien, in elke beschreven levensvisie om gaat.
2. Wat is het belangrijkste verschil tussen de ethiek van het Christendom en het Humanisme? Welke overeenkomst valt je op?
3. Wat is het doel van de ethiek van Marx?
4. Lees de volgende situatieschets en beantwoord vanuit de christelijke en een zelf gekozen levensvisie de vraag hoe (on)ethisch je het het besluit van de hoofdpersoon vindt om op vakantie te gaan in dit land.
Meneer Jansen verkeert in twijfel. Het was natuurlijk wel fijn vorig jaar in Barcelona, maar zou hij nu eens niet wat verder gaan, naar Afrika bijvoorbeeld? Alsdus besloten. Op 20 augustus vertrekt hij met bestemming Nigeria. Het hotel is fantastisch, de natuur groots en imponerend. Alleen die schooiers met hun dikke hongerbuiken in de straten. Maar je, die heb je overal in Afrika. Moeten ze maar werken, vindt hij. Zoals hijzelf uitendelijk ook met niks is begonnen. Hij kan toch moeilijk zijn duur verdiende centen op straat gaan uitdelen.

Samenvatting

Hoewel het in grote lijnen voor iedereen wel duidelijk is wat goed is en wat kwaad, liggen concrete normen niet voor eeuwig vast. Steeds zoeken mensen naar een juiste omschrijving van wat goed en kwaad in hun tijd betekenen. Dit proces verloopt niet éénvormig, omdat we met mensen te maken hebben. Allen met hun eigen inbreng en visie.

Ethiek bepaalt ons handelen elke dag weer en is gebaseerd op onze opvoeding, onze levensovertuiging en op alle mensen en dingen die ons beïnvloeden.

Veranderingen in gewoonten, in cultuur, in levensbeschouwing en in godsdienstige opvattingen bepalen mede dat normen en de regels steeds aangepast moeten worden. Gebeurt dat niet, dan ontstaan er al gauw conflicten.

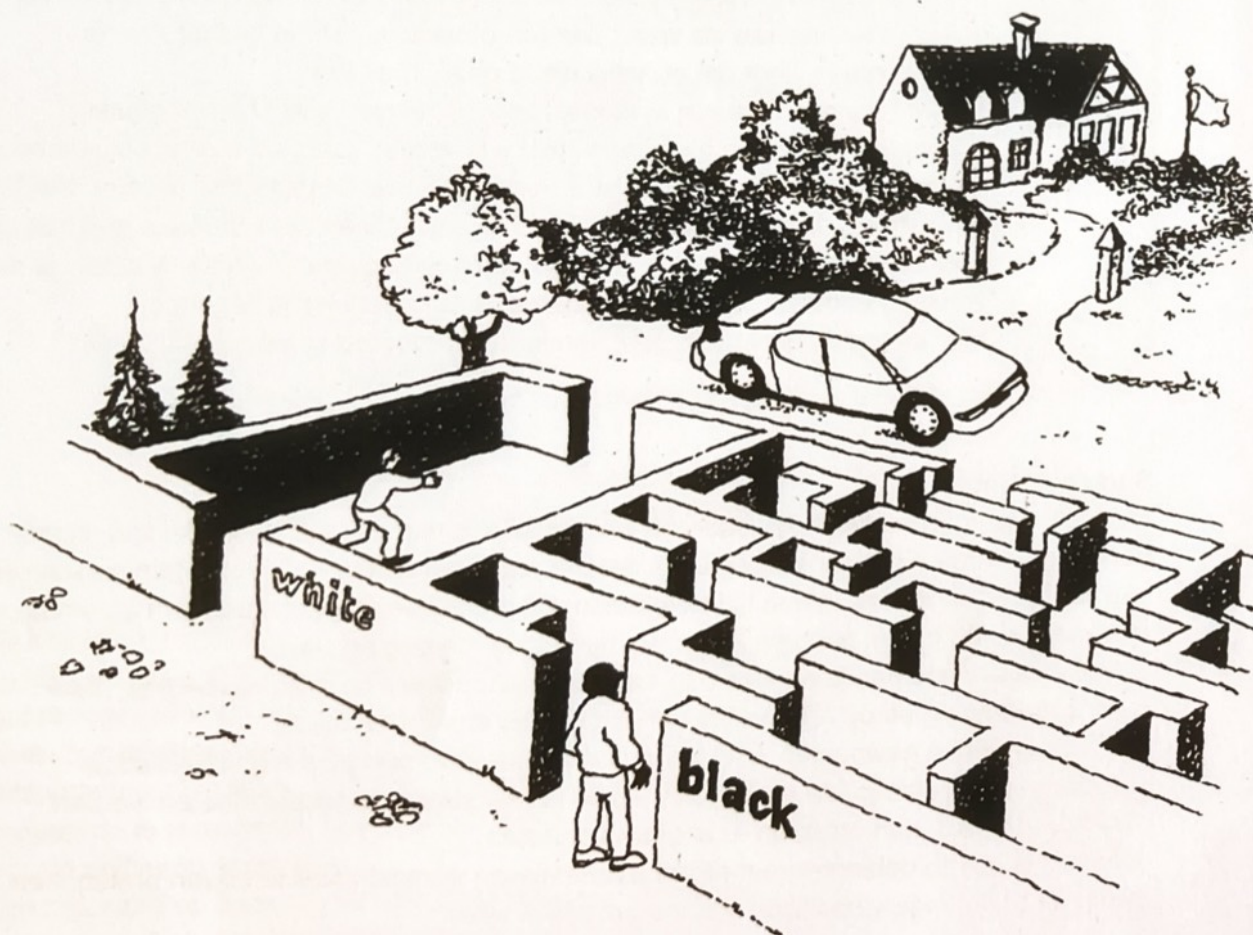
Daarom is het zo belangrijk met elkaar over ethische vraagstukken te blijven praten, hoe groot de onderlinge verschillen ook mogen zijn of lijken.

2. DISCRIMINATIE

2.1 Inleiding

Of je arm bent of rijk, geslaagd in de samenleving of niet, of je wordt geboren in een sloppenwijk of in een fatsoenlijk huis, of je Koos of Achmed heet, of je jong zult sterven of oud zult worden, gezond of ongezond, kansrijk of kansarm, gelukkig of ongelukkig, het maakt wel degelijk wat uit. Zomaar een greep uit de feiten:

- In krottenwijken wordt in mensonwaardige omstandigheden geleefd.
- Het komt voor dat iemand vanwege zijn huidskleur lastig wordt gevallen, ja zelfs mishandeld.
- Mensen met een minimumuitkering genieten vaak weinig aanzien en hebben minder mogelijkheden zich te ontplooiën.
- Kinderen van buitenlanders hebben minder kansen dan Nederlandse kinderen.
- Blanken vinden in Nederland gemakkelijker een kamer dan zwarten.

We kennen deze voorbeelden, komen er dagelijks mee in aanraking. Je zult zeggen dat dit onrecht te voorkomen is door de welvaart rechtvaardig te verdelen, het onderwijs te verbeteren en vooroordelen te bestrijden. En wie toch discrimineert dient men voor de rechter te dagen. Maar daarmee zijn de problemen niet opgelost. Want mensen zijn nu eenmaal niet hetzelfde. Mensen verschillen van elkaar in huidskleur, geslacht, leeftijd, denken en doen, afkomst, godsdienst, seksuele geaardheid, noem maar op. Toch hebben ze één ding wezenlijk met elkaar gemeen: alle mensen zijn vrij en gelijk in waardigheid en rechten ter wereld gekomen. Dat er dan toch discriminatie voorkomt, ligt aan het feit dat mensen elkaar veroordelen vanwege allerlei verschillen. Discriminatie wordt geboren uit angst. Angst dat je eigen wereldje, je eigen manier van denken in gevaar wordt gebracht. Dit hoofdstuk laat zien hoe discriminatie ontstaat, hoe ze werkt en welke gevolgen ze heeft.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Ga aan de hand van de volgende trefwoorden na, hoe er in jouw eigen omgeving wordt gediscrimineerd:
ander ras – ander geloof – andere leeftijdsgroepen – andere wijken in je stad of een ander dorp – andere seksuele geaardheid – andere beroepsgroepen – een ander dialect.
2. Hoe komt dat, denk je?

2.2 Hoe discriminatie ontstaat

Je kunt op verschillende manieren over iets of iemand denken. Wanneer je iets of iemand beoordeelt, dan weeg je argumenten en feiten tegen elkaar af om zo tot een mening te komen. Maar niet altijd doe je dat even zorgvuldig. Zo kun je bijvoorbeeld, voordat je alle argumenten op een rij hebt geplaatst, tot een *voorlopig* oordeel komen. Ben je te snel in je beslissing, dan spreken we over een *voorbarig* oordeel. Je trekt dan een conclusie die niet juist is.

Discriminatie ontstaat wanneer je er een zogenaamd *vooordeel* op na houdt. Dat is een mening die eigenlijk 'nergens op slaat': de niet onderzocht is, waar je dus geen argumenten voor hebt, maar die je niet snel prijs geeft. Kenmerkend voor een vooroordeel is, dat het zich altijd richt tegen mensen die anders zijn. Daarom leiden vooroordelen tot discriminatie en vijandig gedrag, dat zich onder meer uit in het vermijden of negeren van anderen, discriminerende moppen, bedreigingen, het isoleren en soms zelfs het doden van mensen. Vaak worden op basis van vooroordelen hele groepen mensen veroordeeld, omdat enkele leden ervan een bepaald gedrag vertonen.

Vooroordelen zitten vaak heel diep en zijn meestal emotioneel van aard. Ze kunnen groeien, omdat in elke samenleving nu eenmaal verschillende groepen mensen leven met min of meer eigen opvattingen en leefstijl. Hoe geslotener een groep, des te duidelijker omljnd zijn haar ideeën over een andere groep. Bij een groep horen geeft een veilig gevoel, het biedt zekerheid. Wordt deze zekerheid in gevaar gebracht, dan nemen de vooroordelen toe. Kort samengevat: de belangrijkste oorzaken van een vooroordeel zijn dat men niet beschikt over juiste informatie, dat (juiste) argumenten ontbreken, en ook angst of het gevoel dat de eigen persoon of de eigen groep wordt bedreigd.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Geef van de onderstaande uitspraken aan of het oordelen of vooroordelen zijn. Zeg erbij waarom je dat denkt.
 1. Jongeren maken alles kapot.
 2. Meisjes zijn slechter in wiskunde dan jongens.
 3. Friezen zijn stijfkoppen.
 4. De werkloosheid onder jongeren is groter dan de werkloosheid onder ouderen.
 5. Surinamers zijn lui.
 6. Er zitten meer mannen op hoge posten dan vrouwen.
 7. Turken zijn vriendelijk.
 8. Duitsers zijn oorlogszuchtig.
 9. Nederlanders zijn gierig.
 10. Russen willen de hele wereld overheersen.
 11. Belgen zijn dommer dan Nederlanders.
 12. Vrouwen kunnen beter het huishouden doen dan mannen.
 13. Bejaarden zeuren altijd.
 14. Homofielen kunnen hun handen niet thuis houden.
 15. Hollanders zijn gastvrij.
2. Welke vooroordelen laten de volgende tekeningen zien?

3. Omschrijf nu zelf wat discriminerend gedrag is en welke oorzaken eraan ten grondslag liggen. Geef ook aan waarom vooroordelen gemakkelijk tot discriminatie kunnen leiden.

2.3 Een voorbeeld van discriminatie: migranten

Vraag je zomaar iemand op straat naar zijn mening over de vele buitenlanders in ons land, dan hoor je nogal eens de verzuchting: als ze zich maar aanpassen!

Logisch, zul je zeggen. Wie naar een vreemd land verhuist, moet rekening houden met de daar heersende gebruiken en gewoonten. De meeste migranten doen dat ook. Gewoon uit lijfsbehoud. Alleen voorzover ze dat helemaal niet kunnen of willen, vallen ze op.

De meeste buitenlanders geven echter meer van hun eigenheid prijs dan veel Nederlanders die jaren geleden geëmigreerd zijn naar Australië of Nieuw Zeeland. Zelfs na zo'n dertig tot veertig jaar in hun nieuwe vaderland, zijn van hen velen nog lid van Nederlandse clubs en remigreren ouderen naar ons land. Wat betekent het trouwens, je helemaal aanpassen? En is dat wel nodig of goed?

In Nederland hebben er altijd verschillen in cultuur bestaan, zoals bijvoorbeeld tussen de Limburgers en de Friezen.

OPDRACHT

- a. Lees de volgende uitspraken over buitenlanders en schrijf op wat je ervan vindt.
 - 'Ze komen nog steeds ongehinderd ons land binnen'.
 - 'Ze zijn de schuld van de werkloosheid'.
 - 'Ze willen zich niet aanpassen'.
- b. Bovengenoemde uitspraken zijn niet juist, ze zijn gebaseerd op een vooroordeel. Een oordeel berust namelijk op iets wat je kunt aantonen.
Hieronder vind je enige wetenschappelijke feiten. Toets je eigen antwoorden onder a. Aan onderstaande informatie.

Immigranten en beleid

Inwoners van de E.G.-landen en de Antillen kunnen ongehinderd Nederland in- en uitreizen. Voor alle anderen gelden strenge bepalingen. Zo moeten onder andere Surinamers, Turken en Marokkanen een visum hebben, voordat ze Nederland binnen mogen.

Vanaf 1974 is het bedrijven – enkele uitzonderingen daargelaten – verboden nieuwe migranten in dienst te nemen. Het aantal migranten in ons land groeide echter, o.a. door gezinshereniging. Een gezin mag overkomen, als de man of de vrouw een inkomen heeft dat niet lager is dan de bijstandsnorm voor echtparen, als hij of zij één jaar legaal werk heeft, uitzicht heeft op minstens nog een jaar werk en beschikt over passende huisvesting. Ook steeg het aantal migranten uit Spanje, Portugal en Griekenland, landen die sinds kort bij de E.G. zijn aangesloten. Maar verhoudingsgewijs is het aantal vreemdelingen in andere West-europese landen veel groter. Interessant in dit opzicht lijkt de ontwikkeling van open grenzen tussen de E.G.-landen.

Immigranten en werkloosheid

In de periode dat de economie haar sterkste groei doormaakte, was er een schreeuwend tekort aan arbeidskrachten. Maar toen vanaf 1973 de wereldeconomie stagneerde, nam de werkloosheid fors toe. De oorzaken van de werkloosheid liggen echter niet in het feit dat veel migranten naar Nederland kwamen, maar in de wereldeconomie. Veel bedrijven konden de concurrentie met artikelen die in 'goedkopere' landen werden gefabriceerd, niet aan. Deze bedrijven gingen failliet, of werden verplaatst naar het buitenland. Ook de automatisering heeft arbeidsplaatsen gekost, evenals veranderde marktomstandigheden en kapitaalvlucht naar het buitenland. Bovendien zijn het juist de migranten die nu onevenredig zwaar worden getroffen door de werkloosheid.

Het is een misverstand te denken dat migranten zich niet zouden aanpassen. Velen van hen komen uit een agrarische samenleving, waar andere normen en waarden gelden, evenals andere wetten, gebruiken en eetgewoonten. Zij komen in een ander klimaat, in een totaal andere wereld terecht en het valt ons meestal wel op dat ze zich niet volledig hebben aangepast, maar niet hoe ze al veranderd zijn!

Discriminatie verdwijnt echter niet zo gauw, ook al passen mensen zich volledig aan. Kijk maar naar de buitenlandse jongeren die hier al langer zijn. Ze onderscheiden zich in kleding, taal en manier van leven nauwelijks van Nederlandse jongeren. Toch worden ze nog vaak gediscrimineerd.

2.4 Communicatie in plaats van vooroordelen

Hoe meer je weet over mensen en hoe beter je ze kent, des te minder snel zul je geneigd zijn te discrimineren en met vooroordelen over hen te spreken. In onze samenleving schort het echter dikwijls aan contact en communicatie met elkaar. Spreekt iemand bijvoorbeeld onze taal niet goed, dan is het voor hem of haar heel moeilijk bepaalde gevoelens uit te leggen. Je bent dan al snel geneigd af te gaan op wat iemand – in gebrekkig Nederlands – zegt en je loopt het gevaar verkeerde conclusies te trekken.

Maar het gaat niet alleen om de taal, ook om het gedrag van mensen. Zo kunnen alternatief geklede jongeren, gesluierde islamitische vrouwen, bepaalde eetgewoonten, e.d. ook tot het trekken van verkeerde conclusies leiden. Anderzijds spreekt het gedrag van iemand soms boekdelen.

Immigranten zijn vaak afkomstig uit een agrarische samenleving, die in veel opzichten verschilt van de onze. Men is meestal religieus, viert godsdienstige feesten en men houdt zich ook aan godsdienstige verplichtingen. Ook leeft men meer dan bij ons in groepsverband, waardoor men sterk op elkaar is aangewezen. Kenmerk van de samenleving is ook een hiërarchische structuur, waarin ouderen veel gezag genieten. Het leven is afgestemd op de natuur, waarbij de seizoenen een belangrijke rol spelen.

Wij leven in een industriële samenleving, en het leven bij ons is niet zo sterk groepsgebonden. Er vinden veel veranderingen plaats, zodat wij ons snel aanpassen en kennis wordt over het algemeen belangrijker gevonden dan de ervaring van ouderen. Godsdienst is helemaal geen vanzelfsprekende zaak meer. Toch wordt ook onze samenleving gekenmerkt door christelijke waarden, christelijke feestdagen e.d. Maar veel mensen kennen hiervan de eigenlijke betekenis niet meer. Laat staan dat buitenlanders er iets van begrijpen.

Nu is de scheiding tussen een agrarische en industriële samenleving niet altijd even 'zwart-wit' als wij hebben geschreven. Maar feit is dat migranten vaak grote mentaliteitsverschillen moeten overbruggen.

OPDRACHT

Noteer in je schrift

- waarom communicatie een rol speelt bij het voorkomen van discriminatie;
- door welke factoren het vaak moeilijk is voor migranten om zich aan te passen in een nieuw land?

2.5 Een stukje geschiedenis

Nederland is in zekere zin altijd al een open land geweest. Dat komt door zijn ligging, vele havensteden en de spreekwoordelijke handelsgeest, waarbij een gevoel van zakelijk inzicht samenging met verdraagzaamheid, met name als het om geld ging.

In de zestiende en zeventiende eeuw zochten veel Fransen en Zuid-Nederlanders hun heil in ons land, evenals zo'n 150.000 Vlamingen en Walen, 75.000 Hugenoten en duizenden joden. In de Gouden Eeuw kwamen er ook handwerklieden, seizoensarbeiders en handelaren bij.

De vorige eeuw werd in de tijd van de industriële revolutie gekenmerkt door grote veranderingen in de bevolking. De turfwinning trok arbeiders, evenals de textiel, scheepsbouw, de havens en de mijnbouw. Zo kwamen er Chinese havenarbeiders, Poolse en Duitse mijnwerkers naar ons land.

In de jaren '20 en '30 werden ze gevolgd door Duitse dienstmeisjes en vanaf '33 door vluchtelingen voor het Nationaal Socialisme.

Na de oorlog trokken wederopbouw en welvaart opnieuw duizenden buitenlanders. Tussen 1960 en 1974 kwamen ze vooral uit het gebied rond de Middellandse Zee.

In 1989 maakte het aantal buitenlanders 3,8% uit van de Nederlandse bevolking, 568.000 in getal, van wie 160.500 Turken, 122.740 Marokkanen. Uit de E.G. waren 40.748 West-Duitsers, 38.000 Britten en 22.975 Belgen afkomstig.

In de jaren daarna kwamen er 300.000 mensen uit Indonesië en 133.000 Surinamers en 5.000 Antillianen bij. Deze drie groepen riepen nogal wat agressie op, omdat ze in een tijd dat het hier economisch juist slecht ging, niet naar Nederland kwamen om de economie te steunen, maar uit politieke overwegingen.

Tenslotte is er een groep asielzoekers, van wie het aantal momenteel geschat wordt op ongeveer twintig duizend mensen. De meesten van hen willen terug naar hun land. In totaal wonen hier dus zo'n kleine één miljoen buitenlanders.

Momenteel vindt een brede maatschappelijke discussie plaats of en in hoeverre buitenlanders moeten integreren in de Nederlandse samenleving. Velen hebben dat al gedaan. Zo zijn, zoals men dat noemt, geassimileerd. Anderen daarentegen wensen, juist omdat ze in een vreemd land wonen, hun eigenheid te bewaren en te beschermen.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. In welk opzicht vind jij Nederland een verdraagzaam land?
2. Geef voorbeelden waaruit blijkt dat Nederlanders in het verleden onverdraagzaam waren?
3. Hoe sta jij tegenover het standpunt van sommige islamitische groeperingen om eigen scholen en eigen gebedshuizen te mogen bouwen?

3. ANTISEMITISME

3.1 Inleiding

'Nu gaat de gaskamer weer snel open voor jullie rot-joden in Amsterdam en omtrek en voor het Ajaxtuig.' Een citaat uit een anonieme brief, gericht aan het bestuur van Ajax. Je zult zo'n brief in huis krijgen!

De schrijver ervan is misschien niet helemaal toerekeningsvatbaar, maar toch. Er zijn meer dreigingen met dezelfde achtergrond waar te nemen. Het aantal neonazistische bewegingen neemt onrustbarend toe. Joodse begraafplaatsen worden geschonden, synagogen (joodse gebedshuizen) vernield en huizen met hakenkruizen en jodensterren beklad. De jodenmoppen hoor je trouwens ook weer!

De laatste wereldoorlog lijkt soms al weer 'eeuwen' achter ons te liggen. Dat denk je als je beelden ziet van scholieren die in Buchenwald elkaar onder de galg verdringen voor een foto. Als souvenir, te vergelijken met een Dom van Keulen van blik, maar een belediging voor de vader wiens zoon aan diezelfde galg stierf.

Niet alleen tijdens de Tweede Wereldoorlog, maar door de hele geschiedenis heen zijn er pogroms gehouden die talloze joden het leven kostte. Tijdens de Kruistochten werden in Jeruzalem en in Europese steden als Keulen, Mainz en Straatsburg de joden vervolgd. Antisemitisme verjaart nooit, het is nog steeds actueel.

OPDRACHT

- a. Je treft hieronder uitspraken aan over joden en antisemitisme. Noteer voor elke uitspraak of je het er wel of niet mee eens bent, en waarom (eens = +, oneens = -, geen mening = x).
1. 'Het wordt hoog tijd dat nog niet opgespoorde oorlogsmisdadigers met rust worden gelaten.'
 2. 'De dodenherdenking op 4 mei mag niet worden afgeschaft.'
 3. 'Ook op school komt antisemitisme voor.'
 4. 'Er gaat momenteel weer een golf van antisemitisme over de wereld.'
 5. 'Het afgeven van een zgn. Niet-joodverklaring vind ik, als dat economisch noodzakelijk is, aanvaardbaar.'
 6. 'De joden werken antisemitisme zelf in de hand door zich duidelijk als een uitverkoren volk te presenteren.'
 7. 'Antisemitisme is als uitlaatklep voor ongenoegen een aanvaardbaar verschijnsel.'
- b. De docent vraagt nu voor elke uitspraak wie het ermee eens waren, wie niet en wie geen mening hadden. Deze gegevens worden op het bord genoteerd. Daarna worden de stellingen – argumenten voor en tegen – besproken

3.2 Antisemitisme, een gevaarlijke werkelijkheid

We zagen het ook al in het vorige hoofdstuk: zodra mensen een groep vormen, wordt elke buitenstaander al gauw als vijand beschouwd. Je hebt zoiets zelf waarschijnlijk ook weleens ondervonden. Bijvoorbeeld op school. Op de eerste dag van het nieuwe schooljaar worden klassen gevormd. Hoe vreemd men zich nog ten opzichte van elkaar voelt, er ontstaat meteen een gevoel van 'wij en de anderen' wanneer een paar dagen later een nieuwe leerling binnenkomt.

Bij bevolkingsgroepen zien we vaak dezelfde reactie, maar dan veel sterker. Een meerderheid weert dikwijls instinctief alles wat vreemd en niet-eigen, dus 'abnormaal' is: homofielen, stakers, negers en joden; men vindt het dan allemaal maar vreemd volk.

Sommigen zijn bereid hun te accepteren, 'als ze maar niet mijn dochter trouwen, of in onze straat komen wonen.' Het zijn in dit geval de slechtsten nog niet. Vaak zegt men dat soort dingen niet hardop, want dan krijg je het stempel van onverdraagzaam!

Joden hebben zich vaak geïsoleerd, maar vaak werden zij daartoe door hun omgeving gedwongen. Door de eeuwen heen leefden zij in besloten gemeenschappen, waar men als buitenstaander weinig hoogte van kreeg, zodat ze al snel over de tong gingen.

Wanneer mensen zich isoleren of geïsoleerd worden, worden ze helaas snel het onderwerp van kletspraat en roddel. Ze worden niet begrepen en om die reden gewantrouwd. Onbegrip voor elkaars wezen, idealen en manier van leven staat aan het begin van iedere vorm van discriminatie. Dit mechanisme van isolement, onbegrip, discriminatie heeft door de hele

geschiedenis heen op de joodse gemeenschappen gewerkt. Ze waren altijd en overal het mikpunt van spot, haat en vervolging.

Het woord antisemitisme is nog niet zo oud, het is geïntroduceerd door de Duitse taalkundige Wilhelm Marr en is in betekenis gelijk te stellen aan jodenhaat. (De term is eigenlijk verkeerd: met semieten worden namelijk ook sommige Arabische stammen bedoeld. Het woord is echter ingeburgerd en dus gebruiken we het in dit hoofdstuk in de betekenis van jodenhaat.)

Maar als *gevoel* en *houding* bestaat antisemitisme al zolang als er joden zijn. Het is diepgewortelde haat jegens de joden. Als de haat zich in het bijzonder tegen de staat Israël en zijn inwoners richt dan spreken we van *antizionisme*.

Volgens de Halacha, de religieuze joodse wetgeving, zijn allen jood die een joodse moeder hebben of zich hebben bekeerd tot de joodse godsdienst. Maar lang niet alle joden onderschrijven deze visie. Sommigen vinden dat iemand er recht op heeft jood genoemd te worden, wanneer hij zichzelf als zodanig beschouwt. Anderen definiëren joden als inwoners van de staat Israël. In Hitler-Duitsland 'was het om jood te zijn al voldoende' als je één joodse grootouder had.

Ongeveer 6 miljoen joden kwamen tijdens de Tweede Wereldoorlog om in de Duitse concentratiekampen. De meesten van hen werden vergast, anderen stierven van honger en uitputting.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Als mensen zich isoleren of geïsoleerd worden, gebeurt het al snel dat ze worden gediscrimineerd. Leg deze zin uit.
2. Waar komt het woord 'antisemitisme' vandaan?
3. Wat is 'antizionisme'?
4. Wanneer spreken we van een jood?

3.3 Geschiedenis van het Jodendom

Geen jood, geen Nederlander, geen mens kan in een definitie worden gevangen. Wel kunnen we kijken naar de eigen culturele geschiedenis van de joden. Verschillende wezenlijke invalshoeken om wat meer over het Jodendom te weten te komen zijn:

1. godsdienst, het geloof in Jahweh;
2. cultuur, de gemeenschappelijke gebruiken die joden tot een volk maken;
3. het land, Israël.

Godsdienst, het geloof in Jahweh

In het hele Middellandse zeegebied was er in de oudheid geen enkel volk dat monotheïstisch (in één god gelovend) was, met uitzondering van het joodse volk. Zij aanbaden één enkele god en ze voelden zich *verbonden* met Hem. Hij beloofde hun een eigen *land* en een eigen *identiteit*. Op de berg Sinaï sloten de joden een verbond met God en Hij leidde hen naar het beloofde land, het land

van Abraham, Isaäk en Jacob. Dit exclusieve verbond met één god maakte hen in een omgeving waarin veelgodendom norm was, tot een onbegrijpelijk en vreemd volk. En van vreemd en onbegrijpelijk is het maar een kleine stap naar haat en spot.

De joden hebben een bewogen geschiedenis doorgemaakt, daarvan getuigen de verhalen uit het Oude Testament, door de joden de *Tenach* genoemd. Twee perioden van ballingschap, overheersing door Perzen, Grieken, Romeinen en Turken en daarna eeuwen diaspora (buiten Palestina 'verstrooid' levende joden) kenmerkt hun vroegere geschiedenis, terwijl ze hunkerden naar Sion, Jeruzalem, het vaderhuis. Het tragische voor de joden was, dat juist een van de meest wezenlijke kenmerken van hun religie, nl. het verbond met God, tegen hen werd gebruikt.

Een aantal joden zag in de komst van Jezus van Nazareth de lang verwachte en beloofde Messias, de bevrijder van het juk van overheersing en ellende. Tussen deze aanhangers van Jezus en het merendeel der joden, dat Jezus niet als de Messias erkende, ontstond langzamerhand een scheiding, vooral toen Paulus het Christendom ook toegankelijk maakte voor de niet-joden: de heidenen. Deze scheiding vinden we terug in de boeken van het Nieuwe Testament. Vooral bij Mattheüs, bij Johannes en in de brieven van Paulus, waar we kiemen vinden van antisemitisme: "U hebt moeten lijden onder de joden, die Jezus hebben gedood, die ons hebben vervolgd, die niet leven volgens Gods wil en die tegen de mensen ingaan, omdat ze ons hinderden bij ons missionaire werk van verkondiging, waardoor ze voortdurend bezig zijn de maat van hun zonden vol te maken. Maar de toorn van God is dan ook in volle mate over hen gekomen" (1Thess. 2:14-16).

Bij de christenen ontstond al spoedig het idee dat in Jezus het Nieuwe Verbond was gesloten, zodat de joden met hun Oude Verbond naar een vroeger plan werden gedrukt. Daarbij kwam nog de beschuldiging dat joden de moordenaars van Jezus waren. Een feit dat telkens werd aangegrepen (en soms nog wordt aangegrepen) om discriminatie van de religieuze joodse gemeenschap of van joden in het algemeen te rechtvaardigen.

De joodse cultuur

Gelovige joden noemen zichzelf een door God uitverkoren volk. Ze hebben deze uitverkiezing nooit onder stoelen of banken gestoken, ze zijn er trots op jood te zijn. Ze hebben door de geschiedenis heen vastgehouden aan religieuze gewoonten, ze vierden hun eigen feestdagen en voedden hun kinderen op volgens de joodse opvattingen en tradities. Met andere woorden: ze hielden de joodse cultuur in ere. Hierdoor vielen zij telkens op als een aparte groep met een eigen identiteit, vaak ook met een eigen taal, en werden zij herhaaldelijk het slachtoffer van smaad en vervolging.

Voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog ging de haat tegen de joden zelfs zover dat allerlei onzin over biologische kenmerken die joden zouden hebben, geloofd werd: 'een jood heeft altijd vet zwart haar, onbetrouwbare zwarte ogen en een abnormaal grote neus.'

Israël

Jahweh beloofde Abraham rijkdom en land. Mozes beloofde hij een 'land overvloeiend van melk en honing'. Onder de koningen, met name onder David (1.000 v. Chr.) werd het land inderdaad rijk en machtig. En in de periode daarna werd de belofte levend gehouden door de profeten, die de komst van de Messias aankondigde. In de eeuwen van diaspora die volgden, was het juist

deze bijbelse belofte die het streven naar een eigen joods vaderland, de terugkeer naar Palestina, levend hield.

Mede dank zij de bezielende leider van de zionistische beweging, Theodor Herzl, maar ook, hoe cynisch het ook klinkt, door de verschikkelijke praktijken van Hitler, mondde dit streven uit in de stichting van de staat Israël in 1948. Deze officiële erkenning van jarenlange aanspreken leidde en leidt nog steeds tot protesten en conflicten met name in het Midden-Oosten, tot antisemistische daden in de Arabische wereld en in veel plaatsen in de rest van de christelijke wereld.

OPDRACHTEN

1. Noem drie wezenlijke kenmerken van het Jodendom.
2. Geef aan in welk opzicht deze kenmerken kunnen leiden tot antisemitisch gedrag.

3.4 Antisemitisme door de eeuwen heen

We hebben hiervoor al enkele bronnen van antisemitisme gezien. De eerte tekenen ervan gaan echter nog verder terug. Reeds vanuit de vijfde eeuw voor Christus horen we duidelijk antisemitische geluiden. De Perzische koning Ahasveros liet vanuit alle hoeken van zijn rijk uitzonderlijk mooie vrouwen bijeenbrengen om een van hen tot vrouw te kiezen. Uiteindelijk was het Esther die de eer te beurt viel. Zij was een joodse, hetgeen de koning toen niet wist. Over het enorme Perzische rijk verdeeld, leefden kleine groepen gevluchte joden. Een zekere Haman stelde de koning op een kwade dag voor de joden te verdelgen, omdat ze 'andere wetten hebben en niet gehoorzamen aan de wetten van de koning'. De koning vaardigde daarop inderdaad orders uit om alle joden, oud en jong, man en vrouw, uit te roeien en hun bezittingen buit te maken. Door toedoen van Esther werden deze bevelen later weer ongedaan gemaakt, maar toch hebben we hier te doen met de waarschijnlijk oudste uiting van antisemitisme.

Ook de Griekse beschaving was de joden niet erg vriendelijk gezind. Met name na de dood van Alexander de Grote in 323 voor Christus, werkte het hellenisme diep door in het Midden-Oosten. De aanhangers van deze stroming wilden alle volken en culturen in een hellenistische beschaving laten opgaan. De joden voelden daar niets voor. Zij waren tegen vermenging van hun ras met andere volken en rassen en daarnaast beleden zij één god. Zij vormden daardoor een uitzondering in het Middellandse-Zeegebied. Spottend werd daarop gereageerd met de opmerking dat de joden wel een god aanbaden, maar dan wel een met een ezelskop.

Het monotheïsme was ook een doorn in het oog van de Romeinse keizers. Door consequent één god te aanbidden, ontkenden de joden, evenals later de christenen, de goddelijkheid van de keizer. En dat werd opgevat als majesteitsschennis, directe ondergraving van het staatsgezag. Vervolgingen bleven niet uit.

De verhoudingen tussen de joden en de eerste christenen waren ook niet erg hartelijk. Uit het Nieuwe Testament hebben we de evangelisten Mattheüs en Johannes al genoemd, evenals de apostel Paulus; bij alle drie kunnen we teksten vinden die een antisemitische inslag hebben. De joden hebben er dan ook bepaald geen voordeel van ondervonden dat onder het bewind van de Romeinse keizer Constantijn de Grote het Christendom tot staatsgodsdienst werd verheven. De joden werden beschouwd als tweederangsburgers. Al sinds de vroege middeleeuwen hebben joden een aparte broodwinning gehad. Ze mochten geen lid zijn van de gilden en daarom voorzagen zij in hun onderhoud door

huisindustrie, kleinhandel of uitlenen van geld tegen rente. Met name dat laatste schoot bij de christenen in het verkeerde keelgat. De Kerk verbood namelijk het maken van winst door het lenen van geld tegen rente. Zo plaatsten de joden zich, gedwongen door kerk en samenleving, buiten de gemeenschap, die hen echter omwille van het geld, toch nodig had. Hun redelijke welvaart zette kwaad bloed, en onder brede lagen van de bevolking braken antisemitische gevoelens naar buiten. Rudolf Pörtner schrijft hierover in 'De strijd om het heilige graf': 'Zij verheugden zich in de gunst van de hoge geestelijkheid en adel, die graag van hun verreikende zakelijke betrekkingen gebruik wensten te maken. Ze werden echter door de monniken, de lagere geestelijkheid en de arme ridders geminacht. Omdat ze ook hun christelijke concurrenten een doorn in het oog waren, hadden zij, ongeacht hun keizerlijke vrijbieven, meer vijanden dan vrienden en stonden daarom aan talloze kwaadaardigheden bloot. Des te meer neigden zij ertoe zich van de afgunstige wereld om hen heen af te sluiten en zich in het getto van hun oudtestamentische godsdienstoefeningen en schriftverklaring terug te trekken.'

In 1095 riep Paus Urbanus II op tot de eerste kruistocht. Heel Europa was door het opzwevend betoog van deze kerkvorst in een koortsachtige roes geraakt. Rondtrekkende predikanten beloofden alle kruisvaarders het eeuwige heil, kwijtschelding van straffen en loon naar strijd. Jeruzalem bevrijden van dat goddeloze islamitische tuig – wat een zending – én wat een beloning stond hun te wachten!

Veel ridders die uit waren op spanning en avontuur, ontbrak het maar aan één ding: geld. Zij leenden daarom bij de joodse geldschietters tegen hoge rente. Maar het heffen van rente was, zoals gezegd, verboden door de kerk en het antisemitisme kreeg weer volop kansen!

Een Saksische kroniek vermeldt: 'Zij (de kruisvaarders) vonden het rechtvaardig om voor Christus op heidenen en joden wraak te nemen. Daarom vermoordden zij te Mainz 900 joden en spaarden zelfs vrouwen en kinderen niet. Allerwege lagen er bergen lijken, gewoon erbarmelijk om aan te zien, die op karren de stad uitgebracht werden.'

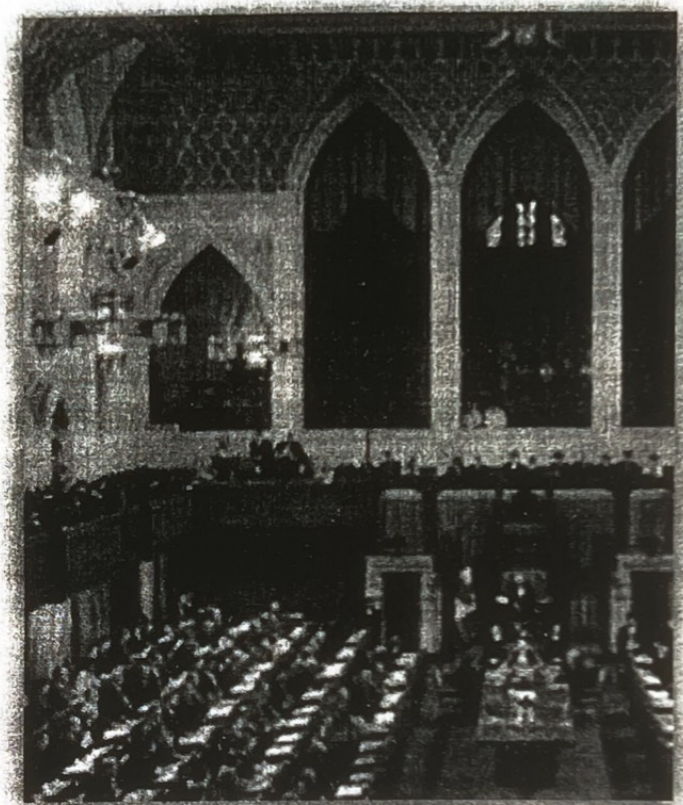
Overall vond men wel een reden om joden te pakken. Als er een rode schimmel ontstond op te lang en te vochtig bewaarde hosties, kon je er zeker van zijn dat er hier of elders joden rondliepen die christenen hadden mishandeld, zo was de gedachte. En men hechtte geloof aan het zogenaamde bloedsprookje: eenmaal per jaar, met Pasen, zouden de joden een christenjongen slachten, om zo de dood van Jezus te herdenken. Om die reden werden in 1144 en 1171, resp. In Norwich en Blois, joden vervolgd. De joden werden, krachtens het Germaanse recht, tot paria's, die slechts door het betalen van hoge bedragen enigzins in vrede konden bestaan.

'De poorten van het getto zijn daar even opengegaan en er lopen baardige joden het plein op, hier door een *dauidster* (!) onderscheiden, daar door een blauwe kiel. Naar het schijnt is hun positie gunstiger in Italië dan elders. Keizer Frederik II interesseert zich voor hun geloof en beschermt hun leven. Hun bekering tot het christendom zou hem even onwelkom zijn als die van de Saracenen: zij zouden hem beroven van hun extra belasting en hun extra erkentelijkheid. Overigens is hij het natuurlijk weer die de onverwoestbare fabel van joods-rituele kindermoorden energiek onderzoekt, vals bevindt en openlijk bestrijdt.' (Hélène Nolthenius, Duecento).

Het derde Lateraans concilie van 1179 verbood de joden christelijk dienstpersoneel te hebben en de christenen onder de joden te wonen. Het vierde Lateraans concilie van 1215 gelastte de joden de tienden te betalen en verbood christelijke regeringen hun

gezagsposities toe te vertrouwen. Bovendien bepaalde het dat de joden een herkenningsteken moesten dragen. Dit nam de vorm aan van een geel of roze kledingstuk of, in Italië, van een hoed met een speciale kleur.

Toen Europa geteisterd werd door de pest, de Zwarte Dood, waren het weer de joden die daarvoor verantwoordelijk werden gesteld. Ze zouden belangrijke bronnen in de steden hebben vergiftigd. In de 13de, 14de, en 15de eeuw werden ze overal in Europa vervolgd.

legendarische reis van wijlen president Sadat van Egypte, die ervoor zorgde dat in de onderhandelingen ook de rechten van de Palestijnen aan bod kwamen.

De Rooms-Katholieke Kerk heeft zich de laatste decennia op de vlakte gehouden ten aanzien van het joodse volk en de staat Israël. (Deze is door het Vaticaan tot nu toe niet officieel erkend.)

Met het pausschap van Johannes XXIII (1958-1963) trad er wel een nieuwe fase in in de betrekkingen tussen joden en christenen (katholieken). Een moeizame dialoog is op gang gekomen en eindelijk erkende de Rooms-Katholieke Kerk schuld aan het antisemitisme in heden en verleden. Het tweede Vaticaans concilie sprak onder andere uit:

'Hoewel de gezagsdragers der joden met hun aanhangers de dood van Christus hebben doorgedreven, kan hetgeen in zijn lijden bedreven is noch zonder onderscheid aan alle toen levende joden, noch aan de tegenwoordige joden ten laste worden gelegd. Hoewel de kerk het nieuwe volk Gods is, mogen toch de joden niet als door God verworpen noch als vervloekt worden voorgesteld, alsof dit uit de Heilige Schrift zou volgen (...). Vervolgens betreurt de kerk, die alle vervolgingen tegen welke mensen ook afkeurt, gedachtig het voorvaderlijk goed dat zij met de joden gemeenschappelijk bezit, niet geleid door politieke oogmerken, maar door godsdienstige evangelische liefde, alle haat, vervolgingen, uitingen van antisemitisme, die wanneer dan ook en door wie dan ook tegen de joden hebben plaatsgevonden.'

In onze tijd is het antisemitisme het meest te vinden in milieus die een zondebok zoeken voor hun (economische) problemen. Zijn het niet de joden, dan zijn het vaak andere minderheidsgroepen, zoals gastarbeiders, die tot zondebokken worden gemaakt.

Antisemitisme komt voor vanuit godsdienstige, politieke en economische motieven, zoals we reeds zagen. Maar ook in de vorm van racisme. Racisme betekent mensen discrimineren op grond van hun huidskleur, ras, of omdat iemand behoort tot een bepaald volk. Wij worden daar bijna dagelijks mee geconfronteerd. Mensen als Le Pen in Frankrijk, de Centruumpartij in Nederland, neonazistische partijen in veel Europese landen, zoals Duitsland, zijn voorbeelden van fascisme en racisme. Hun getal bewijst dat racisme en racistisch antisemitisme nog altijd bestaan.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Schrijf in je schrift een aantal oorzaken op van antisemitisme.
2. Wat is de rol van het Christendom in de loop der eeuwen geweest tegenover het Jodendom?
3. Waarom worden joden in Rusland nog steeds gediscrimineerd?
4. Hoe motiveren Palestijnse bevrijdingsorganisaties hun terreuracties?
5. Vertel in eigen woorden hoe het Tweede Vaticaans Concilie zich opstelde tegenover een lange geschiedenis van antisemitisme.
6. Hoe zou je, denk je, het best kunnen reageren op neonazistische propaganda?

WOORDENLIJST

Neonazisme:	groepering van mensen die de ideeën van het Nationaal Socialisme opnieuw steunen en uitdragen
Palestijnen:	de vroegere Arabische bewoners van Palestina die na uitroeping van de staat Israël ofwel daar zijn blijven wonen of gevlucht zijn naar gebieden buiten Israël, waar velen in kampen wonen.
PLO:	de Palestijnse bevrijdingsorganisatie die tot doel heeft stichting van een eigen onafhankelijke staat.
Tweede Vaticaans Concilie:	vergadering van bisschoppen van de Katholieke Kerk, bijeengeroepen door paus Johannes XXIII en later door paus Paulus VI, waarin problemen ter sprake kwamen over geloof in deze tijd.

MISDAAD EN STRAF

4.1 Inleiding

Zolang er mensen zijn, hebben er misdaden bestaan. Vergrijpen die het welzijn van iemand persoonlijk of dat van de gemeenschap aantasten. Zolang er mensen zijn, hebben er ook opvattingen over goed en kwaad bestaan. Een samenleving beschermt zich op grond van bepaalde ideeën over misdaad en schuld tegen misdrijven door wetgeving. Worden deze wetten overtreden, dan volgt een sanctie, in de vorm van een terechtwijzing, een geldboete of gevangenisstraf. Vandalisme, diefstal, belastingontduiking en terrorisme, het zijn allemaal vormen van misdaad. Maar niet alle problemen van goed en kwaad kun je regelen door middel van sancties. In dit hoofdstuk gaat het ook om die persoonlijke ideeën en gevoelens van wat schuld en wat goed is.

OPDRACHTEN

1. Niet elk misdrijf wordt bestraft, want de dader wordt niet altijd gevonden. Noem uit je eigen omgeving vormen van crimineel gedrag die tot dusver niet, of naar jouw mening niet voldoende bestraft zijn.
2. Noem ook voorbeelden waarbij naar jouw mening te streng of geheel ten onrechte wordt gestraft.

4.2 *Kwaad, schuld en geweten*

Iedereen heeft opvattingen over wat goed en wat slecht is. We zagen dat al in hoofdstuk 1. In grote lijnen komen die opvattingen wel overeen. Maar we zagen ook dat de opvattingen toch in elke tijd en in elke cultuur verschillend kunnen zijn. Zo wordt diefstal bij bepaalde volkeren veel zwaarder bestraft dan bij ons. Opvoeding, cultuur en levensovertuiging bepalen mede wat als goed (het goede) en wat als kwaad (het kwade) wordt beoordeeld. Maar met het kwaad heeft men in de praktijk nooit zo goed raad geweten. De hele geschiedenis staat er vol van: in een vlaag van razernij vermoordt Kaïn zijn broer Abel; koningen trekken tegen elkaar ten strijde; een man kijkt verdwaasd naar het wapen waarmee hij een mens doodde; in 1945 ontdekten de geallieerden wat al jaren Dachau heette ... Het kwaad maakt alles kapot, het vernielt en laat littekens na.

En steeds droomt de mens van vrede en wil hij een eind aan het kwaad maken. Hij zoekt daartoe de wortels van het kwaad op, om zo zichzelf ertegen te kunnen wapenen.

Godsdiensten en wereldbeschouwingen proberen het kwaad te verklaren of het een plaats te geven in het leven van de mens.

Zo beschouwen humanisten alles wat de mens schade toebrengt als het kwaad.

Christenen ervaren het kwaad als een breuk tussen God en de mensen alsmede tussen mensen onderling, als een vorm van hoogmoed, waardoor de mens wil zijn als God. Zij noemen het 'zonde'.

Boeddhisten zoeken de oorzaak van het kwaad in de begeerte naar geld, macht, status en eer en uiteindelijk in de wens te bestaan.

Er zijn mensen die het kwaad zien als een persoon, als de Duivel, of de Satan, als een macht die de mens bedreigt. Anderen zijn ervan overtuigd dat het kwaad in de mens zelf zit. In de wijsbegeerte bestaan stromingen waarin het kwaad omschreven wordt als een 'menselijk tekort' of 'onafheid'.

Je kunt zeggen dat mensen beperkt vrij zijn. Iemand wordt namelijk beperkt en bepaald door zijn geboorte, doordat hij leeft in een bepaald land in een bepaalde buurt, cultuur, tijd, als kind van een paar ouders en begiftigd met bepaalde kwaliteiten. Als deze beperkingen, gevoegd bij wat hem zomaar aan ellende en kwaad kan overkomen, maken de aarde tot een onvolmaakt oord. Sommige filosofen, zoals Hegel, Marx en de theoloog Tillich noemen een toestand van grote onvolmaaktheid een toestand van 'vervreemding'.

Schuld

Kwaad in de zin van 'menselijk tekort' zit in elke mens. Het ervaren dat je tekortschiet leidt vaak tot een gevoel van schuld, dat verschillende facetten kent.

Zo kun je je persoonlijk schuldig voelen, wanneer je zelf direct verantwoordelijk bent voor aangericht kwaad. Als je gaat inbreken, maar ook als je doorrijdt na een botsing. We spreken van een collectieve schuld wanneer meerdere mensen schuld dragen, bijvoorbeeld een volk, dat door oorlog anderen in het ongeluk stort. Schuld kan ook in de hand gewerkt worden door sociale structuren. Zo belasten we door ons streven naar welvaart gezamenlijk het milieu en buiten we de Derde Wereld uit.

Al deze vormen van schuld leiden tot vervreemding, tot het gevoel dat het niet goed zit met jezelf, of tussen jezelf en anderen.

Het geweten

Normen liggen niet voor eeuwig vast. Wel ontstaan ze vanuit een zekere constante achtergrond (levensbeschouwing) vanwaaruit mensen leven. Elke daad die iemand stelt, zal aan deze levensvisie getoetst moeten worden en dat telkens in dialoog met anderen. Een beslissing komt tot stand door wat *ik* nu wil doen te vergelijken met wat 'men' (de samenleving met haar normenstelsel) van die daad vindt.

Maar, *waaraan* toets je je normen? Uitgangspunt in veel levens- en wereldbeschouwingen is het *respect voor de ander: goed is datgene wat de ander niet schaadt*. Volledig consequent in deze geest leven, lukt natuurlijk geen mens. Het is derhalve van groot belang vaak en diepgaand met elkaar over ons leven, ons doen en laten na te denken: telkens je visie ter discussie te stellen. Dat betekent dat je je steeds afvraagt of je wel juist handelt. Bewust of onbewust de ander schade toebrengen, dat is mis-doen, worden tot iemand die onethisch handelt, die normen overschrijdt.

Dit proces van permanent herijken noemen we het *geweten*. Gelovige mensen spreken in dit verband van de goddelijke opgave hun leven vrij en verantwoord gestalte te geven. In onze tijd is het door de kerken gesteunde en in stand gehouden bolwerk van normen en wetten goeddeels gesneuveld.

Tegenwoordig proef je nogal eens dat in een pluriforme samenleving ieder zijn eigen normen maar moet bepalen. Dit kan natuurlijk ook tot willekeur leiden. Wat goed is en kwaad, zal steeds onderwerp van gesprek en discussie moeten zijn, omdat elke tijd antwoorden vergt die meer dan persoonsgebonden zijn.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1.
 - a. Schrijf op hoe het Humanisme, Christendom, Boeddhisme en sommige wijsgerige stromingen het kwade proberen te omschrijven en te verklaren.
 - b.
 - Hoe ontstaat een gevoel van schuld?
 - Welke vormen van schuld ken je? Geef van elk een voorbeeld.
 - Wat is 'zonde'?
2. Op de volgende bladzijde staan citaten en fragmenten die alle iets te maken hebben met verschillende soorten van kwaad. Lees ze door en geef bij elk aan over welk soort kwaad het gaat. Motiveer je keuze.

1. Het gebeurde plotseling: ik weet niet meer hoe ik heb kunnen slaan. Mijn lichaam dacht, niet ik, mij armen sloegen, niet ik. Ze kunnen me daarom moeilijk veroordelen: ik ben onschuldig.
2. Gevoelens kun je niet hebben als terrorist. Ons staat de revolutie voor ogen. Dat vraagt alles van je, zelfs een moord.
3. Langzaam maar zeker rukte de enorme vuilnisbelt van krotten en hutten op naar de buitenwijken der rijken. De aanblik ervan was zo storend dat de gouverneur voor de opvoeding van zijn kinderen het beter vond om te verhuizen.
4. Ik dood graag, althans wanneer het vijanden van mijn land betreft.
5. Het kwaad is een *reactie* op beroerde omstandigheden, zoals onrecht, armoede, een slecht huiselijk leven, gebrek aan liefde, of een verkeerde opvoeding. Kwaad kan derhalve *aangeleerd* en kan misschien wel biochemisch verklaard worden. Het is daarom niet juist er een ethisch oordeel over te vellen: de mens is immers een produkt van zijn omgeving.
6. Na zo'n waardeloze dag op school heb ik behoefte aan een borrel en rust.
7. Je kunt het toch moeilijk verkeerd noemen dat ik niet aan India geef: meestal komt het geld toch niet op de juiste plaats.
8. De meeste misdadigers hebben een gevangenis nog nooit van binnen gezien en zijn daarom ook nog nimmer veroordeeld...
9. Ze mogen blij zijn dat ze leven ...
10. Het kwade zit in jezelf ...
11. Het kwade schuilt in de buitenwereld. Niet ik ben slecht, maar mijn omgeving is slecht.
12. de duivel is 'der Geist der stets verneint', de duivel is de geest die alles zwart maakt. — *Goethe*
13. Het kwaad is een overdreven zucht naar zelfhandhaving; het is de behoefte verdringen om harmonieus met elkaar samen te leven.
14. De hoofdpersoon in 'Het proces' van Frans Kafka is een brave burger, procuratiehouder van beroep, een man die tevreden is met zichzelf, nu niet bepaald iemand om voor een rechtbank gedaagd te worden. Toch gebeurt dat. Waaruit zijn schuld bestaat? Pas bij de executie flitst het door hem heen: zij kwaad en schuld bestonden eruit dat hij van geen enkel mens ooit gehouden had.
15. Ook collectief kunnen mensen kwaad doen door het milieu te verzieken, door hongersnood toe te laten, oorlog en uitbuiting.
16. Sommige mensen hebben, evenals vleermuizen, betere ogen voor de duisternis dan voor het licht. — *Dickens*
17. Achteraf had ik wel anders gehandeld willen hebben. Stenen gooien naar de politie, dat mag niet. Dat weet ik natuurlijk ook wel. Maar mag de politie er dan wel op losslaan? Wij knokten toch voor een goede zaak ... Dat die panden niet gesloopt zouden worden ...

3. Lees de volgende voorbeelden van discutabel gedrag. Je krijgt van je docent een diagram, waarop je over elke uitspraak je mening kunt geven door 1, 2, 3 of 4 in te vullen.
- 1 betekent: volgens de wet is het fout, maar ik vind het niet fout.
 - 2 betekent: volgens de wet is het fout en ik ben het daarmee eens.
 - 3 betekent: volgens de wet is het niet fout, maar ik vind het wel fout.
 - 4 betekent: volgens de wet is het niet fout en ik ben het daar mee eens.

De docent verzamelt het totaal aan scores op het bord. De meest opvallende scores kunnen worden besproken.

1. De natuur heeft je bedeed met een erg royale boezem. Een van de nadelen daarvan is dat je maar moeilijk een bikini kunt kopen: óf het broekje past je, maar je barst uit de BH, óf de BH is goed, maar nu hangt het broekje zowat op de knieën. En dan zie je bij C & A. de bikini van je dromen hangen in verschillende maten. Stiekem goochel je net zolang met boven- en onderstukken tot je uiteindelijk een passende combinatie overhoudt. Aan het rek blijft een onverkoopbare combinatie achter.
2. Je fiets is gestolen. Boos steel je iemand anders zijn fiets: moeten ze maar van jouw spullen afblijven.
3. Een baaldag nemen.
4. Er breekt bij jullie thuis brand uit. De hele bovenverdieping brandt uit en de waterschade is groot. Voordat de man van de verzekering komt, sop je nog gauw twee drooggebleven, maar versleten tapijten door het vuile water. Het helpt, want je krijgt ze later inderdaad vergoed.
5. De pastoor collecteert voor de Sahellanden. De opbrengst bedraagt euro 567,20. Thuis gaat de bel: een collecte voor het Rode Kruis. Hij heeft geen kleingeld in huis en neemt euro 10,00 uit de collectezak en geeft die aan de collectant.
6. Je vriendin heeft de verkering uitgemaakt, op school haal je een 3 voor biologie en thuis ontstaat er een hooglopende ruzie. Boos rijd je op je brommer naar je stamcafé, waar je acht glazen bier drinkt. Op weg naar huis rijd je een oude man aan. Volgens de politie jouw schuld.
7. Van je eerste zuur verdiende euro 500,00 koop je een tweede-hands auto. De banden zijn wel wat glad, maar ja, wat wil je voor dat geld. Het regent, je slipt en botst tegen een lichtmast.
8. Ontwikkelingshulp vind je onzin. Iedereen moet maar voor zichzelf zorgen.
9. Buitenlandse werknemers moeten maar weer terug naar hun land: de welvaartskoek is op en we hebben ons geld zelf hard nodig.
10. Een man komt 's avonds onverwachts thuis en vindt zijn vrouw in de armen van een andere man. Hij loopt naar de keuken, pakt een broodmes en steekt zijn vrouw neer.
11. Het land is in oorlog. Je schiet de eerste de beste vijand neer.
12. Je bent in oorlogstijd gevangenisbewaarder. Je vader is door de vijand doodgeschoten. Je neemt een van de gevangenen en schiet hem neer.

14. Een man loopt een bar binnen en begint daar met een vrouw aan te pappen. Ze drinken samen wat en besluiten samen nog een straatje om te gaan. Onderweg verkracht de man de vrouw.
15. Een man 'pakt' een kind dat in het park aan het spelen is.
16. Een chirurg is de hele dag aan het werk geweest. Er komt een spoedgeval binnen en hij moet opereren. Door zijn vermoeidheid schiet hij met een pincet uit en raakt een vitaal deel van de hersenen. Hierdoor komt de patiënt niet meer bij uit de narcose. De nabestaanden dagen hem voor de rechter.
17. Een vrouw wordt betrapt op winkeldiefstal.
18. In de oorlog wordt een man aangehouden die uit een winkel een stuk vlees heeft weggehaald.
19. Een vrouw geeft zich uit voor arts. Zij schrijft een aantal mensen een verkeerd medicijn voor, waaraan dezen een ernstig hersenletsel overhouden.
20. Vlak voor je deur vind je een portemonnee met een flinke som geld erin. Je besluit het geld terug te brengen op het aan de binnenkant staande adres. Daar aangekomen zie je een kapitaal huis. Je draait je om en gaat naar huis.

Uit de opdracht zal in ieder geval duidelijk zijn geworden dat:

- niet iedereen hetzelfde accent legt in zijn normering;
- niet elke wetsovertreding door iedereen als moreel fout wordt aangemerkt;
- bepaalde daden moreel worden veroordeeld, hoewel er geen enkele wet mee wordt overtreden.

4. Schrijf op hoe normen ontstaan en wat het geweten is.

4.3 Criminaliteit en straf

Soms overschrijden mensen normen. In een aantal gevallen gebeurt dat op zo ernstige wijze, dat we spreken van crimineel gedrag. De samenleving als geheel of mensen afzonderlijk worden daardoor in hun belangen geschaad. Zij beschermen zich daartegen door een strafwetgeving.

In de criminologie houdt men zich o.a. bezig met de oorzaken van crimineel gedrag.

Ruwweg zijn de opvattingen hierover in twee visies te delen.

- a. Volgens de ene visie is crimineel gedrag aangeboren. Het accent ligt op de angst van mensen voor het naakte bestaan. Of men gaat ervan uit dat de mens nu eenmaal goed is en slecht.
- b. De andere visie zegt dat het is aangeleerd, te wijten aan opvoeding en ervaringen. Als zodanig is het een reactie op de slechte situatie waarin iemand leeft.

Wij gaan er hier van uit dat elk mens in diepste wezen vrij is en dus verantwoordelijk voor zijn gedrag. Een samenleving bestaat dan uit vrije individuen die in wederzijds vertrouwen en vrede met elkaar proberen te leven. Agressief gedrag verstoort deze vertrouwensband. Een van de diepste oorzaken van crimineel gedrag is wel angst. Als iemand bang is voor zijn bestaan op zichzelf, wordt hij agressief. Dat is mensen in meer of mindere mate eigen. Maar opvoeding en milieu spelen daar natuurlijk ook hun rol in.

De behoefte aan veiligheid is bij elk mens aangeboren. Mist een kind dat gevoel, dan heeft dat diepgaande gevolgen. Het zal zich blijven uiten in gevoelsarmheid, vijandigheid, wantrouwen en agressief gedrag. Maar welke dingen of achtergronden crimineel gedrag veroorzaken is moeilijk precies te achterhalen.

Mat straffen voor crimineel gedrag beoogt men te voorkomen dat anderen in hetzelfde patroon verzeild raken. Men herstelt in zekere zin de verstoorde orde en probeert ook de delinquent te laten inzien – door gevangenisstraf of een geldboete – dat hij onjuist heeft gehandeld. In sommige gevallen is het gepleegde vergrijp zó ernstig, dat er in bepaalde landen de doodstraf op staat.

Soorten misdrijven

Binnen het strafrecht spreken we over verschillende soorten strafbare feiten (d.w.z. overtredingen en misdrijven). We noemen er een aantal:

- verkeersovertredingen,
- vermogensdelicten, bijvoorbeeld diefstal,
- roofovervallen met of zonder gebruik van wapens,
- geweldsdelicten,
- alcohol in het verkeer,
- zedendelicten,
- misdrijven tegen de openbare orde (huisvredebreuk, oprichten van gewapende clubs),
- misdrijven tegen het openbaar gezag (belediging van politie, verzet bij rellen),

- majesteitschennis en misdrijven tegen hoofden en vertegenwoordigers van bevriende staten,
- overtredingen van de opiumwet,
- economische delicten,
- milieudelicten,
- privaatrechtelijke zaken zoals bezettingen en kraken.

Geschiedenis van de straf

Laten we eerst eens bezien hoe men in het verleden omging met misdaad en straf. Tot in de Middeleeuwen werden vergrijpen vergolden volgens het oude principe 'oog om oog, tand om tand'. De Germanen bijvoorbeeld voerden zelf hun straffen uit. We noemen dit 'de eigenrichting'. Sedert ongeveer 1000 probeerde de kerk dit nogal uit de hand lopende vergeldingsrecht in te perken door de zgn. *godsvrede* uit te roepen voor bepaalde kerkelijke personen, landgoederen en gebouwen en voor zon- en feestdagen. Op die plaatsen en dagen mocht niets of niemand gewroken worden, terwijl op personen die onder de godsvrede stonden, helemaal geen wraak genomen mocht worden. Wat later wordt deze godsvrede opgevolgd door de *landsvrede*. De landheer verbood misdrijven en daarmee dus ook het recht van vergelding. In 1945 werd bij decreet van keizer Maximiliaan I de *eeuwige landsvrede* opgelegd, waarmee er een einde kwam aan het recht van personen op te komen voor eigen belangen. De overheid nam dat voor haar rekening. Deze situatie kennen we nog, alleen noemen we haar geen landsvrede meer, maar *openbare orde*. De staat heeft op basis van wetten 'het monopolie op geweld' gekregen. In een democratische rechtsorde wordt zij gecontroleerd door het parlement. Bij een dictatoriaal regime bestaat die controle niet, waardoor de kans op misbruik levensgroot is.

Soorten straf

Elke cultuur kent haar eigen strafrechtspleging, gebaseerd op de manier waarop men over criminaliteit en samenleving denkt. Zo lag in de Middeleeuwen het accent op lijfstraffen en werd de vrijheidsstraf aan het einde van de zestiende eeuw ingevoerd. In onze tijd is het aantal mogelijkheden om iemand te straffen een stuk groter geworden. Naast de vrijheidsstraf kennen we: geldboete, berisping, onder-toezichtstelling, schuldverklaring zonder toepassing van straf en alternatieve straf. Op de doodstraf gaan we in de volgende paragraaf dieper in.

Vooraf de alternatieve straffen staan in het middelpunt van de discussie. Straf heeft een preventieve functie. Ze wil schuld vereffenen of iemand schadeloos stellen. De gevangenisstraf blijkt lang niet altijd het meest ideale middel om dat doel te verwezenlijken. En als men bedenkt dat ongeveer de helft van alle veroordeelden ten hoogste één maand zit en dat een aantal van ongeveer 10.000 de wachtlijsten van de gevangenen vult, dan lijkt een alternatieve straf hoogst gewenst. Te overwegen zijn geldstraffen, eventueel naar draagkracht, een voorwaardelijke veroordeling (de vrijheidsstraf als stok achter de deur.).

In Ohio gaat de verdachte, samen met het slachtoffer, de aanklager en de getuigen rond de tafel zitten, teneinde een oplossing te vinden (b.v. financieel). Men zegt dat deze schadeloosstelling in 80% van de gevallen lukt!

In Engeland komen straffen voor van minimaal 40 uur en maximaal 240 uur arbeid ten behoeve van de gemeenschap, in de vrije tijd en liefst in de eigen omgeving (tuinieren, speelplaatsen bouwen, koken bij bejaarden, werken in buurthuizen enz.)

Ook in ons land worden sinds kort (bij wijze van experiment) aan jongeren alternatieve straffen opgelegd in de vorm van dienstverlening.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Leg in je schrift de termen 'godsvrede', 'landsvrede', 'eeuwige vrede' en 'openbare orde' uit en ook de uitdrukking 'oog om oog, tand om tand'. Noem ook enkele soorten van straf en geef je mening over vrijheidsstraffen.
 2. Omschrijf de twee genoemde visies op het ontstaan van crimineel gedrag. Wanneer spreekt men overigens van crimineel gedrag?
 3. Hierna is een aantal strafzaken genoemd. Jullie moeten straks in groepjes van vier bepalen hoe zwaarwegend de vergrijpen in jullie ogen zijn. Afhankelijk daarvan bepaal je daarna de strafmaat. Ook moet je voor elke strafzaak zeggen van welk soort delict er sprake is (kijk daarvoor naar de opsomming op blz. 46).
-
1. Boekhouder benadeelt bank voor twee ton. De man had veel schulden en zag geen andere uitweg.
 2. Vier jongens plegen een overval op een bank. Buit: euro 150.000. Ze leven op grote voet en hebben het geld 'eenvoudig nodig.'
 3. Vrachtwagenchauffeur rijdt onder invloed kind dood. In het wegrestaurant vierden ze even tevoren zijn dertigste verjaardag.
 4. Man steekt zijn vrouw dood. Ze had hem al jaren gesard en getreiterd. Het leek hem de enige mogelijkheid om niet zelf kapot te gaan.
 5. Homoseksuele man wordt veroordeeld wegens seksuele omgang met een minderjarige. Hij zegt: 'Wij hielen van elkaar.'
 6. Jonge man wordt veroordeeld vanwege obscene taal jegens het koningshuis. Volgens hem is het koningschap een anachronisme, uit naam waarvan in het verleden genoeg ellende is aangericht.
 7. Meisje van 14 wordt veroordeeld wegens heroïnegebruik en prostitutie. Was het haar schuld dat ze zover kwam?
 8. Koppelbaas wordt veroordeeld. 'Wat een nonsens', zegt hij, 'alleen zo kun je nog goed geld maken!'
 9. Man wordt aangeklaagd wegens overbrenging van kapitaal naar het buitenland.: 'Wil je in deze tijd een zaak overeind houden, dan heb je geld nodig. In Nederland plukken ze je kaal, dus breng je je geld de grens over. Komt teven de werknemers ten goede.'
 10. Man wordt veroordeeld wegens het niet verhinderen van zelfmoord. 'Ieder moet toch zelf weten wat hij doet', vindt hij.

Een lid van elke groep informeert de klas m.b.t. een bepaalde zaak over het soort misdrijf en strafmaat. Tevens motiveert zij/hij het standpunt van de groep. Desgewenst kan er over de toegekende strafmaat gediscussieerd worden.

4. Probeer voor de misdrijven uit de vorige opdracht nu alternatieve straffen te bedenken. Ga er daarbij steeds vanuit dat naast straf het opnieuw opnemen in de samenleving noodzakelijk en wenselijk is om delinquenten een nieuwe kans te bieden. In de nabespreking kan dieper worden ingegaan op de functie van straf in onze moderne samenleving.

4.4 De doodstraf ... een straf?

'... die 95 mensen in gijzeling houden. Er zijn reeds twee doden te betreuren en drie zwaar gewonden, waaronder een zwangere vrouw.'

OPDRACHT

Hoe zou jij reageren op zo'n bericht? Discussieer daarover in de klas.

Geschiedenis van de doodstraf

Bij veel volkeren had de doodstraf aanvankelijk een gewijd karakter. Men offerde de misdadiger aan de wraak der goden, waardoor de gemeenschap zich opnieuw beveiligd wist. In de Middeleeuwen verliest de doodstraf, onder invloed van het Christendom, dit karakter, maar nog steeds werd zij geaccepteerd als reactie op misdrijven jegens de staat, de kerk of de samenleving.

Thomas van Aquino, theoloog, zegt hierover bijvoorbeeld dat de maatschappij zich tegen het gevaar van de misdadiger en tegen de aantrekkelijkheid van de misdaad kon beschermen door de doodstraf. Overigens zal ongetwijfeld de visie op de mens als tweeenheid van lichaam en ziel een rol hebben gespeeld: slecht de *ziel* had waarde. Door de doodstraf werd het lichaam uitgeschakeld en kon de ziel worden overgedragen aan Gods barmhartigheid.

De doodstraf werd op vele manieren voltrokken: onthoofden met een zwaard, ophangen aan de galg, levend begraven, verdrinken, verbranden op de brandstapel, vierendelen enz. Tot de achttiende eeuw werd aan de doelmatigheid van de doodstraf niet getwijfeld. Een groeiend ethisch besef dat gevoed werd door de Verlichting, heeft er uiteindelijk toe geleid dat steeds meer landen de doodstraf afschaften.

Argumenten voor en tegen afschaffing

1. *De doodstraf als wraak*

In eerste instantie kan een bericht over terroristische activiteiten een spontane reactie van solidariteit met het slachtoffer ontlokken: vergeld door met dood. Maar het recht van vergelding is het onze niet meer, omdat wij het hebben overgedragen aan de overheid. Deze dient geen wraak te nemen, maar de samenleving te *beschermen*. De vraag kan hierbij gesteld worden of de burgerij daar ook altijd zo over denkt.

2. *De doodstraf als bescherming*

Door een misdadiger te doden ontdoet de samenleving zich van een gevaar, beschermt zij zich tegen een hernieuwde kans op agressie. Daar staat echter de opvatting tegenover dat de overheid een 'voorbodachte moord' tot in de finesses voorbereidt en daarmee een gewelddadig voorbeeld stelt.

3. *De doodstraf als afschrikmiddel*

De dood van de een houdt de ander van een soortgelijk vergrijp af, zeggen sommigen. Volgens hen werkt de doodstraf afschrikwekkend. Anderen menen op grond van onderzoeken dat het effect van de doodstraf in de geschiedenis van de criminaliteit niet zonder meer aan te tonen valt.

4. *De doodstraf als vereffening*

Sommigen menen dat de samenleving door een ernstig misdrijf zodanig verstoord is dat een even absolute en definitieve daad nodig is om het evenwicht te herstellen, de schuld te vereffenen: de doodstraf als vereffening. Maar, beweren tegenstanders van deze visie, als vereffening (vanuit een religieuze context) betekent dat de zondaar spijt heeft en probeert de aangerichte schade weer goed te maken, dan zal het duidelijk zijn dat een dode geen spijt meer kan betuigen. Straf, zo zeggen zij, heeft als diepste functie de delinquent de kans te geven terug te keren in de samenleving.

Weer anderen gaan uit van het absolute recht op leven en wijzen vandaaruit de doodstraf af. Voor hen is de doodstraf een stap terug in de geschiedenis, een teken van onrechtmatige macht over het leven van de ander.

Slot

Alles bij elkaar genomen zouden wij willen concluderen dat het laatste woord over de doodstraf nog lang niet is gezegd. Wij wijzen er hier nog op dat de doodstraf absoluut is en in die zin geen straf! Een straf ~~zit je uit~~, de doodstraf daarentegen sluit elke kans op terugkeer in de samenleving uit.

Tenslotte: de doodstraf druist in tegen artikel 3 van de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens*, waarin staat dat ieder recht heeft op leven. En tegen artikel 5, dat zegt dat niemand onderworpen mag worden aan folteringen, wrede, onmenselijke of ontterende behandeling of bestraffing. Daarom kan niemand lichtvaardig om deze problematiek heen en is iedereen genoodzaakt zijn eigen ethische standpunt hierover ter discussie te stellen.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Schrijf in je schrift hoe men in de loop van de geschiedenis heeft gedacht over de doodstraf.
2. 'Straf is slechts één der wegen tot verzoening. Kwijtschelding en vergeving zijn andere wegen. Tegenover de mening dat de mens geconfronteerd wordt, moet worden, met zijn verleden, ten einde te beseffen wat hij misdaan heeft, staat de opvatting dat hij bevrijd moet worden van dat verleden door zich te richten op de toekomst, waartoe hij in staat gesteld wordt door de vergeving.'
 - a. Wat houdt bovenstaande stelling in met betrekking tot de doodstraf?
 - b. Wat leid je eruit af met betrekking tot levenslange gevangenisstraf?
 - c. Welke voorwaarden zou jij stellen bij vergeving?
3. Noem een aantal argumenten van voor- en tegenstanders van de doodstraf en neem zelf een gemotiveerd standpunt t.a.v. de doodstraf in.

5. SAMENWONEN EN SEKSUALITEIT

5.1 Inleiding

Om te kunnen leven heb je een plek nodig waar je je thuis voelt, waar je kunt uitrusten, eten, slapen, liefhebben. Je hebt in elk geval een dak boven je hoofd nodig, dat is wel het minste. Laten we eens nagaan welke dingen belangrijk zijn bij het wonen. Het zijn namelijk factoren die invloed hebben op de kwaliteit van je leven.

Waar je woont, heb je lang niet altijd zelf in de hand. Toevallig ben je in Nederland, Duitsland, Venezuela of Curaçao geboren en al even toevallig is het, dat je ouders schatrijk zijn of juist straatarm. Maar met je geboorte is al wel voor een belangrijk deel bepaald hoe je woning eruit zal zien: een iglo, paalwoning, bedoeïenentent, grotwoning, flat, bungalow, kasteel of krot. En nog meer factoren die je zelf niet in de hand hebt, kunnen mede bepalen hoe je woont. Zo is b.v. je ras meegegeven. Het familieverband waar je in terecht komt eveneens: je bent een kind van ouders die in communeverband leven, of je ouders vormen samen met de kinderen een gezin. Je woont in een dichtbevolkte streek of je woont ver weg van de bewoonde wereld. Met name de buurt waarin je woont, is vaak erg belangrijk. De mensen leggen er contacten met elkaar, ze ervaren een zekere band van saamhorigheid, van 'wij en de anderen'. Een echt huis is de plaats die je tot centrum maakt van je leven. De plaats vanwaaruit je de wereld verkent, vanwaaruit je gaat werken en vanwaaruit je je contacten legt. Thuis doe je inspiratie op, kun je uitrusten, voed je je, heb je lief. Vanuit je huis leef je. Het is ook de ruimte vanwaaruit je door anderen wordt erkend en gerespecteerd.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Onder welke omstandigheden woon jij? In de stad of op het platteland, in een commune of in een gezin? Zijn je ouders gescheiden? Leven er met jullie nog andere familieleden in huis (bijvoorbeeld je grootouders)?
2. In hoeverre ben je door bovengenoemde omstandigheden bepaald, denk je – dus ook beperkt in je vrijheid? Probeer eens na te gaan welke invloed die omstandigheden hebben op je manier van denken, je karakter en je toekomstverwachtingen?
Is er in jullie huis voldoende ruimte en gelegenheid om bezoek te ontvangen, voor spel en hobbies?

3. Welke persoonlijke wensen heb jij met betrekking tot wonen?
Welke voor- en nadelen zitten er aan wonen in de buurt waarin jij woont en wat zou er aan je buurt veranderd en verbeterd kunnen worden?
Welke van de onderstaande woorden zijn van toepassing op de buurt waarin jij woont?

smal en eng	overzichtelijk	somber	nieuw
veel kinderen	rijk	eentonig	veilig
schilderachtig	veel herrie	veel ouderen	flats
wijd en open	onoverzichtelijk	vrolijk	oud
weinig kinderen	arm	wisselend	gevaarlijk
strak	stil	veel jongeren	laagbouw

En welke woorden zijn van toepassing op de buurt waarin je graag zou willen wonen?

4. Ontwerp in een groepje van maximaal drie leerlingen een ideale woning, gelegen in de ideale buurt, waarin mensen in een ideale samenlevingsvorm bij elkaar wonen. Licht na afloop de klas in over jullie visie.

Een paar cijfers

35% van alle Nederlanders woont in een klassiek gezin, bestaande uit ouders en minderjarige kinderen. De overige bevolking is bejaard, alleen of nog samen in een bejaardenhuis of nog op zichzelf wonend, of leeft in een-oudergezinnen, in andere niet-huwelijkse vormen van samenwonen, of woont alleen.

Ongeveer de helft van alle jonge ongehuwden tussen 18 en 25 jaar woont samen met een partner. Sommigen voorspellen op grond van de huidige ontwikkelingen dat tegen het jaar 2000 30% van alle volwassen Nederlanders ongehuwd zal samenwonen.

'Jan en Mien Modaal', getrouwd en wonend in een rijtjeshuis, bestaan nog niet zo heel erg lang. Pas 150 jaar geleden is het kerkelijk en burgerlijk huwelijk in alle lagen van de bevolking doorgedrongen.

5.2 Geschiedenis van het samenwonen in Europa

Vanaf het allereerste begin hebben de mensen zich verwonderd, geërgerd en verheugd over het bestaan van twee seksen. Waarschijnlijk juist vanwege de verschillen, vonden ook beeldhouwers, dichters, bouwmeesters en schilders daarin een rijke bron van inspiratie. De vele beschavingen, elk met eigen waarden en manieren van samenwonen, die in de loop van de geschiedenis ontstonden, vormen te zamen een rijke schakering naar volk en ras. De Grieken en Romeinen beschouwden kinderen als het enig doel van het huwelijk. Jezus van Nazareth predikte echter, evenals veel rabbijnen, een boodschap van liefde tussen man en vrouw. De liefde vormde dan ook voor de joods-christelijke gemeenschap de basis van elke relatie. De man werd daardoor aangespoord zijn vrouw te beminnen, terwijl de vrouw aan hem onderdanig diende te zijn.

In de eerste eeuwen van het Christendom genoot daarnaast de ongehuwde staat grote bewondering. Seksuele onthouding werd als een deugd beschouwd en dit alles uit eerbied voor de Schepper en als teken van opperste toewijding. Doel van het huwelijk was de instandhouding van de menselijke soort.

Van de vierde tot de elfde eeuw groeide in het Westen een kerkelijke inzegening, die echter geen verplichtend karakter droeg. Vanaf de negende eeuw ontstaat de neiging om de burgerlijke huwelijksplechtigheden in verband te brengen met het kerkgebouw.

Toen het Romeinse Rijk met heel rechtsbestel ineens stortte, kwam Europa in een chaos terecht. Onder invloed van Frankische en Saksische gewoonten werd de seksuele praktijk wat vrijer. De kerk heeft toen in de zeer lange periode die daarop aanbrak, een stuk van de romeinse erfenis overgenomen. Zij stelde orde op zaken, hetgeen voor het huwelijk leidde tot een zeer ingewikkeld rechtsbestel. Het ging de kerk toen niet zozeer om vergroting van haar macht als wel om de veiligheid van het huwelijk.

In de twaalfde eeuw groeide het huwelijk uit tot een instituut dat onontbindbaar is, een sacrament, een plaats van ontmoeting tussen God en de mens, maar nog steeds gericht op de voortplanting.

Uit diezelfde twaalfde eeuw stammen overigens ook veel liederen, gezongen door troubadours, die de erotiek bezingen en verheerlijken.

Tot in de Middeleeuwen waren het voornamelijk mensen van adel die elkaar officieel het ja-woord gaven. Zo werden landerijen en harten samengesmeed, waardoor de macht van de adel veiliggesteld kon worden, zo niet uitgebouwd.

Vanaf de late Middeleeuwen kregen de door handel rijk geworden burgers een steeds belangrijker stem en ook zij probeerden met behulp van het huwelijk hun machtsposities te beschermen en waar mogelijk te versterken.

Ook de hervormers Luther en Calvijn benadrukten dat voortplanting het doel van menselijk samenwonen is. Zij predikten een beheerste beleving van de seksualiteit, uitgaande van het gegeven dat man en vrouw elkaars hulp zijn. Tevens verdedigden zij de competentie van de burgerlijke overheid inzake de huwelijkssluiting.

Na het concilie van Trente (1545-1563) wordt het uitspreken van het ja-woord ten overstaan van de kerk geëist, is zelfs voorwaarde voor de geldigheid van het huwelijk.

Humanisme en Renaissance bezingen het menselijk lichaam. De mens staat centraal en als zijn uitingen, ook seksuele, maken hem tot wat hij is of in elk geval wil zijn: heer en meester van de schepping.

Eind zeventiende, begin achttiende eeuw reageerde men hier uitermate preuts en puriteins op: zo kwamen er in sommige Europese landen in de restaurants geen naakte kippepoten op tafel!

De Verlichting, die het accent legt op de mens als denkend individu, onderkent de waarde van de seksualiteit en geeft daaraan m.n. uiting in de poëzie.

Tot de Industriële Revolutie was het huwelijk belangrijk als productie-eenheid. Het zgn. grootgezin (we komen die term straks weer tegen) bestond uit ouders, kinderen, grootouders, ongetrouwde tantes en ooms en soms nog wat meiden en knechten.

De voortplantingsfuncties speelden tot in de negentiende eeuw, om den brode, een uiterst belangrijke rol.

Door de opkomst van de industrie ging de man buitenshuis de kost verdienen. Hij werd gebombardeed tot patriarch van het gezin, terwijl de vrouw thuis bleef en voor de huishouding en de kinderen zorgde. Het beeld van deze tijd is dat van het romantische, in werkelijkheid burgerlijke huwelijk. In het laatste kwart van de achttiende eeuw ontstond de ideologie van het gezin als hoeksteen van de samenleving. Thuis was het goed, thuis kon je

tot jezelf komen, was je beschermd tegen een koude wereld die gedomineerd werd door de industrie.

Kerk en staat benadrukten dat de ware sociale en christelijke deugden thuis geleerd en beoefend moesten worden. Deze ideologie hield zich ruim anderhalve eeuw moeiteloos staande. Tegen het einde van de jaren vijftig van de vorige eeuw begonnen velen zich echter af te vragen of en in hoeverre het traditionele huwelijk wel de ideale hoesteen was waarop de samenleving moest steunen. De discussie hierover is nog steeds in alle hevigheid aan de gang.

Het kindertal is gedaald, het aantal mensen dat samenwoont neemt toe, evenals het aantal echtscheidingen.

Op seksueel gebied vond een belangrijke ontwikkeling plaats, die door sommigen zelfs werd ervaren als revolutie. De anticonceptie-industrie groeide zeer snel en emancipatiebewegingen haalden de vrouw uit de keuken en in het bedrijf. Ook welvaart en onderwijs beïnvloedden de gezinsstructuur.

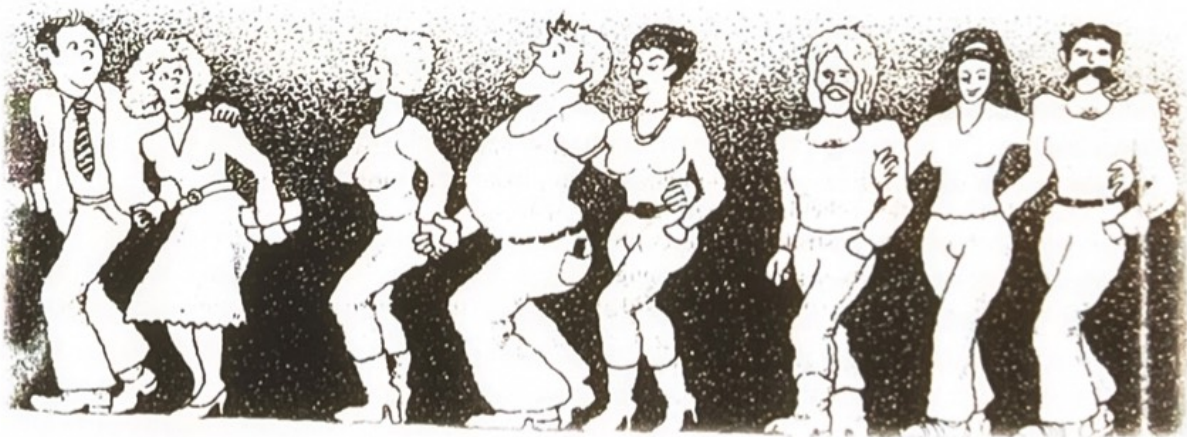
Feit is dat steeds meer mensen de traditionele rolpatronen moe werden en op zoek gingen naar intensievere en meer verrijkende relaties. We noemen enkele van die relatievormen.

5.3 Alternatieve vormen van samenwonen

De commune als samenlevingsvorm is een oud verschijnsel. Al in de begintijd van het Christendom werd de commune door kloosterlingen gezien als de meest ideale manier om Jezus van Nazareth na te volgen. Buiten Europa waren het de eerste kolonisten die langere tijd in communeverband bijeen bleven. Bekend zijn de quakers in Noord-Amerika en de joden na 1948 in Israël. Steeds was er sprake van een nieuw religieus, politiek, of maatschappelijk ideaal dat mensen in communaal verband probeerden leefbaar te maken. Na de Tweede Wereldoorlog verandert het gezicht van de commune echter aanzienlijk. Er ontstaan hippiecommunes, politieke communes, en alternatieve huwelijks- en gezinsgroepen.

In veel van deze nieuwe communes zoekt men naar diepere contacten met elkaar, meer gelijkheid, terwijl met zich verzet tegen traditionele rolpatronen.

Een andere vorm van samenwonen is het al eerder genoemde grootgezin. Tegenwoordig verstaat men daaronder dat twee tot drie aan elkaar verwante gezinnen één huis bewonen. De kinderen worden samen opgevoed, het huishouden is collectief, hoewel ieder gezin de beschikking heeft over een eigen ruimte waarin het zich terug kan trekken.

Sommige mensen gaan samenwonen, omdat ze dat eenvoudig prettiger vinden, anderen als voorbereiding op het huwelijk, weer anderen omdat dat financieel gunstiger uitkomt. Allerlei bepalingen en rechtspositionele regelingen weerhouden hen van een officieel woord van trouw.

De lokkende thuishaven van het huwelijk werkt voor hun eerder averechts. Dat laatste geldt ook voor de groeiende groep jonge mensen die vindt dat de relatie tussen de beide partners in het huwelijk te weinig aandacht krijgt.

Voorstanders van het zgn. open huwelijk gaan ervan uit dat beide partners zich pas helemaal kunnen ontplooiën wanneer niemand een eeuwige claim op de ander legt. Zij pleiten voor absolute eerlijkheid, voor verdieping van hun relaties, ook met anderen dan de eigen partner, en voor afschaffing van traditionele rolpatronen. Anderen voelen meer voor een zgn. LAT-relatie ('Living Apart Together'). Hierbij wordt juist van het *samenwonen* afgezien. Hoe de partners zo'n relatie invullen en beleven – hoe vrij ten opzichte van elkaar, hoe traditioneel – kan sterk verschillen en zeer persoonlijk.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

Beantwoord de volgende vragen in je schrift.

1. Welke vormen van samenwonen bestonden er in Europa vóór de Industriële Revolutie?
2. Hoe ontwikkelden zich de menselijke relaties vanaf de Industriële Revolutie tot aan de twintigste eeuw.
3. Noem een paar oorzaken die ertoe geleid hebben dat tegenwoordig in brede kring wordt gestudeerd op de zin van het traditionele kerkelijke en burgerlijke huwelijk?
4. Welke typen van samenwonen kun je vooral na de Tweede Wereldoorlog onderscheiden?
5. Waar ligt bij alternatieve relatievormen de nadruk op? Wat vind je daar zelf van?

5.4 Seksualiteit

Zomaar een avond in een discotheek. Veel muziek, razend druk, gelach, een jongen en een meisje die elkaar leuk vinden. Ze dansen met elkaar, praten wat en vrijen een beetje. Daarna brengt hij haar naar huis. Als ze elkaar zo'n twee maanden kennen gaan ze, schuchter en verlegen, met elkaar naar bed. Het is voor allebei de eerste keer. Een herkenbare gebeurtenis, waarover echter zelden meer wordt verteld, hoe die ervaring was en hoe de uitwerking van die ervaring was op hun leven. Over de *betekenis* dus van seksualiteit in een mensenleven. De betekenis van je eerste seksuele ervaringen moet je niet onderschatten. In veel gevallen zullen ze van grote invloed zijn op je toekomstige liefdesleven. De beleving van je eigen seksualiteit, de beleving van jezelf als jongen of meisje, is een van meest wezenlijke ervaringen in je hele leven.

OPDRACHTEN

1. Lees de volgende uitspraken rustig door. Met welke ben je het eens? Kies er één uit waar je je mening nader over op papier zet en waarover later in de klas van gedachten zal worden gewisseld.
 - a. In een relatie vertel je alles aan elkaar.
 - b. Ook in een relatie kun je je eenzaam voelen.
 - c. Meisjes zijn trouwer aan hun partner dan jongens.
 - d. Als ik iemand aardig vind in een discotheek, kan ik me best voorstellen dat ik daarna met hem of haar naar bed ga.
 - e. Trouwen zal ik nooit, omdat ik de kans op een echtscheiding te groot vindt.

Stel je voor dat je van een goede vriendin, die pas getrouwd is, de volgende brief krijgt. Schrijf heel kort je reactie op of het advies dat je denkt te moeten geven. De antwoorden worden voorgelezen en besproken.

'(...) Je weet dat Jan en ik veel om elkaar geven. Hij is goed voor mij, alleen niet zo vlot, en niet romantisch. Dat geeft ook niets, ik neem hem zoals hij is. Maar nu hebben we pas nieuwe burens gekregen. En vanaf het eerste moment werd ik verliefd op die buurman, en hij op mij. Ik wil mijn huwelijk niet opgeven. Maar tegelijk voel ik zoveel voor die buurman. En ik weet dat hij ook zo voelt. Wat moet ik nou in 's hemels naam doen?'

Mensen worden op enkele uitzonderingen na, geboren als man óf als vrouw: het is hun grootste beperking, maar tevens het unieke gegeven waarmee iedere cultuur rekening moet houden. Op grond van hun onderlinge verschillen, waaronder seksverschillen, zoeken mensen elkaar, stoten ze elkaar af en groeien in elkaars schaduw op tot volwassenheid. Heel de mensengeschiedenis is een bont en boeiend verhaal over hoe men elkaar vond en waarom men soms niemand vond. Spreken over seksualiteit zou dus normaal, vanzelfsprekend en noodzakelijk moeten zijn. Toch werd het nogal eens met een soort heilige vrees en geheimzinnige was omgeven. Maar seksualiteit ligt ten grondslag aan elke cultuur, heeft te maken met de vraag hoe we met elkaar het leven indelen en met elkaar willen wonen.

Seksualiteit is niet alleen maar geslachtsgemeenschap, ze heeft bijvoorbeeld altijd met een relatie tussen mensen te maken. Daarin verschilt seksualiteit tussen mensen van die bij dieren. Een dier reageert instinctief en periodiek op de geslachts prikkel. Seksualiteit bij de mens is een veel complexer geheel, beïnvloedt de cultuur, maar wordt ook door de cultuur mede bepaald.

In de eerste levensjaren ervaart een kind seksualiteit vooral in de warmte en de geborgenheid van het gezin. Pas in de puberteit ontwaakt het besef van de genitale eigenheid. Het kinderlijke evenwicht wordt dan verstoord en men moet zoeken naar een nieuwe balans. Begrijpelijk dat men zich in deze periode afzet tegen de ideeën en waarden van de ouders en dat men veel meer contacten buitenshuis gaat leggen. Samen met opvattingen over de eigen seksuele ontwikkeling, leidt dat vaak tot conflicten met de opvoeders. Want de maatschappij legt de seksualiteit aan banden, omgeeft haar met normen en gedragsregels.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

Beantwoord de volgende vragen in je schrift.

1. Wat is het verschil tussen seksualiteit bij de mens en het dier?
2. Wat staat centraal in de seksuele beleving van het jonge kind?
3. Waardoor wordt de puberteit vooral gekenmerkt?
4. Waarom omgeeft de maatschappij het seksuele gedrag met normen en regels?

5.5 Waardering van seksualiteit

Het beoordelen van seksualiteit is geen louter individuele aangelegenheid, omdat ze meestal is gericht op anderen. Seksualiteit heeft een sociaal karakter en is daarom gebonden aan maatschappelijke normen. Ethiek van de seksualiteit is altijd sociale ethiek. Maar deze visie leidt in in onze tijd, waarin de individualisering toeneemt en soms wel hoogtij viert, tot problemen. Mensen onderzoeken de seksuele ethiek op haar waarde. Dit is ook nodig, want de seksuele ethiek moet getoetst worden aan de waarden en normen in een bepaalde tijd.

Als we de geschiedenis van de seksualiteit in het westen bezien, dan blijkt dat sinds de Griekse wijsbegeerte en het stoïcijnse denken de beleving van de seksualiteit wordt ondergewaardeerd, de mens bestaat uit stof en geest, waarbij de stof, dus ook het lichaam, eigenlijk maar bijzaak is.

De eerste christenen beschouwden seksualiteit niet als de belangrijkste waarde. Omdat zij het einde van de wereld verwachtten, werd door hen minder accent gelegd op de voortplanting. In latere eeuwen verengde zich de visie op seksualiteit tot een louter biologische functie, die allen binnen het huwelijk werd gedoogd. Deze vrij negatieve benadering heeft de christelijk ethiek nog eeuwenlang beïnvloed.

Inmiddels is er echter het een en ander veranderd. Er bestaat momenteel een grote belangstelling voor seksualiteit, mede voortkomend uit de visie dat de mens één geheel is, dat al zijn uitingen, ook de seksuele, belangrijk en waardevol zijn. Geslachtsgemeenschap is door het gebruik van anticonceptiemiddelen losgekoppeld van de voortplanting.

Dit betekent nog niet dat wij in een nieuw tijdperk zijn beland. Geslachtsziekten, waaronder we hier ook de gevreesde Aids rekenen, maken het onderhouden van wisselende seksuele contacten gevaarlijk en omstreden. Toch is het seksuele handelen in onze tijd losgekoppeld van het huwelijk en voortplanting. Hierdoor is er een ander rolpatroon ontstaan voor zowel mannen als vrouwen.

Je gaat als partners niet zomaar trouwen of samenwonen. Daar denk je samen goed over na: niets is immers minder vrijblijvend dan jezelf aan iemand geven. Dat doe je pas als je ervan overtuigd bent dat je van elkaar houdt. Respect voor het unieke in de ander, respect voor zijn/haar persoon is steeds vooronderstelling, iets waar je van uitgaat.

Tot zover zullen de meesten van jullie wel geen bezwaren hebben. Moeilijker wordt het wanneer twee mensen van elkaar houden en daaruit concluderen dat ze *dus* niet moeten trouwen, maar samenwonen.

Conflicten met ouders, grootouders, de Kerk of de buurt of dorpsgemeenschap behoren dan tot de mogelijkheden. Veel mensen blijken dan toch het huwelijk waardevoller te vinden dan andere vormen van samenwonen. Voor ons aanleiding genoeg om een aantal van die vormen eens op hun waarden te onderzoeken.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Noteer de hierma genoemde typering/trefwoorden achter de desbetreffende samenlevingsvorm:

gezag	verantwoordelijkheid
seksuele ongebondenheid	volwassen worden
je religieuze overtuiging kunnen beleven	geborgenheid
verliefdheid	status
samen naar bed mogen	proeftuin
een persoonlijkheid worden/zijn	bekrompen
kerk	wet
vastzitten aan oude rolpatronen	genegenheid
noodoplossing	vrijheid
anti-autoritaire opvoeding van kinderen	kinderen
economische afhankelijkheid	welvaart

burgelijk huwelijk:

kerkelijk huwelijk:

commune:

leven in kloosterverband:

open huwelijk:

samenwonen:

samenwonen bij wijze van proefhuwelijk:

2. Schrijf in je schrift waarom seksualiteit geen louter individuele aangelegenheid is en wat volgens jou de grondslag moet zijn voor seksueel gedrag. Geef ook aan waarom men seksualiteit vroeger anders waardeerde dan in onze tijd.

De christelijke kerken leggen de nadruk op het gezin als de plaats waarbinnen de liefde van God gestalte moet krijgen. Ze gaan ervan uit de seksualiteit alleen beleefd kan en mag worden binnen het huwelijk. Sommige wijzen daarbij ook nog op het belang van de voortplanting en wijzen daarom anticonceptiemiddelen af. Toch groeit ook binnen de kerken waardering voor het accent op de liefdesrelatie tussen twee mensen, waarbinnen seksualiteit ook gezien kan worden als uiting van genegenheid en liefde. Het samen 'één vlees worden', zoals dat in het boek Genesis wordt omschreven, is immers meer dan de op voortplanting gerichte geslachtsdaad. Seksualiteit symboliseert de eenheid tussen twee mensen, die zover gaat dat man en vrouw hun bloedverwanten verlaten om samen door het

leven te gaan. Seksualiteit, gezien als een manier om het bestaan zin te geven, wordt in onze tijd meer en meer beschouwd als een uitdrukking van liefde, als het gestalte geven aan een *relatie*, met als grondnorm de *eerbied* voor de menselijke persoon. De vraag is dan telkens: verrijkt seksualiteit de partners, kunnen zij erdoor tot een volwaardiger bestaan groeien, of wordt de relatie geschaad? Dit sluit de erkenning in dat seksualiteit en liefde nooit los van elkaar ge-zien mogen worden. Anders gezegd, het is binnen deze visie ethisch onjuist zomaar en wil-lekeurig met Jan en alleman naar bed te gaan, zuiver en alleen omdat hij of zij zo'n 'stuk' is!

VRAGEN EN OPDRACHTEN

Beantwoord de volgende vragen in je schrift.

1. Wat is voor jou allemaal van belang om met iemand een duurzame relatie op te bouwen/ speelt geloof daar ook een rol in?
2. Beoordeel de volgende stelling.
Feministen zijn vrouwen die zich zo tegen de mannenwereld afzetten dat ze al het mannelijke fout en al het vrouwelijke goed vinden. Ze draaien de rollen alleen maar om. In feite maken zij nieuwe normen en belèmmen daarmee een doorbraak naar een vrije seksualiteitsbeleving.
3. een andere belevingsvorm van seksueel gedrag is homoseksualiteit. Lees de volgende stellingen door. Geef in je schrift aan of je het daar mee eens bent, of niet.

eens oneens

1. Volgens mij is homoseksualiteit een ziekelijke afwijking.
2. Homoseksuele jongens en meisjes zijn doodgewone mensen en hebben er recht op serieus genomen te worden.
3. Het zou goed zijn als iedere homoseksueel naar een psychiater ging om vast te stellen of hij/zij al of niet kan worden genezen.
4. Begrip voor homoseksuelen is niet voldoende, je zou ook iets voor ze moeten doen.
5. Ik zou het begrijpelijk vinden als homoseksuelen op christelijke scholen niet zouden worden toegelaten.
6. Als ik merk dat er discriminerende grappen over homoseksuelen in het leger worden gemaakt, dan laat ik merken dat ik die ~~niet op prijs~~ stel.
7. Ik heb niets tegen homoseksuelen, maar ik zou er niet mee op vakantie willen.
8. Ik zou best een bijdrage willen leveren voor de bevrijding van homoseksualiteit, bijvoorbeeld meelopen in een demonstratie.
9. Een vriend van mij, die zegt dat hij op jongens valt, hoeft bij mij niet meer langs te komen.
10. Iedereen heeft in meer of mindere mate homo- en hetero seksuele gevoelens maar de meesten zijn bang om daar voor uit te komen.

6. VERSLAVING

6.1 Inleiding

Verslaafden kun je overal aantreffen. Daarvoor hoef je niet naar Amsterdam of andere grote steden. Het zijn mensen die geen nee meer kunnen zeggen, die overgeleverd zijn aan hun verslaving, in café's, met pils achter de buis, achter de gokautomaat, stoned van een shot heroïne, of high door hasj, bezeten in het casino, ga zo maar door. Het verschijnsel is zo oud als de mens. Alleen de vormen waarin het voorkomt, kunnen verschillen. Reden genoeg om er wat dieper op in te gaan.

VRAAG

Welke vormen van verslaving zijn jou bekend. Hoe sta je daar tegenover?

In Oost en West hebben filosofen en theologen gezocht naar het wezen van menselijk leven. Ook mystici leverden daartoe hun bijdragen. Mystici ervaren de alledaagse werkelijkheid zo intens, dat ze tot in het hart ervan weten door te dringen en deze werkelijkheid soms stamelend god noemen. Alles, tot de meest onopvallende gebeurtenissen toe, wordt als zinvol, als helemaal nieuw ervaren: een geboorte in de tijd, elke seconde weer. 'wanneer de vensters van onze waarneming zouden worden schoongemaakt, zou ieder ding voor de mens weer verschijnen zoals het werkelijk is, namelijk oneindig.', zei de dichter William Blake.

Deze eindeloze en rijke ervaring, dit antwoord op de vraag naar de zin van het bestaan, werd in de jaren zestig en zeventig hartstochtelijk gezocht door mensen als Timothy Leary, de 'hogepriester van de psychedelische religie' in experimenten met bewustzijnsverruimende middelen als LSD. Vele jongeren volgden hem in het gebruik van deze middelen na.

Ook nu nog proberen velen met behulp van alcohol, hasj of heroïne het dodelijke ritme van alledag te ontvluchten: soms uit louter verveling, soms ook op zoek naar de kern van hun bestaan, op zoek naar de waarheid en het waarom van hun leven. Zij zoeken naar hun eigen grenzen.

Juist de psychedelische (bewustzijnsverruimende) ervaring, het gevoel op te gaan in de kosmos, betekent voor veel jongeren een radicaal afwijzen van de maatschappij van hun ouders. De vraag is of het gebruik van drugs verrijking betekent ten opzichte van de cultuur van de ouderen en of het een antwoord geeft op de vragen van de jeugd die op zoek is naar de zin van het bestaan. Theodore Roszak schrijft daarover in zijn boek *Opkomst van een tegencultuur*. 'Er bestaat hoegenaamd niets gemeenschappelijks tussen het mescalinegebruik van een ervaren kritische intellectueel als Huxley en de 15-jarige tripper die net zolang ether snuift tot zijn hersenen op haveremout gaan lijken.' Naar zijn mening bestaat het gevaar van drugsgebruik ook in de grote mate van *afhankelijkheid* van die drugs. Iedere menselijke interesse kan ontaarden in gewenning, veroorzaakt door een niet langer te controleren zucht of begeerte. Zo kunnen sommigen niet zonder hun televisie, hun auto, geld, hun macht of aanzien. In al deze gevallen komt men er niet meer zo gemakkelijk toe te zoeken naar de zin van het ~~bestaan~~. Men raakt op drift, los van zijn omgeving, los van zichzelf, ten prooi aan middelen die men in vrijheid koos. Kortom men vervreemdt van zichzelf.

Het bewustzijn vermindert en men gaat zijn leven steeds meer in dienst stellen van dat ene begeerde artikel: dat glas bier, die sigaret, die slaappil, het volgende shot, de gokkast, noem maar op.

Drugs gaan hun eigen leven leiden, ze ondermijnen het kritisch vermogen van iemand, zijn vrijheid, en verslaven hem of haar. De vraag is dan of het gebruik van drugs ethisch verantwoord is. Je kunt zeggen dat verslaving aan drugs ethisch gezien afgewezen moet worden, omdat ze mensen onvrij maakt.

OPDRACHT

Vul achter de volgende beweringen in of je het ermee eens bent (+) of niet (-), of dat je er geen mening over hebt (x).

Na afloop worden de meningen op het bord geïnventariseerd en kan er gediscussieerd worden over de meest in het oog springende meningen.

1. Alle drugs zijn in wezen hetzelfde.
2. Eén keer hasj roken en je bent verslaafd.
3. Gokken is geen spelletje. Je gaat eraan kapot.
4. Als een kunstenaar creatiever wordt dank zij drugs, is dat een goede zaak.
5. Geen enkele verslaafde kan zijn werk naar behoren verrichten.
6. Dat er tegenwoordig zoveel drugs worden gebruikt, vindt zijn oorzaak in algemeen, maatschappelijke problemen.
7. Verslaafden hebben geen ruggegraat.
8. Het gebruik van niet-gelegaliseerde drugs moet vroeg of laat tot crimineel gedrag leiden.
9. Heroïneverslaafden zouden verplicht moeten afkicken.
10. De politie zou alle centra waar verboden drugs worden gemaakt moeten sluiten.
11. Elke vorm van drugsgebruik moet in Nederland verboden worden.
12. Als jonge verslaafden wat ouder worden, gaan hun problemen vanzelf over.
13. Drugsgebruikers tref je aan in alle lagen van de bevolking.
14. Ik zou mijn beste vriend laten vallen, wanneer ik hoorde dat hij verslaafd was.
15. Het maken van reclame voor alcohol moet verboden worden.
16. Een borrel op zijn tijd is best gezond.
17. Het gebruik van echt gevaarlijke drugs zoals heroïne en alcohol moet koste wat het kost bestreden worden.
18. Gokverslaving zal ooit een groter probleem worden dan drugsverslaving.
19. Een alcoholist is een zielig en beklagenswaardig figuur.
20. Op school en in jeugdcentra zou geen alcohol verkocht mogen worden.
21. Iemand die onder invloed een ongeluk veroorzaakt, is een misdadiger.
22. Heel vaak verplicht de omgeving je meer te drinken dan je eigenlijk aankunt. Ze zien je anders niet voor vol aan.
23. Iedereen met een beetje karakter kan stoppen met roken.
24. Met mate roken is niet ongezond.
25. Reclame maken voor roken is misdadig.
26. Niet-rokers hebben veel te weinig rechten.
27. Roken is een gewoonte die door de omgeving wordt bevorderd.
28. Mensen die helemaal nooit drugs gebruiken, nooit eens een pilsje drinken of een sigaar opsteken, leiden maar een mistroostig bestaan.
29. De overheid zou gokautomaten in openbare gebouwen moeten verbieden.

6.2 Bewustzijnsveranderende middelen nader bekeken

Drugs gebruiken kan dus tot doel van je leven worden, wanneer je er lichamelijk en of geestelijk afhankelijk van wordt. De Engelsmans spreekt in dit verband van *craving*, een ziekelijke zucht naar drugs. Onder drugs verstaan we die stoffen die een zekere invloed uitoefenen op het menselijk bewustzijn, die (zekder in het begin) gebruikt worden als genotmiddel en die vroeger of later verslavend of gewennend kunnen werken.

We geven hieronder een beknopt overzicht van de meest gangbare drugs en hun mogelijke gevolgen.

Alcohol

Alcohol verdooft, maakt je los, zodat je je fijn voelt en minder geremd. Alcohol geeft je een gevoel van warmte. Des te meer je gebruikt, des te slechter wordt je waarnemingsvermogen. Je verliest de controle over je lijf. Sommigen worden agressief, anderen juist vrolijk. Alcohol kan je hersenen beschadigen. Je hebt weliswaar zo'n 15 miljard hersencellen, maar op den duur kunnen die de grote hoeveelheden alcohol toch niet aan. Alcohol pleegt niet alleen een aanslag op je hersenen: ook je nieren, maag en lever krijgen het zwaar te verduren.

Een borrel is eetlustopwekkend omdat het maagslijmvlies erdoor wordt geprikkeld, waar door meer maagsap wordt geproduceerd.

Je lever heeft de grootste kluif. Per uur kan hij 1 borrel of glas bier verwerken. Te veel alcohol vervet de lever, waardoor zijn afbrekende en eiwitproducerende werking minder wordt. Veel drinken leidt tot afsterven van de levercellen. Dat gebeurt op zijn vroegst na 5 jaar en op zijn laatst na 25 jaar. De lever heeft tevens de neiging om alcohol voorrang te verlenen boven voedsel, waardoor het lichaam op den duur een aantal zaken te kort zal komen. De lever is immers steeds bezig alcohol af te breken. Alcohol irriteert het darmslijmvlies, waardoor extra veel darmsap geproduceerd wordt, hetgeen de kans op diarree groter maakt.

Tenslotte verwijdt alcohol de bloedvaten onder de huid, waardoor na veel drinken een rillerig gevoel ontstaat.

Het aantal Nederlanders dat verslaafd is aan alcohol, wordt geschat op 700.000: 140.000 vrouwen en 560.000 mannen.

Tabak

In tabakswaaren zit nicotine, een opwekkende, maar uiterst giftige stof. Doordat de tabak gerookt wordt, verbrandt de meeste nicotine voordat ze in het lichaam komt. Nicotine werkt niet lichamelijk verslavend. Roken evenmin, maar wel worden de meeste mensen na vrij korte tijd *geestelijk* afhankelijk van hun pijp, sigaar of sigaret (gewenningsverschijnselen). Voor velen gaat er van de rookgewoonte een kalmerende werking uit. Behalve kleine hoeveelheden nicotine krijg je door te roken nog andere schadelijke stoffen binnen: teer, dat bronchitis en longkanker kan veroorzaken; koolmonoxyde, dat het transport van zuurstof in je bloed vermindert; ammoniak dat de slijmvliezen kan irriteren (denk maar eens aan tranende ogen in een kleine ruimte waarin veel mensen roken of aan het beruchte rokershoestje). Veel roken bederft op den duur je smaak. Het verlamt de werking van de

trilhaartjes in je luchtwegen die tot taak hebben vuil uit de lucht tegen te houden. Het verhoogt je bloeddruk en het laat je hart sneller kloppen.

De kans op een hartinfarct wordt door roken flink verhoogd. Sommigen beweren zelfs dat er een verband bestaat tussen roken en het krijgen van een maagzweer, omdat het maagslijmvlies zou worden aangetast. Voor de stoelgang is een sigaret best goed: vooral op een nuchtere maag werkt roken laxerend.

Bedwelmende middelen

Hieronder verstaan we opiaten (opium, heroïne, morfine, pethiodine, palfium), barbituraten (dit zijn slaapmiddelen), snuifmiddelen en ook alcohol.

Opiaten veroorzaken een verlaagd bewustzijn, een lichte verdoving, een soort roestoestand. Barbituraten geven rust, kalmte, eveneens een verlaagd bewustzijn, een verminderd reactie- en concentratievermogen. Ze hebben geestelijk en lichamelijk een zeer verslavende werking en vallen onder de opiumwet. Ook voor medische doeleinden worden slaapmiddelen en zgn. tranquillizers als librium en valium wel gebruikt. Stress-situaties, bijvoorbeeld veroorzaakt door problemen op het werk of in de relatie, brengen veel mensen ertoe naar dit soort middelen te grijpen (al of niet op advies van een arts), waardoor er een bloeiende illegale handel in is ontstaan.

Stimulerende middelen

Tot de stimulerende middelen (ook wel *speed* genoemd) rekenen we: wekaminen (zoals amfetamine, dexamfetamine en methamfetamine), cocaïne en nicotine.

Deze middelen geven je een 'kick', een verhoogd bewustzijn, een 'op je tenen staan' in alle opzichten. Ze veroorzaken niet zo zeer een lichamelijke, dan wel een geestelijke afhankelijkheid. Behalve wekamine, die alleen op recept bij een apotheek verkrijgbaar zijn, vallen alle stimulerende middelen onder de opiumwet.

Tripmiddelen

Stoffen als LSD en mescaline (beide chemische preparaten) worden gerekend tot de psychedelische of tripmiddelen. Ze veranderen je bewustzijn gedurende de tijd dat de trip duurt, ingrijpend. De zintuigelijke waarnemingen worden zeer onbetrouwbaar, terwijl extreme gemoedstoestanden elkaar kunnen afwisselen. Deze middelen hebben een minimale geestelijke of lichamelijk afhankelijkheid tot gevolg, maar hun uitwerking kan verwoestend zijn.

Cannabisprodukten

Hennep (Latijnse naam: cannabis sativa) levert behalve touw ook hasjiesj en marihuana op. Deze stoffen worden ook wel *softdrugs* genoemd. Ze hebben een ontspannende werking en laten je de wereld intenser beleven. Van alle bewustzijnveranderende middelen, zijn de hennepprodukten waarschijnlijk nog het onschuldigst. Ze werken niet lichamelijk verslavend en ook met geestelijke gewenningsverschijnselen schijnt het wel mee te vallen.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

Beantwoord de volgende vragen in je schrift:

1. In welk opzicht tast verslaving de vrijheid van de mens aan?
2. Ben je ervoor of ertegen om de verkoop van verdovende middelen vrij te laten? Motiveer je antwoord.
3. Geef je mening over roken in gezelschap en in openbare gebouwen.

6.3 Gokverslaving

Gokken is zo oud als de mensheid. Alleen de manieren waarop men het doet zijn in de loop der eeuwen veranderd. Zo kun je dobbelen, kaarten, roulette spelen, aan de toto of lotto deelnemen, of gokken in amusementshallen.

Gokken krijgt pas een verslavend karakter, als je niet meer zonder kunt. Men schat dat er in Nederland zo'n 10.000 zware en 20.000 problematische gokverslaafden zijn. Sommigen van hetn brengen 8 uur per dag achter gokapparatuur door! Nederland telt 550 gokhallen en 150.000 gokautomaten.

Behalve grote financiële problemen en daaruit voortvloeiende sociale problemen als echtscheiding en diefstal, veroorzaakt gokverslaving ook een verhoogd adrenalinegehalte en stress, alsook dezelfde verschijnselen als drugsverslaving, zoals zweten, depressies, gevoelens van onrust, eenzaamheid en schuld.

Oorzaken voor de verslaving kunnen geheel van persoonlijke aard zijn, zoals minderwaardigheidsgevoelens, de ervaring dat het leven zinloos is, relatieproblemen, achterdocht, contactstoornissen, angst, het zoeken van de roes, ontvluchten van eenzaamheid, belust zijn op sensatie.

Gokverslaving komt in alle lagen van de bevolking voor, zowel bij mannen als bij vrouwen, bij bejaarden en studenten, directeuren en werklozen. Afhankelijk van iemands maatschappelijke positie duurt het alleen langer of korter voor hij of zij in financiële nood raakt.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Geef in je schrift je mening over de volgende stellingen.
 - a. het weghalen van gokapparatuur heeft weinig zin. Het stimuleert het ontstaan van illegale gokgelegenheden.
 - b. Men zou de miniumleeftijd om gokhallen te betreden moeten verhogen tot 18 jaar.

2. Maak een radioprogramma, alleen of met een groep van maximaal 6 leerlingen, over een van de beschreven middelen, of over andere vormen van verslavend gedrag.
Het programma kan als volgt opgebouwd worden:
 1. Inleiding op het te behandelen onderwerp.
 2. Omschrijving van het onderwerp.
 3. Zakelijke informatie over *bijvoorbeeld*:
 - wat onder drugs verstaan moet worden;
 - de geschiedenis van het te behandelen middel;
 - de gevolgen van regelmatig gebruik;
 - de mate van verslaving;
 - de sociale gevolgen van verslaving;
 - de rol van de overheid;
 - de mogelijkheden om te stoppen;
 - adressen van hulpverlenende instanties.
 4. Een persoonlijk slotcommentaar.

De informatie kan deels in de vorm van interviews aangeboden worden. Je kunt bijvoorbeeld een verslaafde interviewen, of iemand uit zijn omgeving, een hulpverlener, iemand van justitie enzovoort.

Wissel de informatie af met bijpassende muziek.

Het programma moet ongeveer 15 minuten duren.

7. DE GRENZEN VAN HET BESTAAN

7.1 Inleiding

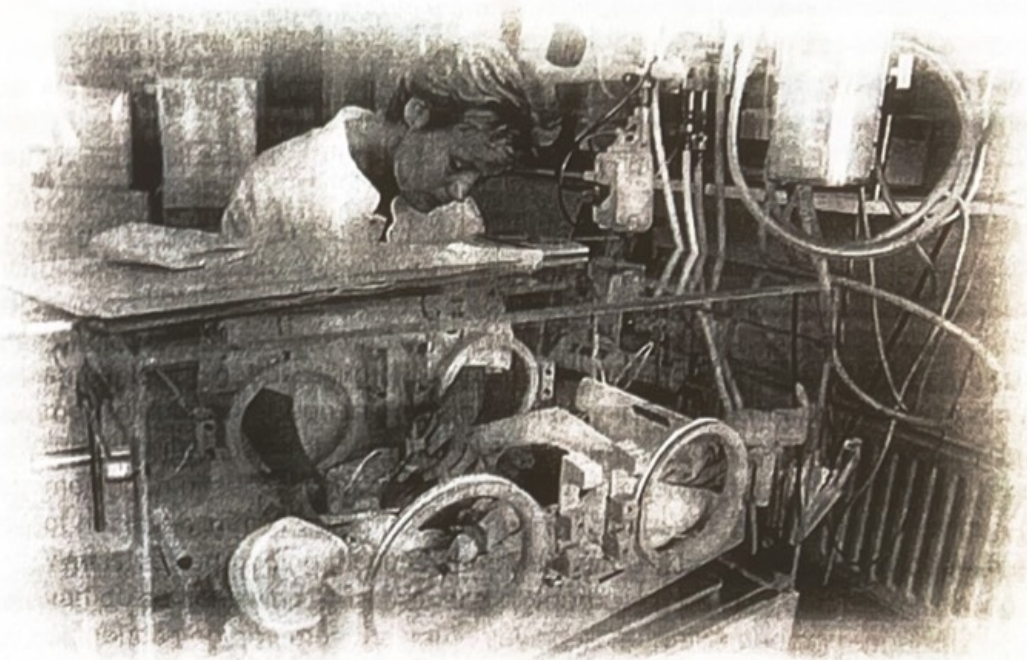
Ieder mens komt ooit in aanraking met de grenzen van het leven, b.v. wanneer een familielid sterft, iemand uit de omgeving abortus laat plegen of om euthanasie vraagt. Het gaat dan steeds om vraagstukken waarbij je uiterst genuanceerd moet zijn en goed geïnformeerd, omdat ze over leven en dood gaan, of anders gezegd, de grenzen raken van het bestaan.

De uitersten waarbinnen ons bestaan zich afspeelt, leven en dood, zijn door de eeuwen heen onderwerp van gesprek en discussie geweest. Vooral de laatste decennia hebben de ontwikkeling van wetenschap en techniek, alsook een volwassener kijk op God en geloof een aantal brandende kwesties opgeleverd, waarvan we er een paar noemen:

- De definiëring van leven en dood. Wanneer kun je spreken van leven? Begint dat al bij de bevruchting van de eicel, of zijn daar andere criteria voor? Mag je de kwaliteit van het leven verbeteren door genetische experimenten, of is dit een terrein waar we van af moeten blijven? Wanneer is iemand dood, als hij ophoudt met ademen of als de hersenfuncties zijn uitgevallen?
- Wie geeft in laatste instantie zin en betekenis aan het menselijk leven en sterven, de mens zelf of een goddelijke macht? In hoofdstuk 1 constateerden we dat de

samenleving gebaseerd is op een aantal grondprincipes, waarvan eerbied voor het menselijk leven er één is. Het menselijk leven moet echter zinvol of op zijn minst te dragen zijn. Maar wat daaronder verstaan moet worden, daarover lopen de meningen uiteen. Discussies over euthanasie bijvoorbeeld gaan vaak over de vraag of het leven in die bepaalde vorm nog wel zin heeft.

- Wat is de verhouding tussen de verantwoordelijkheid van de individuele mens en die van de samenleving? Mag iemand bijvoorbeeld zijn kind een polio-inenting onthouden en hoe moet de samenleving op dergelijk gedrag reageren?

In de volgende paragrafen zullen we dieper op de hier gestelde vragen ingaan.

7.2 *De dood als taboe*

In verschillende opzichten leven we in een grenzeloos tijdperk. Door de ontwikkeling van wetenschap en techniek hollen we op onze eigen kracht vooruit, een niet te stuiten opmars van kennen en kunnen.

We hebben aarde en heelal ontsloten. Er is welvaart gekomen, hoewel niet voor iedereen, voor alle werkenden bestaat een achturige werkdag, terwijl de medische wetenschap de leeftijd van velen heeft weten op te trekken tot ver boven de zeventig.

Een gevolg van deze laatste ontwikkeling is dat we het ons kunnen permitteren de dood min of meer weg te schuiven naar de rand van ons bestaan. De dood is voor ons veel minder een realiteit dan vroeger. Toch is het einde absoluut en het kan nooit helemaal verborgen blijven: het geluid van een ziekenwagen, de langzame tred van een uitvaartstoet, een verkeersongeval, kanker ... het zijn allemaal signalen van de dood.

In onze moderne samenleving is de dood een taboe geworden. Onterecht, want doodgaan is immers net zo wezenlijk als geboren worden. De verschillende wereldgodsdiensten hebben ieder een eigen visie op de dood ontwikkeld. Ze hebben voor de dood op verschillende manieren plaats in het bestaan ingeruimd.

DE WERELDGODSDIENSTEN EN DE DOOD

Boeddhisme

Alle leven is lijden waarvan de mens zichzelf moet bevrijden. De oorzaak van dat lijden is de begeerte naar het aardse. Het gedrag van de mens is slecht wanneer toegegeven wordt aan deze begeerte en goed wanneer de begeerte wordt uitgebannen. Elke handeling wordt bestraft of beloond en bepaalt hoe de mens zal reïncarneren, opnieuw geboren zal worden: als hellegeest, dier, geest, als mens of als God. Dit stelsel van beloningen en straf noemt men 'karma'. De dood hoort in het Boeddhisme wezenlijk bij het leven en is slechts overgang naar een nieuw leven. Reïncarnatie is geen doel, maar middel om te geraken tot de totale verlichting: het *nirwana*, het uitwaaien van de vlam der begeerte.

Hindoeïsme

Ook in het Hindoeïsme is het karma bepalend voor de toekomst en het nieuwe leven van de hindoe. Omdat hij in allerlei levensvormen kan reïncarneren (bijvoorbeeld als een dier), leeft de hindoe in hechte verbondenheid met de natuur. Voor de hindoe is de dood onderdeel van het leven. Doel van het leven is te ontsnappen uit de spiraal van wedergeboortes en te eindigen in het *brahman*, een toestand van 'niets', van totale onthechting.

Jodendom

De mens leeft voort in gemeenschap. De dood is het absolute einde en er rest slechts de schimmige *sjeool*, een soort onderwereld. Vooral na de uittocht uit Egypte rekenden de joden af met hemelse speculaties. Zij legden de nadruk op dit leven (het beloofde land), onder de bescherming van Jahweh. Maar in het boek Job en bijvoorbeeld in Psalm 73 smeult toch de hoop dat de zorg van Jahweh voor zijn volk verder zal reiken dan dit leven. Bij de farizeeën uit Jezus'tijd leefde een geloof in de verrijzenis. Dit betekende niet dat er sprake zou zijn van een onsterfelijke ziel, maar dat God de wereld en de mens aan het einde der tijden opnieuw tot leven zou brengen.

Christendom

'Ik ben de verrijzenis en het leven. Wie in mij gelooft zal leven, ook al sterft hij. En geen mens die leeft en in mij gelooft, zal nog sterven' (Johannes 11:25).

Bij Jezus is evenmin sprake van een onsterfelijke ziel, wel van verrijzenis. Beïnvloed door het Griekse denken, met name dat van Plato, ontstaat er een *dualiteit* in het denken over de mens. De mens bestaat uit een ziel en een lichaam en het doel van het leven is het aardse tranendal heelhuids te doorlopen om opgenomen te worden in het eeuwige vaderhuis. Al het aardse, dus ook het lichaam, wordt in deze visie ondergewaardeerd.

In onze tijd ziet men de mens meer als eenheid en heeft het leven hier op aarde grote waarde. Hierdoor leggen velen minder nadruk op het leven na de dood. Voor de kerken blijft de belofte van Jezus dat iedereen zal verrijzen, uitgangspunt van het geloof.

Islam

De mens heeft een ziel, een geest en een lichaam, en is van goddelijke oorsprong. Bij de dood verlaat de ziel voor korte tijd het lichaam, maar komt in het graf weer terug om te wachten op de dag van de verrijzenis. De geest komt rechtstreeks van God. De verrijzenis moet men zien als een tweede schepping, zodat de dood, evenals bij het jodendom, absoluut en totaal is. Bij de verrijzenis zullen alle mensen beoordeeld worden naar hun daden. Het

begrafenisceremonieel is weinig ontwikkeld: alleen God komt alle eer toe. De dode wordt zonder kist begraven, liggend op de rechterzijde, met het gelaat naar Mekka. Wierook, bloemen, een bedevaart naar het graf en ander eerbetoon aan de dode zijn verboden.

OPDRACHT

Geef in je schrift kort weer hoe in de genoemde religies gedacht wordt over leven en dood.

MOGELIJKE OORZAKEN VAN HET TABOE ROND DE DOOD

De dood is in onze samenleving langzamerhand een onverteerbare zaak geworden. Over doodgaan praat je niet, je valt op als je het wel doet. Begravenissen, maar ook ernstige ziektes als kanker en aids worden in het algemeen liever doodgezwegen. Men heeft er een taboe op gelegd. Als mogelijke oorzaken voor dit taboe noemen wij de volgende:

- Door de geweldige vooruitgang van wetenschap en techniek is de mens dronken geraakt van een eigen macht en grootheid. In die roes is natuurlijk geen plaats voor de dood.
- We hebben in ons denken de mens en de aarde, meer dan vroeger, tot centrum en uitgangspunt gemaakt van ons waardepatroon. Er is twijfel gegroeid over God en de wijze waarop Hij voor de mens bestaat. De houding ten aanzien van de dood hangt nauw samen met de religieuze overtuiging van de mens. In de laatste decennia hebben heel wat mensen de religie de rug toegekeerd. Ze houden nu veelal een materialistische zienswijze aan, waarbinnen de dood het absolute einde is, niet iets waar je lang bij stil wil blijven staan.
- Sterven gaat tegenwoordig vooral bejaarden aan en die brengen hun laatste dagen meestal door in verpleeg- en bejaardentehuizen. We hebben daarmee de dood uit onze dagelijkse omgeving gebannen.
- Massale sterfte zoals vroeger bijvoorbeeld bij pestepidemieën komt niet meer voor. De dood dringt daardoor niet zo diep meer het maatschappelijke leven binnen: de confrontatie met de dood kan vermeden worden.
- De medische wetenschap en betere hygiënische levensomstandigheden hebben de gemiddelde leeftijd van de bevolking omhoog gejaagd. De dood vormt jarenlang geen bedreiging voor de mensen. Hele generaties groeien op zonder een sterfgeval in de naaste omgeving mee te maken, zonder dus de dood van nabij te leren kennen. We realiseren ons wel dat bijvoorbeeld de techniek kan falen met als gevolg dat een vliegtuig neerstort, maar in ons achterhoofd zijn we ervan overtuigd dat ons een dergelijk ongeluk bespaard zal blijven.

Als de dood dan toch toeslaat, houden we het rouwproces zo kort en onopvallend mogelijk. We beseffen blijkbaar niet dat het verwerken van zoveel leed veel tijd, zorg en begrip vraagt. Sommigen beweren dat het een van de belangrijkste kenmerken van deze tijd is dat we het leven 'doodvrij' proberen te maken, dat we leven in een cultuurperiode die de dood ontkent.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Schrijf op of je zelf in een leven na de dood gelooft. Motiveer je antwoord.
2. Waarom bestaat er zo'n taboe rond de dood?
3. Zie je in onze samenleving ook tekenen dat dit taboe doorbroken wordt en de dood niet (langer) ontkend wordt?

7.3 De abortusproblematiek

Discussies over abortus zijn altijd erg emotioneel geladen. Er kan blijkbaar niet vrijblijvend over gepraat worden: gelukkig

maar, want een dergelijke zaak van levensbelang duldt geen lichtvaardigheid.

Abortus betekent het onderbreken van de zwangerschap. Dit kan op een natuurlijke manier plaatsvinden, bijvoorbeeld door een miskraam, maar ook door een medische ingreep.

Met abortus provocatus bedoelen we de onderbreking van een zwangerschap door een (medische) ingreep.

Hier staan we meteen al voor een probleem. Want betekent het onderbreken van de zwangerschap dat er menselijk leven beeindigd wordt? Wat is, of beter, waar begin menselijk leven? Hieronder bestaan verschillende meningen:

- Het menselijk leven begint met de geboorte.
- Van menselijk leven is sprake wanneer de eerste lichamelijke ontwikkeling heeft plaatsgevonden, die is na drie à vier maanden zwangerschap.
- Het menselijk leven begint ongeveer twee maanden na de conceptie, hoewel er dan nog geen sprake is van persoonlijk leven.
- Wanneer een vrouw, na ongeveer zes weken, haar vrucht als een kind gaat ervaren, moet er van menselijk leven gesproken worden.
- Menselijk leven is een voortdurend proces dat begint op het moment van de conceptie. Vanaf dat moment ligt de chromosomenstructuur vast en kan uit de vrucht deze en geen ander mens groeien.

In de discussie of abortus ethisch gezien toelaatbaar is, spelen verschillende argumenten een rol. Op de eerste plaats is van belang de visie op het begin van menselijk leven. Verder is er het argument van het alleenbeslissingsrecht van de vrouw, waar anderen het recht op leven van de ongeboren vrucht tegenover plaatsen.

Sommigen gaan uit van de nood van de vrouw en wijzen erop dat, als haar leven op het spel staat, de kant van de moeder gekozen mag worden.

In geval van een abortus is het in elk geval van belang dat de vrouw, na overleg met een arts, de vader van het kind, een hulpverlener of geestelijk verzorger, of een familielid een beslissing neemt. Steeds zal de afweging een rol moeten spelen of de beslissing in strijd is met het recht op een menswaardig bestaan van vrouw en kind.

Voor gelovige mensen geldt nog een andere overweging. Voor hen is God de schepper van alle leven en God gaf de mens de opdracht verantwoordelijk met die schepping om te gaan.

VRAGEN EN OPRACHTEN

1. De volgende personen zijn betrokken bij een mogelijke abortus. Lees hun visies op de situatie en noteer daarna hoe ieder van hen denkt over abortus.

Marieke

Marieke is 16 jaar en is verwachting geraakt door haar vriend, die haar in de steek heeft gelaten. Ze voelt zich vreselijk geïsoleerd. Iedereen praat over de belangen van het kind, maar niemand over háár belang. En vader heeft het steeds over een nieuw menselijk leven. Zij heeft zelf ook een leven, maar wie denkt daaraan? En Fred heeft gewoon niets meer van zich laten horen. Zij moet er dus alleen voor boeten. Maar waarom? Zo'n vrucht kan na drie weken toch nog geen mens worden genoemd! Wie ondervindt er dus eigenlijk schade van als zij zich laat aborteren?

Haar vader

Mariekes vader is zelf opgevoed in een strak zedelijk keurslijf. En de kerk bepaald nog steeds een belangrijk deel van zijn leven. Hij eist van zijn kinderen dat ze zich op zedelijk gebied onberispelijk gedragen. Marieke heeft hem diep gegriefd door voor het huwelijk met een jongen naar bed te gaan. En dan ook nog een kind! Heeft hij daar nu 45 jaar eerlijk en plichtsgetrouw voor geleefd en gewerkt?

Haar moeder

Zij deelt het standpunt van haar man niet. Volgens haar is er nog niet echt sprake van een mens. In haar ogen is abortus nog de minst kwade oplossing. Haar dochter wordt daardoor in elk geval niet de kans ontnomen aan een eigen toekomst te bouwen. Over een tijdje praat niemand meer over de hele affaire. Stel je voor, 16 jaar en nu al een kind!

Haar broer

Hij woont samen met zijn vriendin. Ze praten veel met elkaar, ook over het krijgen van kinderen. Zijn vriendin is echter pas onvruchtbaar gebleken. De houding van zijn moeder vindt hij onbegrijpelijk en vooral haar argumenten stuiten hem tegen de borst. Marieke is immers in verwachting van menselijk leven en wie heeft het recht om te bepalen welk leven belangrijker is! Dus probeert hij haar te overreden het kind ter wereld te laten komen.

De arts

Enerzijds is hij van mening dat de ingreep in dit stadium medisch gezien niet zoveel voorstelt. Maar anderzijds wil hij voorkomen dat Marieke later spijt zal krijgen of last zal krijgen van schuldgevoelens. Hij zegt Marieke, dat, hoe de beslissing ook uit valt, tot iets onherroepelijks wordt besloten met consequenties voor haar verdere leven.

1. Hoe denk jij zelf over abortus? Is er wel of niet iets aan je visie veranderd, nadat je bovenstaande situatie gelezen hebt?

7.4 Eugenese, toegepaste biotechnologie

De biotechnologie is een wetenschap die naar manieren zoekt om het leven op aarde te beïnvloeden. Door bestudering van allerlei processen in de natuur probeert men erachter te komen hoe en waarom de natuur zich zo gedraagt. Nu doen we dat eigenlijk al eeuwenlang. Denk aan de bemesting van het land, de kunst om melkproducten te maken, wijn, bier, enzovoort. Ook in de geneeskunde wordt gebruik gemaakt van onze kennis van de natuur. In de landbouw worden gewassen veredeld, er ontstaan nieuwe plantenvariëteiten, de oogsten worden beter. En dit alles heeft niet alleen maar voordelen. Denk maar aan uitputting van de grond, overbemesting, grondwatervervuiling, allerlei soorten afval en het gevaar van gewinning aan bestrijdingsmiddelen.

De biotechnologie houdt zich echter voor het eerst ook bezig met de mens. Via kennis van de erfelijkheidscodes van de mens, probeert de medische wetenschap meer vat te krijgen op het leven. De biotechnologie heeft ongekende mogelijkheden maar ook gevaren die nog niet te overzien zijn. Ze ontwikkelt zich zo snel dat de ethische consequenties ervan nauwelijks te overzien zijn. Wat te denken van het gebruik van stimulerende middelen in de sport? Wat te denken van een spermabank? Of, wie is de eigenaar van eikel en sperma?

Wie geeft een waarborg tegen mogelijke manipulatie van eicel en sperma? Moet vruchtwateronderzoek verplicht worden? Heeft een kind er recht op te weten wie de spermadonor is geweest?

OPDRACHT

Beantwoord drie van de hiervóór gestelde vragen. Schrijf je mening in je schrift.

Een ouderpaar kan op grond van medisch onderzoek besluiten geen kinderen te nemen, omdat de kans op afwijkingen groot is. Ook is het mogelijk aan de hand van vruchtwateronderzoek een aantal ernstige afwijkingen op het spoor te komen die aanleiding kunnen zijn tot de geboorte van een kind met een lichamelijke of geestelijke handicap. In zo'n geval kan een arts abortus adviseren, men spreekt dan van abortus op eugenitsche indicatie.

De behandeling van het vraagstuk eugenese vraagt nogal wat kennis van biochemische processen. Het is misschien een goed idee om voor deze paragraaf samenwerking te zoeken met het vak biologie. In deze paragraaf zullen nogal wat vaktermen voorkomen. De betekenis daarvan kun je opzoeken in de verklarende woordenlijst.

Correctieve of negatieve eugenese

Eugenese probeert voorwaarden te schapen voor een zo goed mogelijk nageslacht ('goed' hier in de biologische betekenis van genotypisch in orde, zonder afwijkingen in het erfelijk materiaal). De correctieve of negatieve eugenese brengt, voordat het kind ter wereld komt, correcties aan ter voorkoming van afwijkingen van erfelijke aard. Ze zorgt ervoor dat zulke afwijkingen niet op het volgende geslacht worden overgedragen.

Positieve eugenese

De positieve eugenese laat zich in twee richtingen onderverdelen, en elk van beide kent haar eigen ethische problematiek.

In de eerste plaats is daar de genetic engineering: de positieve eugenese die ingrijpt in de individuele genetische structuur, waardoor het erfelijke materiaal veranderd wordt. Populair gezegd moet men binnen afzienbare tijd in staat geacht worden mensen naar keuze te maken. Er worden experimenten uitgevoerd die tot doel hebben volkomen identieke individuen te maken, zgn. klonen. Ook wordt geprobeerd nieuwe genetische combinaties samen te stellen (het recombinantenonderzoek). Beide vormen van genetic engineering staan sterk ter discussie. Voorstanders wijzen erop dat deze technologie de kwaliteit van het menselijk ras kan garanderen, daar waar dit dreigt te degenereren als gevolg van het vervuilde milieu, de verslechterde voeding en vooral het wegvallen van de natuurlijke selectie.

Tegenstanders wijzen genetic engineering in elke vorm af, omdat het de basis wegneemt van de evolutie en omdat deze technologie, als ze eenmaal geperfectioneerd is, gemakkelijk misbruikt kan worden. Klonen kan tirannen kannonnenvlees verschaffen, wordt wel gezegd. Onder positieve eugenese wordt ook gerekend de KI in vitro, dat wil zeggen: het bevruchten van een eicel buiten de baarmoeder, in een medisch laboratorium. Van deze onderzoeken zijn de consequenties al evenmin te overzien. Men komt voor vragen te staan als "Wie is de 'eigenaar' van de embryo's die worden ontwikkeld? Wat gebeurt er met

de overgebleven, ingevroren, bevruchte eicellen? Mag men een embryo zo maar bij een willekeurige vrouw inplanten?

De auteur Aldous Huxley schreef het afschrikwekkende toekomstvisioen 'Brave New World', een ware nachtmerrie, waarin de genetica volkomen misbruikt wordt. Deze en andere waarschuwingen tegen genetische experimenten mogen ons er evenwel niet de ogen voor doen sluiten dat we eugenetische kennis wellicht ook op een goede manier kunnen gebruiken. Volgens sommigen staan we aan het begin van een totaal nieuw tijdperk, waarin een juiste gebruik van eugenetische kennis een voorwaarde is voor het voortbestaan van het menselijk ras.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Lees de volgende visie op het uitvoeren van medische experimenten en beantwoord de vragen.

'Experimenten met menselijk leven mag alleen na toestemming van een medisch ethische commissie. Uitgangspunt is tevens dat er pas geëxperimenteerd mag worden, wanneer het niet mogelijk is om de testen in een laboratorium uit te voeren. Experimenteren met embryo's is verboden, evenals het klonen of inplanten van menselijke embryo's in dieren.'

- a. Hoe staat men in deze visie tegenover het uitvoeren van experimenten op menselijke wezens?
- b. Hoe denk jij daarover? Motiveer je mening.

2. Lees onderstaand stripverhaal en beantwoord daarna de vragen.

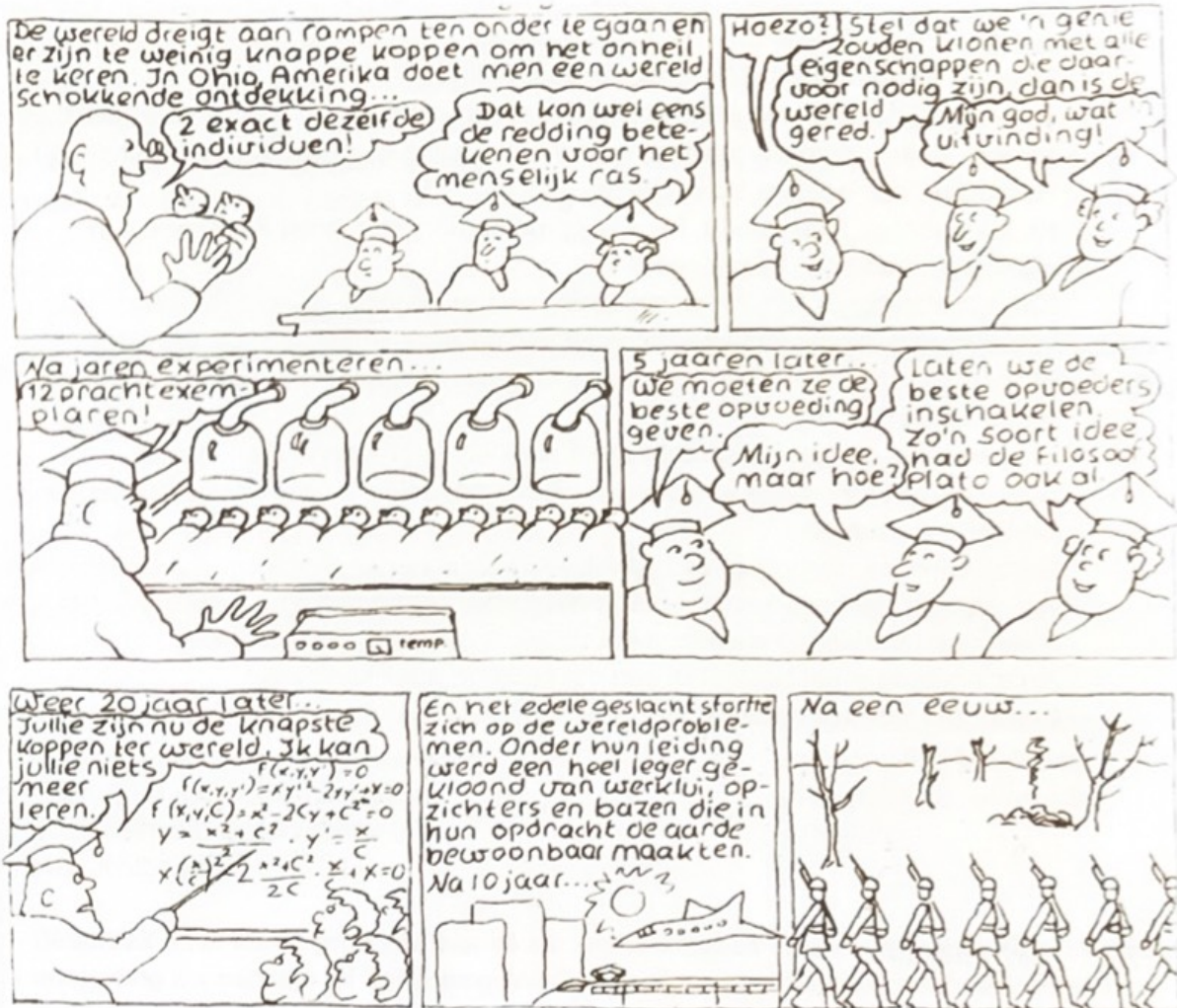

- a. Wanneer je van te voren zou weten dat je een behoorlijke kans loopt een kind te krijgen dat aan hemofilie lijdt, zou je dan toch de gok mogen wagen en een kind nemen? Motiveer je antwoord.
 - b. Wat vind je van de volgende uitspraak: 'Abortus op eugenetische indicatie is hetzelfde als een 'gewone' abortus. Het is niet aan ons te oordelen over de kwaliteit van het leven. God geeft en de mens heeft tot opdracht deze gave te accepteren en met zorg te omgeven.'
 - c. De ontwikkeling van de medische wetenschap schuift ons een enorme verantwoordelijkheid in de schoenen. Het is bijvoorbeeld niet ondenkbaar dat men binnen afzienbare tijd zo ver is met het recombinantenonderzoek dat het mogelijk is de genetische combinaties die hemofilie veroorzaken te wijzigen. Zo'n ingreep in de erfelijke factoren zou voor het paar uit het stripverhaal een uitkomst zijn. Wat vind je, is zo'n ingreep ethisch verantwoord?
- 3.
- a. Stel dat jij en je partner een kind willen hebben en in dezelfde situatie verkeerden als het paar uit het stripverhaal. Hoe zou jij reageren? Zou het wat uitmaken of voor de bevruchting het zaad van de mannelijke partner of dat van een donor gebruikt wordt? Zou het daarbij uitmaken of je een man of een vrouw bent?
 - b. Stel dat Jan zijn vrouw verzwegen heeft dat hij onvruchtbaar is. Hij gooit het op een akkoordje met de verantwoordelijke arts en zonder dat zij het weet wordt gebruik gemaakt van het zaad van een onbekende donor. Jan motiveert zijn handelswijze ermee dat het geluk van zijn vrouw hem boven alles gaat. Wat vind je van een dergelijke gang van zaken?

- 4.
- Maak deze strip af. Is het een positief of een negatief verhaal?
 - Welke gedachte vind je het meest verheugend, respectievelijk het meest beangstigend?
 - Zou je zelf in zo'n wereld willen leven? Motiveer je antwoord.

WOORDENLIJST

Abortus provocatus, zwangerschapsonderbreking door een medische ingreep.

Abortus op eugenetische indicatie, zwangerschapsonderbreking vanwege de zekerheid dat het kind met een ernstige ziekte of afwijking geboren zal worden.

DNA, desoxyribonucleïnezuur, het materiaal waarin de erfelijke codes zijn vastgelegd.

Eugenetica, de wetenschap die zich bezighoudt met de bevordering of verbetering van de gezondheid van het nageslacht.

Evolutie, de langzame maar voortdurende ontwikkeling van de verschillende soorten organismen.

Genen, de dragers van de erfelijke eigenschappen in de celkern. Genen zijn opgebouwd uit DNA-ketens. Ze worden van cel tot cel overgedragen bij de celdeling en op de volgende generatie via de geslachtscellen.

Genetica, leer van de erfelijkheid en van de wetmatigheden waarmee erfelijke factoren worden overgedragen op het nageslacht.

Genetic engineering, het veranderen van de erfelijke codes.

Genotype, dat deel van een verschijningsvorm dat bepaald is door de erfelijke aanleg, waar zaken als opvoeding, milieu, ervaring dus geen invloed op hebben.

Hemofilie, een erfelijke bloedziekte.

Ki, kunstmatige inseminatie, het niet op de natuurlijke manier inbrengen van mannelijk zaad in de baarmoeder.

Kid, kunstmatige inseminatie van zaad van een donor.

Kie, kunstmatige inseminatie van zaad van de 'eigen' man.

Ki in vitro, de bevruchting vindt plaats in een laboratoriumsituatie, in een 'reageerbuis'.

Klonen, door middel van genetische manipulaties groeien cellen in een laboratorium kweken die voortkomen uit één bepaalde lichaamscel, met als gevolg, identieke individuen.

Mutatieproces, sprongsgewijze evolutie doordat genen (willekeurig of onder invloed van straling) veranderen. Mutaties vinden slechts sporadisch plaats en kunnen zowel een verbetering als een verzwakking betekenen. De ontdekking van het mutatieproces is het beginpunt van de moderne erfelijkheidsleer.

Recombinantenonderzoek, het onderzoek naar het maken van nieuwe genetische combinaties.

7.5 Zelfdoding

Mogelijke motieven voor zelfdoding

Contact, ook fysiek, is net zo wezenlijk voor een mens als zuurstof. In een isolement verkeren is hetzelfde als langzaam verstikken, afsterven. Om je echt te kunnen ontplooiën heb je een omgeving nodig die begrip toont, die van je houdt en van wie jij kunt houden. Mensen voelen het als een fundamentele behoefte hun leven als zinvol te kunnen beschouwen. Ze moeten daartoe hun leven kunnen plaatsen in een **groter geheel**, in (een deel van) de samenleving.

Wanneer op enigerlei wijze deze zingeving afwezig is of wegvalt, raakt de mens zijn oriëntatie kwijt, wordt depressief en vervreemdt van zichzelf. Dit kan zulke ernstige vormen aannemen dat zelfdoding een reële oplossing lijkt. Zware depressies kunnen onder meer veroorzaakt worden door: scheiding, kinderloosheid, werkloosheid, armoede, geïsoleerdheid, verslaving, ongeneeslijke of pijnlijke ziektes, een onbeantwoorde liefde. Zelfdoding is in wezen tegennatuurlijk, lijkt anderzijds een ongekend hoogtepunt van menselijke vrijheid. Het is in elk geval een bewijs ervoor dat betrokkene het leven niet langer kon volhouden, dat hij geen toekomst meer zag of dat er niets of niemand meer was om nog op terug te vallen. Met name als het laatste het geval was, levert zelfdoding enorme problemen op voor de achterblijvers.

Heel wat mensen zullen ooit wel eens het heimelijke verlangen hebben gehad er een eind aan te maken, omdat alles tegen zat, niemand begrip toonde of om welke reden dan ook. Uiteindelijk heeft het overgrote deel besloten het niet te doen.

Waarom doen sommigen het dan wel? Is dat een kwestie van karakter, aanleg of van (ongelukkige) omstandigheden? Laten we ons eens proberen in te leven in de situatie van iemand die de wanhoop nabij is en zelfdoding als laatste uitweg ziet.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

Schrijf op een leeg vel papier in het midden het woord 'zelfdoding' en noteer daaromheen uit de hierna genoemde situaties die situaties waarvan je je kunt voorstellen dat ze aanleiding kunnen zijn tot zelfdoding.

dood van je intiemste vriend(in)

een dodelijk ongelijk veroorzaken en doorrijden

door een ongeluk levenslang verlamd raken

door een ongeluk brandwonden in je gezicht oplopen

door oorlog familie en vrienden kwijtraken

door onoplettendheid je eigen kind doodrijden

door een ongeluk je armen moeten missen

je geloofsovertuiging verliezen

je partner aan een ander verliezen

ontdekken dat je homofiel bent

ontdekken dat je pedofiel bent

onvruchtbaarheid.

faillissement

heroïneverslaving

kanker

aids

dood van je ouders

alcoholverslaving

zitten blijven

ontslag op staande voet

onbegrip van je ouders

in militaire dienst moeten

scheiding

Bespreek nu in kleine groepjes met elkaar welke situaties volgens elk van jullie voor iemand aanleiding kunnen zijn tot zelfdoding. Welke gevolgen kan die daad voor de naaste omgeving hebben?

Verskillende visies op zelfdoding

Per jaar plegen ongeveer 1.200 mensen zelfdoding. Het aantal pogingen daartoe is hiervan een veelvoud. Wat voor een standpunt moet je innemen wanneer je hoort dat iemand zichzelf het leven heeft benomen? Het Christendom heeft in het verleden zelfdoding altijd afgekeurd. In de middeleeuwen werd het zelfs beschouwd als een misdrijf dat gelijk stond met moord. De zelfmoordenaars mochten daarom niet in gewijde grond worden begraven. Een verordening overigens die in Nederland pas in 1966 is opgeheven.

Het christelijk geloof beschouwt het leven als een gave van God. Het leven wordt daarmee tot een *opgave* waaraan men zelf nooit een eind mag maken. Zelfdoding is tegennatuurlijk en gaat in tegen de Schepper van alle leven. Er zijn echter gevallen zoals de verzetsstrijder die zichzelf doden om anderen te redden, waarover niet zonder meer een ethische veroordeling wordt uitgesproken. (We komen hierop nog terug.)

Het Sjintoïsme, de voormalige Japanse staatsgodsdienst, heeft tegen zelfdoding in de vorm van harakiri, waarbij de buik wordt opengesneden, geen principiële bezwaren. Ook de oude Chinezen, die zelfdoding als een noodoplossing zagen om niet in handen te vallen van de vijand, verwerpen deze keuze niet. Hellenen en Romeinen beschouwden zelfdoding als een goede mogelijkheid om te ontsnappen aan lijden en verdriet. Boeddhisten en hindoes zijn

ascese tot de dood erop volgt, als een vorm van totale onthechting. Humanisten gaan uit van de principiële verantwoordelijkheid die elke mens voor zichzelf heeft. Zelfdoding, als een bewuste keuze, kan verantwoord zijn, wanneer daardoor aan anderen geen schade wordt toegebracht.

Voor existentialisten is de mens tot vrijheid gedoemd. Hij heeft niet zelf gevraagd om het leven, het beeindigen ervan is een van de vele dingen die hij met zijn leven kan doen.

A. Camus, eveneens een existentialist, wijst zelfdoding af, omdat het een toegeven is aan de menselijke onmacht, een vluchtreflex zonder oplossing.

Sociale gevolgen van zelfdoding

Af en toe staat er in de krant een overlijdensadvertentie waaruit blijkt dat de dode zichzelf van het leven beroofd. De naaste omgeving is geschokt doordat men te laat beseft dat de dode ten einde raad en hopeloos eenzaam was. Er ontstaan naast verdriet ook schuldgevoelens.

In het algemeen ervaren mensen zelfdoding als een bedreiging, iets waar ze geen raad mee weten. Uiteindelijk is de samenleving als geheel niet in staat gebleken, leven te behouden en zin te geven. Er wordt een samenhang tussen individu en maatschappij gevoeld. Ze zijn voor elkaar verantwoordelijk en het probleem van zelfdoding gaat daarom beide partijen aan. Vrijwel elke poging tot zelfdoding is een schreeuw om contact en een waarschuwing dat het een volgende keer te laat kan zijn.

Eerbied voor ieder die leeft, maakt mensen medeverantwoordelijk voor elkaars geluk.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Schrijf op hoe mensen zoal hebben gedacht over zelfdoding.
2. Heeft volgens jou iemand het recht zelf een einde te maken aan zijn leven?

7.6 Euthanasie

De wedloop van de techniek heeft ook vat gekregen op de medische wetenschap: we worden minder ziek en een stuk ouder. Iets om gelukkig over te zijn. Waarschijnlijk zijn de meesten van ons dat ook wel.

Toch zijn er ook mensen die lijden onder de vooruitgang van deze veel bezongen wetenschap, mensen die vinden dat hun leven nodeloos lang wordt gerekt en die daardoor naar de zin van hun lijden zijn gaan vragen, en naar het recht dat leven zelfs te beeindigen. Dit soort vragen heeft rechtstreeks betrekking op de zin van het menselijk bestaan als zodanig. Vandaar dat we ze niet uit de weg kunnen gaan.

Euthanasie, een milde en goede dood?

Al in de zestiende eeuw definieerde Francis Bacon euthanasie als het actief beeindigen van een door ernstig lijden ondraaglijk geworden leven. Euthanasie is dus geen nieuw verschijnsel. Wel heeft de moderne medische wetenschap ertoe bijgedragen dat het opnieuw en hevig tot de publiciteit is doorgedrongen. De vraag naar euthanasie komt op, wanneer mensen geen toekomst meer zien vanuit een als ondraaglijk zwaar ervaren ziekbed. Wanneer zij dan zelf, bewust en herhaaldelijk iemand verzoeken hun leven te beeindigen, spreken we van *actieve euthanasie*: zij willen verlost worden van een niet langer

te dragen en uitzichtloos lijden, bijvoorbeeld door middel van een overdosis medicijnen. *Passieve euthanasie*, in Nederland toegestaan, laat maatregelen achterwege die het stervensproces zouden kunnen rekken. Zo kan bij een ongeneeslijk zieke patiënt die hevig lijdt en voor wie, naar verwachting, de dood nabij is, verdere medische behandeling die tot doel heeft het leven te verlengen, achterwege blijven. Het verzachten van de pijn is echter tot het einde toe geboden.

De problematiek van de euthanasie concentreert zich vooral rond de actieve euthanasie. In die gevallen dat een patiënt zelf niet meer *kan* vragen om euthanasie of daartoe niet meer in staat *geacht* wordt, worden de problemen pas echt niet meer te overzien. Zo definiëren sommigen de dood als het definitieve uitvallen van de hersenen. Wanneer de hersenen zwaar beschadigd zijn, is er dan nog wel sprake van leven? Indien niet, mag men dan een einde maken aan dit 'bestaan'? En als verlossen uit het lijden veronderstelt dat men zich zijn lijden *bewust* is, wat dan te denken van mensen die jarenlang in coma liggen en geen *weet* meer hebben van hun bestaan? Of mensen die dement zijn, zwaar gehandicapt (zoals ernstig misvormde kinderen). Mag men dan ongevraagd een 'zachte dood' geven?

Wie bepaalt de grens en op welke gronden?

Wat te denken van de veiligheid van de patiënt, wanneer eenmaal de weg naar onvrijwillige euthanasie wordt ingeslagen? Helaas alleen maar vragen, die evenzovele antwoorden oproepen, antwoorden, die heel zorgvuldig de eerbied voor alles wat leeft tot basis moeten hebben en waarover derhalve lang nagedacht en gesproken dient te worden.

Opvattingen over euthanasie

In de humanistische levensvisie zijn passieve en actieve euthanasie toelaatbaar, want een logisch voortvloeisel uit het fundamentele recht van iedere mens is zelf zijn levenslot te bepalen. De christelijke kerken keuren actieve euthanasie af en wel omdat het leven geen eigendom is, maar een levenslange opgave. In brede kerkelijke kring wordt de laatste tijd gediscussieerd over de vraag hoe men deze opvatting in deze tijd moet interpreteren. Het lijkt steeds moeilijker algemeen geldende normen te formuleren. Soms kan een situatie zo gecompliceerd zijn dat bepaalde waarden *in dat geval* zwaarder wegen dan andere. Elk mens is uniek en heeft dus recht op een unieke en oprechte aandacht voor de lijdensweg die hem sloopt en waarvan de zin niet meer kan worden ingezien. Anderen stellen de vraag of men een mens mag *dwingen* om verder te leven. Welke waarde heeft 'zelfbeschikking' en hoe onvervreembaar is dat recht? Er zijn ook mensen die onvrijwillige euthanasie niet geheel afwijzen, zoals prof. Van Den Berg, die in zijn boek 'Medische macht en medisch ethiek' een fel pleidooi houdt actieve euthanasie toe te passen op ernstig zieke mensen die geen weet meer hebben van hun bestaan en die vegeteren op toegediend voedsel.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

Hier staan drie situaties beschreven waarin euthanasie ter sprake komt. Bij elke situatie worden meningen gegeven. Kruis per situatie de mening aan die je het meest zegt, of vermeld als zevende een andere visie. Als iedereen hiermee klaar is, inventariseert de docent de meningen op het bord. Daarna zal hij de klas in groepjes van vier opdelen. In je groepje discussieer je over de verschillende meningen over euthanasie. Na verloop van tijd brengt elke groep verslag uit aan de hele klas.

Situatie 1

'Mijn toekomstige leven kan ik alleen nog maar zien als een ernstige vorm van aftakeling met dodelijke afloop. Ik wil dit proces niet geheel en al doormaken. Nu ik me nog redelijk voel, wil ik alles in het werk stellen om straks pijnloos te kunnen sterven. Wie moet mij echter de midden verschaffen die ik tegen die tijd kan innemen zodat ik een milde en zachte dood sterf?'

1. De arts mag in geen geval een recept geven.
2. De arts mag het recept geven aan een bevriend familielid.
3. De arts moet de patiënt de mogelijkheid geven zelf over zijn leven te beschikken en hem een recept voorschrijven.
4. De arts heeft er helemaal niets mee te maken, het is een zaak van de patiënt alleen.
5. Het is de wil van god, wanneer de patiënt sterft: geen mens mag over het leven beschikken.
6. De patiënt mag geen recept worden voorgeschreven. Als hij dan toch dood wil, moet hij maar een andere manier van zelfdoding overwegen.

Situatie 2

Een man weet dat hij de laatste fase ingaat van een ernstige ziekte en dat zijn leven niet lang meer zal duren. Hij kent de afloop en weet dat die met veel pijn gepaard zal gaan. Hij neemt afscheid van zijn familie en vrienden en weigert vanaf dat moment elke medische verzorging en elke voeding.

1. De artsen zijn verplicht hem medisch te blijven begeleiden en moeten hem als dat nodig is kunstmatig voeden.
2. De familie moet eisen dat alles gedaan wordt om de man zo lang mogelijk in leven te houden.
3. De patiënt heeft het recht op de menswaardige dood die hij zelf kiest.
4. De patiënt heeft er recht op dat de artsen zijn keuze respecteren en hem als dat nodig is actief terzijde staan.
5. De wens van man om snel te sterven moet gerespecteerd worden, maar de methode die hij kiest is aanvechtbaar.
6. De man doet zijn familie veel verdriet en brengt de artsen in verlegenheid, hij handelt daarmee onethisch.

Situatie 3

Na een ernstig ongeluk wordt een jongen het ziekenhuis binnengebracht. De hele medische staf is urenlang bezig zijn leven te redden. Na de operatie wordt hij naar een zaal gebracht, maar hij komt niet meer bij uit de operatie en raakt in een coma. Door middel van kunstmatige voeding wordt de jongen in leven gehouden.

Na 5 jaar blijkt dat er geen hersenactiviteit meer te bespeuren is. Het bezoek wordt steeds minder ... Omdat er iets mis ging met de voeding krijgt hij longontsteking.

1. De artsen moeten het leven redden.
2. De artsen hadden reeds lang voor de infectie de jongen een rustige dood moeten laten sterven.
3. Voor de ouders blijft het hun zoon en dus mogen de artsen niet ophouden medicijnen toe te dienen.
4. Feitelijk was de jongen allang dood, maar werd het organisme alleen nog door kunstmatige middelen in leven gehouden.
5. De artsen moeten de medische behandeling staken, zodat de jongen sterft.
6. De artsen mogen nu gerust een overdosis morfine geven zodat de jongen sterft.

Nabespreking

Nadat alle groepjes verslag van hun discussie hebben uitgebracht, bespreken we ter afsluiting van dit hoofdstuk nog de volgende vragen:

Waren er in de groepjes veel meningsverschillen? Zo ja, in hoeverre hebben de verschillende meningen elkaar beïnvloed?

Wie heeft zijn mening aangepast of verandert en waarom?

Over welke vormen van euthanasie handelen de drie situaties?

Lees de tekst over euthanasie nog eens door en noteer vervolgens wat eronder wordt verstaan, hoe erover wordt gedacht en hoe je er zelf over denkt.

8. VREDESVRAAGSTUKKEN

8.1 Inleiding

De toekomst van onze wereld lijkt een dubbeltje op zijn kant. Op wereldniveau baart de kloof tussen rijk en arm ons ernstige zorgen, evenals de bewapening en de verstoring van het ecologisch evenwicht. Maar ook agressie en verschillende vormen van geweld, machtsmisbruik, corruptie en uitbuiting vormen een bedreiging voor de wereld. Het is dan ook de hoogste tijd op verschillende fronten tegelijk oplossingen te vinden en toe te passen.

OPDRACHT

Schrijf op welke vormen van agressie jij het ergst vindt:

Je kunt daarbij denken aan agressie in je eigen omgeving, maar ook aan agressie in de wereld. Enkele keren naar het t.v.-journaal kijken is meestal voldoende, om een flinke lijst te kunnen samenstellen.

8.2 Machtsmisbruik, geweld en vrede

Het vraagstuk van de vrede beslaat alle terreinen van het maatschappelijk en geestelijk leven. Of het nu gaat over de bewapeningswedloop, de ontwikkelingsproblematiek of het milieu, het zijn alle mogelijke bedreigingen van de vrede.

Machtsmisbruik is een van de grootste bedreigingen van de wereldvrede. Het is een zeer gevreesde oorzaak van geweld en kan zich uiten als structureel geweld. Machtsmisbruik krijgt dan de gedaante van macht die uitgaat van maatschappelijke instituties als het leger, de kerk en de staat.

Dit soort machtsmisbruik is soms ook te zien in meer directe relaties, zoals in het gezin, het bedrijf, op school. Het heeft een vervreemdende werking op de slachtoffers ervan. Ze kunnen zich er moedeloos en gelaten bij neerleggen, of ze kunnen zich er heftig tegen verzetten.

George Orwell laat in zijn beroemde toekomstroman 1984 zien waar macht voor gebruikt kan worden en hoe mensen die zich tegen de macht verzetten het onderspit delven. Hij beschrijft een wereld waarin de macht van de 'Partij' totaal is (totalitair regime). Grote Broer, de leider, heeft absolute controle over iedereen ('Big Brother is watching you'). Alle oude waarden zijn uitgeroeid of, omgekeerd, alle mechanismen van liefde en haat dienstbaar gemaakt aan de macht. De hoofdpersoon Winston heeft zich tegen die macht verzet door verliefd te worden op een vrouw. In het volgende fragment wordt door een partijlid op hem ingesproken, nadat hij is gemarteld:

'Macht bestaat uit het aandoen van pijn en vernedering. Macht bestaat uit het aan stukken scheuren van de menselijke geest en die weer aaneen passen tot nieuwe vormen die je zelf hebt uitgekozen. Begin je nu in te zien, wat voor soort van wereld wij bezig zijn te scheppen? Het is precies het tegendeel van de stompzinnige hedonistische Utopia's die de oude hervormers uitdachten. Een wereld van vrees en verraad en kwelling, een wereld van trappen en getrapt worden, een wereld die niet minder maar meer medogenloos zal worden naarmate zij verfijnder wordt. Vooruitgang zal in onze wereld betekenen vooruitgang naar meer pijn. De oude beschavingen beweerden, dat zij gegrondvest waren op liefde en gerechtigheid. De onze is gegrondvest op haat. In onze wereld zullen geen andere gemoedsaandoeningen bestaan dan vrees, woede, zegepraal en zelfvernedering. Al het andere zullen wij vernietigen – alles. Reeds zijn zij doende om de denkgewoonten af te breken, die van voor de Revolutie zijn overgebleven. Wij hebben de banen doorgesneden tussen kinderen en ouders en tussen mens en medemens en tussen man en vrouw. Niemand durft meer een vrouw of een kind of een vriend te vertrouwen. Maar in de toekomst zullen er geen echtgenoten en geen vrienden zijn. Kinderen zullen bij de geboorte van hun moeders worden weggenomen, zoals je eieren weghaalt bij een hen. Het seksuele instinct zal worden uitgeroeid. De voorplanting zal een jaarlijkse formaliteit zijn, net als vernieuwing van een distributiekaart. Wij zullen het orgasme afschaffen. Onze neurologen werken daar nu aan. Er zal geen trouw bestaan, behalve trouw aan de Partij. Er zal geen liefde bestaan, behalve liefde voor Grote Broer. Er zal geen lachen bestaan, behalve de zegenvierende lach om een verslagen vijand. Er zal geen kunst bestaan, geen literatuur, geen wegenschap. Wanneer wij almachtig zijn, zullen wij geen behoefte meer hebben aan wetenschap. Er zal geen onderscheid bestaan tussen schoon en lelijk. Er zal geen nieuwsgierigheid bestaan, geen vreugde in het levensproces. Alle andere genoegens zullen zijn stukgemaakt. Maar altijd – vergeet niet, Winston – altijd zal er de bedwelming zijn van de macht, die voortdurend groter wordt en voortdurend verfijnder. Altijd, op elk ogenblik, zal er de prikkel der overwinning zijn, de sensatie een vijand te vertrappen die hulpeloos is. Zo je een beeld van de toekomst wilt, stel je dan een laars voor die stampt op een menselijk gezicht – zonder ophouden.

Hij hield even op alsof hij verwachtte dat Winston zou spreken. Winston had opnieuw zijn best gedaan weg te kruipen boven op het bed. Hij was niet in staat iets te zeggen. Zijn bloedscheen te zijn gestold.'

Uit: G. Orwell, 1984, Amsterdam 1967.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Vat in het kort samen wat Orwell onder machtsmisbruik verstaat en waar dat toe kan leiden.
2. Macht uitoefenen, een ander terroriseren en naar je hand zetten, komt in alle geledingen van de maatschappij voor. Welke voorbeelden uit je directe omgeving kun je daarvan geven? En op landelijk en/of wereldniveau?
3. 'Een generatie die het heden ontvlucht uit angst dat er geen toekomst zal zijn, kan onmogelijk een volgende generatie opvoeden.'
- Lea Dasberg.
Wat vindt de pedagoog Lea Dasberg van doemdenken?
4. Hoe sta je tegenover de stelling dat terrorisme niet altijd een vorm van machtsmisbruik hoeft te zijn?

Om oorlog, armoede en aantasting van het milieu tegen te kunnen gaan, is over de hele wereld opvoeding tot vrede noodzakelijk. Het onderwijs zou hieraan zeker een bijdrage moeten leveren.

We kunnen op verschillende manieren over vrede praten.

1. Wereldvrede, dat wil zeggen vrede tussen de staten.
2. Positieve en negatieve vrede.
Onder negatieve vrede wordt verstaan de afwezigheid van oorlog, van een gewapend conflict. De negatieve wereldvrede wordt bereikt door de wereld te verdelen in invloedssferen, hetgeen een wankel afschrikkingsevenwicht oplevert. In veel staten wordt de 'vrede' op nationaal niveau door een dictatoriaal regime krachtdadig in stand gehouden.
Met positieve vrede bedoelt men een situatie waarin vrijheid en sociale rechtvaardigheid ieders deel zijn. Het streven naar dit soort vrede lijkt soms te vragen om het gebruik van geweld. In zo'n geval zijn er evenzovele meningen als er mensen zijn.
3. Vrede als doel. Vrede als resultaat van een proces van mentaliteitsverandering. De structuren in de huidige samenleving dienen zo te veranderen dat mensen ernaar streven conflicten vreedzaam op te lossen. Vaste denk- en gedragspatronen, bepaalde vormen van organisatie, wetgevingen, hiërarchieën, maar ook maatschappelijke organisaties als leger, onderwijs en kerk, moeten van binnenuit veranderd en aangepast worden, meer gericht op het tot stand brengen van vrede.

Vredesopvoeding beoogt mensen te leren leven met tekorten en tegenstellingen in zichzelf en in de maatschappij, waardoor ze beter in staat zullen zijn realistisch en evenwichtig de grote en kleine conflicten tot een vreedzame oplossing te brengen.

Vrede (en nu bedoelen we positieve vrede) is de basis voor elke samenleving. Vrede gaat uit van respect voor al wat leeft, voor de natuur, het heelal. Positieve vrede kan slechts gedijen in een wereld waarin mensen elkaar vrij laten.

8.3 Agressie en vandalisme

Met viltstiften en spuitbussen bekladde muren, rellen in voetbalstadions, de troosteloze aanblik van een treinwagon na het vervoer van voetbalfans, het aan diggelen gooien van spiegelruiten en het beschadigen van auto's, het zijn voorbeelden van toenemend agressief en gewelddadig gedrag, die in brede lagen van de maatschappij verotnrusting wekken. Velen voelen zich machteloos en roepen om versterking van het politie-apparaat en een krachtadiger optreden.

Geweld escaleert en dreigt uit de hand te lopen. Steeds groter wordt het aantal mensen dat bang is, dat 's avonds niet meer de deur uit durft. Hun denken over vandalisme, hun visie op gewelddadig gedrag wordt echter in dezelfde mate agressief: 'Ze moeten ze kapotslaan, dat tuig!' En zo wordt in de hele samenleving agressief gedrag meer en meer zichtbaar. Over hoe dat komt en waar de wortels van dit gedrag liggen, gaat deze paragraaf.

Ieder mens is in zijn diepste wezen agressief. De een weet daar beter mee om te gaan dan de ander, weet met andere woorden, beter te leven met zijn agressie.

Te strakke normen in de samenleving of in het gezin kunnen de kans vergroten dat agressief gedrag ontoelaatbare vormen gaat aannemen. Maar ook andere oorzaken kunnen maken dat geweld gezien gaat worden als oplossing voor conflicten. Denken we bijvoorbeeld aan het Nationaal Socialisme, waarin geweld een deugd was en tot ideologie werd verheven. Heel wat linkse zowel als rechtse splintergroeperingen van nu lijken daaruit nog steeds inspiratie te putten. Ze hangen nog steeds een ideologie van geweld aan. Agressie kan ook opgewekt worden door de tegenstrijdigheden in onze samenleving, die ons in reclames een onbegrensde vrijheid voorspiegelt terwijl er in werkelijkheid nogal wat beperkingen bestaan. Dan zijn er nog de gelegenheidsagressoren als alcohol, die mensen 'vrijer' maken, minder geremd, iets wat voor sommigen lijkt te betekenen dat ze hun driften de vrije loop kunnen laten.

Ook verveling kan tot agressief gedrag leiden. Soms zetten mensen zich af tegen een avontuurloze maatschappij omdat ze geen 'grootse taak' voor zichzelf wegglegd zien. Maar ook kan het zijn dat er voor hen in realiteit weinig toekomstperspectief bestaat.

Tenslotte: het is mogelijk dat het geweld in de massamedia een grote rol speelt: tussen zijn vierde en zijn dertiende levensjaar kan een Amerikaans kind gemiddeld 134.000 moorden op de televisie zien!

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Lees de vijf fictieve kranteberichten. Ze zijn niet volledig. Maak elk bericht in maximaal 10 regels af.

Rellen tijdens voetbalwedstrijd

Tijdens de wedstrijd tussen FCD en HVN kwam het tot een treffen tussen de supporters van beide clubs. Na de wedstrijd braken zij nagenoeg de hele tribune af, molesteerden drie bejaarden, van wie er een met ernstige verwondingen moest worden opgenomen in het ziekenhuis. Zijn toestand is kritiek. Er zijn 25 arrestaties verricht door de politie. Toen een van de relschoppers zich tegen zijn arrestatie verzette ...

Folteringen in Brazilië

Sao Paolo, 1997.

In de krottenwijk van Sao Paolo heeft de politie vorige maand tijdens een razzia 100 mensen gearresteerd die ervan verdacht werden de plaatselijke regering te willen saboteren. Zij werden ingesloten en volgens Amnesty International gemarteld. Vier van hen zijn overleden, terwijl de toestand van 26 arrestanten zorgwekkend is. De wereldregering heeft haar afschuw uitgesproken, het regime afgezet en de machthebbers ...

Marokkanen mishandeld

In de wijk Bleskert te Utrecht hebben baldadige jongenlui vier Marokkanen in elkaar geslagen. Aanleiding was het meisje van een van de vier, die met een van de Marokkanen bevriend was. Volgens ooggetuigen vielen de jongelui de Marokkanen zonder enige aanleiding aan, waarbij boksbeugels en kettingen werden gebruikt. De jongelui zijn ingesloten. De officier van Justitie eist ...

Sekteleden van hun vrijheid beroofd

De politie heeft vannacht een inval gedaan in het hoofdkwartier van de GER-sekte, een geheim religieus genootschap. Tien personen tussen de 14 en 27 jaar werden op een zolder in ernstig verwaarloosde toestand aangetroffen. Zij verklaarden door de sekteleiden geronseld te zijn, waarna ze van hun vrijheid werden beroofd en ernstig werden mishandeld. Een van de slachtoffers eist ...

Zwangere vrouw aangerand

Een 23-jarige zwangere vrouw is gisteravond in het Castelpark door vier mannen aangerand. In het ziekenhuis werd de dood van haar kind vastgesteld. De mannen zijn gearresteerd en ...

Wordt in de berichtgeving die jij geschreven hebt geweld gebruikt? Terecht of onterecht? Motiveer in een klaasdiscussie je antwoord.

1. Spoor een conflict op dat op school, in je klas, in je stad of dorp, of op landelijk of internationaal niveau voorkomt. Probeer dat conflict zakelijk te beschrijven: noem de partijen in het conflict, de oorzaken van het conflict, het verloop ervan en de oplossing die is gevonden of die volgens jou gekozen zou kunnen worden.

Noteer ook op welke momenten er verscherpingen in het conflict optreden en hoe die volgens jou voorkomen hadden kunnen worden.

Voetbalvandalisme

In het oude Romeinse keizerrijk speelden de grote areana's een zeer belangrijke rol. Het waren voor het proletariaat de plaatsen waar men zich kon afreageren, waar bloed en aangrijpende taferelen de fustaties van alledag naar de achtergrond drongen. Het resultaat dat de machthebbers beoogden was dat de uitgeschreeuwde en voldane massa geen energie meer over had om zich met de politiek te bemoeien. Deze 'ventiefunctie' heeft een stadion nog steeds. Daar mag je ongestraft 'hondelul' brullen als je het niet met de leiding eens bent. Iets wat je op je werk en op school wel uit je hoofd laat. Maar je gaat natuurlijk niet alleen daarom naar een voetbalwedstrijd. Je gaat ook omdat je van sport houdt en je een goede wedstrijd tussen twee clubs wilt zien, waarvan er een je favoriet is.

Tot de Tweede Wereldoorlog was het als fan mogelijk je te identificeren met je club. Je voelde je ermee verbonden. Je kende de spelers en zij kenden de supporters doorgaans ook. Na de oorlog is het gezicht van het voetbal radicaal veranderd. De commercie kreeg er greep, professionals verdreven de amateurs en het voetbal kreeg internationale allure, zodat de band tussen supporters en spelers verzwakte. In deze tijd ontstaat het begrip voetbalvandalisme, een woord dat onder meer staat voor obsceniteiten, schreeuwen, gooien van voorwerpen naar scheidsrechter en spelers, vuurwerk afsteken, het veld bestormen na een doelpunt, vechten met supporters van de andere club, winkelruiten ingooien na de wedstrijd, beschadigen van auto's en vernielen van treincompatimenten op de thuisreis. Maar er zijn meer oorzaken voor dit verschijnsel. Door de toegenomen welvaart neemt de middenklasse bezit van het stadion. De arbeidersklasse, het oorspronkelijke supporterspubliek, voelt zich bedreigd. Veel jongeren weten geen raad met de hun door werkloosheid opgedrongen vrije tijd. Verveling, alcoholgebruik, de rol van de media, een gebrekkig normbesef, gezinsmoeilijkheden kunnen tot een dergelijk vandalisme leiden. Diepgaande studie over dit verschijnsel is geboden (en in Engeland inmiddels op gang gebracht), wil het geweld en de agressie niet tot een ontoelaatbaar niveau escaleren.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Op welke manier speelt agressie een rol in de volgende citaten en hoe reageer je daarop?

Twintig, dertig jaar geleden kwam de spelvreugde bij topvoetballers op de eerste plaats. Die spelvreugde kwam dus op het publiek over. Dat is veranderd. Er is een combinatie ontstaan van komedie en agressie, die steeds verder opdringt. De aandacht voor het spektakel wordt verlegd van het veld naar het gebeuren er rondomheen – Prof. H. Philipsen

Voetbal is oorlog. – Rinus Michels, voetbaltrainer

Het zou een nationale ramp zijn als Nederland niet zou plaatsen – Jan Zwartkruis, voetbaltrainer

De scheidsrechter is vaak de grote aanleiding voor agressie op het voetbalveld. Iedereen ziet dat die man de meest grove fouten maakt, maar iedereen gehoorzaamt. Om zijn fouten te compenseren wordt hij met een autoriteit omkleed als hij God zelf is: hij is alwetend, afziend, alomtegenwoordig. – Hylke Tromp, politicoloog

Voetbal is een simpele elementaire manier van oorlogvoeren – Van Loggem, psycholoog

Iedereen weet dat wij elkaar op korte termijn door de prestatiecultus, door het altijd maar doorgaan van de produktie, het leven onmogelijk maakt. Het is een crisis in ons leefmilieu. – Hylke Tromp

Er is nog maar weinig uitdagends in onze maatschappij. Dat is een reden voor een heleboel. Gedeeltelijk ook voor het vandalisme van voetbalsupporters. Het is niet alleen dat de maatschappij goed voor je zorgt, maar ook het lopende bandwerk of het managerwerk: dat wil men ontvluchten ... – Cees Wildervinck, psycholoog

2. Bespreek eerst in groepjes en daarna klassikaal aan welke voorwaarden er voldaan zou moeten worden, wil je vandalisme in en rondom de stadions voorkomen.

8.4 Oorlog

Niemand wil oorlog en zeker geen kernoorlog. Wat precies de gevolgen van een kernoorlog zijn, weet niemand. In het volgende verzonden verslag heeft iemand gepoogd een beschrijving te geven.

'Een enorme lichtflits veroorzaakt tijdelijk blindheid en kan het netvlies van de ogen verbranden. Een geweldige luchtdruk vanuit het explosiepunt verplettert flats, huizen en gebouwen. Puin, water en stof worden op de plaats van de ontploffing tot een reusachtige paddestoel opgezogen. Tot vele kilometers in de omtrek dwarrelen radioactieve deeltjes

weer terug naar de aarde en besmetten zo water, land, dieren en mensen. De hitte in de kern van de explosie is hoger dan 100.000 graden Celsius ... Dan wordt de weggedrukte lucht weer teruggezogen: bomen worden ontworteld, overeind gebleven gebouwen storten in en het vuur wordt fel aangewakkerd. Zoals bij een aardbeving ontstaan geweldige schokken, waardoor bruggen breken, dijken het begeven, elektriciteit en telefoon uitvallen. Rest: een stil en vernietigd stuk planeet ...'

Momenteel zijn er op aarde 50.000 van dit soort kernwapens die samen 1 miljoen maal de kracht hebben van de bom die Hiroshima verwoestte.

Overall ter wereld wordt geprotesteerd tegen deze lugubere voorbereiding op massale zelfmoord. Hoe erg de ellende was na het vallen van de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki, vertelt Noguci Kingo:

'Ik ben niet door de wijk voor het station gegaan, want daar was het één

vlammenzee. Ik heb een bootje gepakt en bereikte zo de Asahiwijk. De straten lagen vol puin van verwoeste huizen. De mensen die op blote voeten door de ruïnes klauterden, waren allemaal wel op een of andere plaats gewond. Omdat ze brandwonden opgelopen hadden door de felle straling en het uit wonden stromende bloed hun lichaam bedekte, kon ik bij hen de kleren niet van het lichaam onderscheiden. Met hun gescheurde huid kropen ze over de grond. Er lagen veel lijken: het hoofd in een blusbak, omdat ze in hun stervensnood water wilden drinken. Ik trof nog schrijnender gevolgen van vernietiging aan, toen ik Takenokubo inging. Zwartgeblakerde bomen stonden temidden van een enorme puinmassa. Er hing een walgelijke stank over de gehele stad. Het door de hitte gesmolten glas van de ruiten was verwrongen tot een stroperige massa; ijzeren balken hingen er als verwelkte stengels bij. Er was geen menselijk gestalte te zien. Er stond wat water roerloos in een metalen badkuip die de vuurzee tamelijk goed had doorstaan. Alhoewel het vier uur 's middags was, bedekte de zwarte hemel de geblakerende aarde als een omgekeerde krijtdoos. Mijn moeder, broer en zus kwamen terug van de berg, waar ze eerder naar toe waren gevlucht. Het gezicht van mijn broer en ook zijn borst waren verbrand en zijn ogen waren totaal kapot. Het enige goede nieuws was, dat mijn moeder en zuster geen wonden hadden opgelopen. Mijn moeder zei: 'Omdat Sumiko toen in huis speelde, is ze misschien gedood bij de explosie. Mucuo was bij mij, maar is naar buiten gerend toen hij het geluid van het vijandelijke vliegtuig hoorde. Daarna heb ik hem niet meer gezien. Waarschijnlijk is hij weggeslingerd en gedood.' Mijn boer was getroffen door een lichtstraal, toen hij uit de bovenste verdieping naar buiten gekeken had. De schuilkelders in de wijk waren stikvol met vluchtelingen. Men vertelde dat enkele seconden na de explosie de huizen in brand vlogen. Daarom was er geen tijd geweest om mensen te redden die onder het hout bekneeld zaten. In geen enkel huis hadden alle gezinsleden het overleefd. Er waren zelfs veel huizen waarin alle bewoners omgekomen waren. We brachten de eerste nacht door, bijeengekropen in de kelder, waar we beddegoed uitspreidden of vloermatten die vrijwel allemaal min of meer verbrand waren (...)

Iedere dag stierven er velen. Als er op het lichaam vlekjes verschenen die zo groot als een erwten waren, betekende dat een spoedige dood. We waren al bijna gevoelloos voor de dood: 'Morgen brengen ze misschien mijn lijk naar buiten.' Een zwarte rook steeg op naar de hemel, een walgelijke stank verspreidend. En vlakbij aten wij een bolletje rijst, dat aan ons

uitgedeeld was. Er bleven steeds minder bewoners van de schuilkelder over, naarmate dagen voorbij gingen, ofschoon hij in het begin stampvol was geweest. De ochtendwind werd koud. Er werden hutten gebouwd en men ging daarin leven. 'Omdat ik het gas ingeademd heb, zal ik wel niet lang meer leven.' Bij velen vloeide zwart bloed uit de mond. Ze geloofden dat het leven voor hen een opgegeven zaak was. Op 15 augustus stierf mijn broer. Op zijn verbrande gezicht hadden zich maden ingevreten, en ze kropen in en over zijn gezicht, hoewel we ze probeerden te verjagen. 'doet zo'n pijn! Mijn gezicht doet pijn!, We konden nauwelijk wat maden met eetstokjes weghalen. Z'n geheel door radioactiviteit vergiftigde lichaam werd bedekt door de gevreesde vlekjes. Het roerloze lichaam was zwaar. Alleen de maden gingen vol energie verder. (...)

'Moeder voelt zo koud aan.' Midden in de nacht van de dertiende september wekte mijn zusje mij. Ik stak een kaars aan en ging dichterbij moeder toe. Ze was dood, en vol met bleke vlekjes. Gedurende enkele dagen goot het, en de ingang van de kelder kwam onder water te staan. Uiteindelijk stroomde er ook water langs de stenen muur naar beneden. Toen de stortvloed opgehouden was, trokken ik en mijn zusje het lijk van moeder naar buiten, nadat ik er een beddelaken overheen gelegd had, en gingen we op zoek naar hout om het te kunnen verbranden. (...)

Op de drieëntwintigste september was er 's nachts een koude wind. 'Ik wil water, m'n keel doet zeer.' Mijn zusje bleef maar om water vragen, en voor het ochtend werd eindigde haar korte leven van tien jaar. (...)

November kwam. Een roestige emmer die de beenderen van mijn moeder, broer en zuster bevatte, droeg ik altijd met me mee. Behalve dat bezat ik verder niets. Vele dagen lang had ik last van bloederige ontlasting en braakneigingen en kwam er pus uit de abcessen op verscheidene delen van mijn lichaam, doordat ik te weinig voedsel kreeg. Wie zou mijn lijk na mijn dood verbranden? Ik dacht er maar wat vaag over na.'

Uit: De Groene Amsterdammer, 6 aug. 1975

OPDRACHT

Schrijf een kort verhaal waarin je je probeert voor te stellen welke gevolgen een atoomramp zou hebben. Voor de mensen uit de directe omgeving, voor het openbare leven, de openbare gebouwen en voor de mensheid als geheel.

Mogelijk oorzaken van oorlogen

Homo homini lupus est, mensen zijn wolven voor elkaar. Waarmee gezegd wil zijn dat mensen elkaars ergste vijanden zijn. De omgangsvormen van de mens worden inderdaad vaak gekenmerkt door agressiviteit.

Die agressiviteit ten opzichte van soortgenoten kan aanleiding tot oorlog zijn als ze zich massaal uit in grote onverdraagzaamheid van een bevolkingsgroep of volk tegenover een andere bevolkingsgroep of een ander volk. Waardoor keren grote groepen mensen zich tegen elkaar? Overbevolking die zich uit in een enorme expansiedrang, kan een oorzaak zijn. Economische belangen, godsdienstige, morele of ideologische belangen, godsdienstige, morele of ideologische tegenstellingen, het zijn allemaal zaken die massale agressiviteit kunnen doen opflakkeren. Sommigen zijn van mening dat oorlog in laatste instantie altijd veroorzaakt wordt door de menselijke factor agressie. Anderen schrijven oorlog grotendeels toe aan sociale structuren of maatschappelijke misstanden.

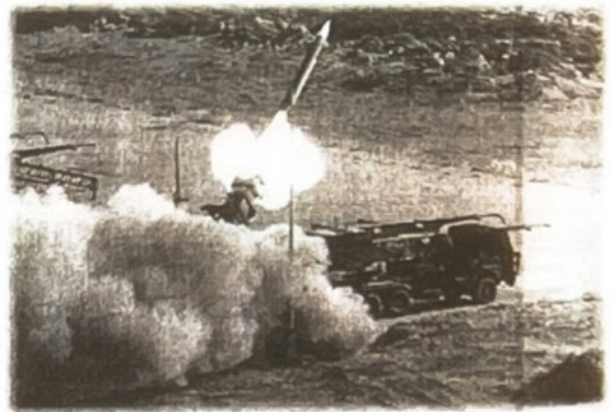
Waarschijnlijk zullen beide factoren wel een rol spelen. Mentaliteitsverandering en verandering van maatschappelijke structuren zijn daarom beide noodzakelijk.

OPDRACHTEN

1. Schrijf op welke oorzaken je kent voor het ontstaan van een oorlog.
2. Welke oorzaken van vijandigheid kun je in je eigen omgeving waarnemen? Kijk bijvoorbeeld eens naar de gemeentepolitiek, je school, gezin of buurt. En hoe zit het met de landelijke politiek en de internationale ontwikkelingen?
Kies in groepjes van vier één onderwerp uit en bespreek samen in welke mate je de symptomen die je waargenomen hebt, bedreigend vindt voor de wereldvrede.

Soorten wapens

Het moderne wapentuig is grofweg onder te verdelen in conventionele wapens en nucleaire wapens (kernwapens). Het grootste gevaar vormen de *kernwapens*. Zij bezitten genoeg vernietigingskracht om alle leven op aarde te verdelgen. Maar we moeten niet de fout maken de *conventionele wapens* in het licht van deze dreiging als onschuldig speelgoed te zien. De 100 miljoen oorlogsslachtoffers die er in de twintigste eeuw zijn gevallen, vielen ten prooi aan conventionele wapens. En met die 'ouderwetse' wapens zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog complete steden in puin gelegd, terwijl de oorlog in Vietnam heeft bewezen dat je er hele landstreken voor langere tijd onbewoonbaar door kunt maken.

Tot de kernwapens worden met name atoombommen en waterstofbommen gerekend. De *atoombom* is een splijtingsbom waarvan de werking berust op splijting van het isotoop uraan of van het element plutonium.

De *waterstofbom* berust op kernfusie (samensmelting) van de elementen waterstof en helium. De fusie vindt plaats bij de extreem hoge temperatuur die bij de explosie van de bom wordt bereikt. Om deze reden wordt ook wel gesproken van thermonucleaire wapens. In 1977 is de *neutronenbom* ten tonele gevoerd. Dit kernwapen veroorzaakt meer straling en minder explosieve kracht dan de andere kernwapens. Het doodt daardoor meer leven, maar brengt minder schade toe aan gebouwen en objecten.

Om een kernbom naar het gewenste doel te brengen gebruikt men langeafstandsraketten, die vanaf land of vanaf een onderzeeboot buiten de dampkring worden geschoten en die boven het doel weer door de dampkring naar beneden komen. De raketten hebben een intercontinentaal bereik en kunnen meer kernkoppen vervoeren, zodat verschillende doelen tegelijk kunnen worden aangevallen. Men kan de bommen ook met vliegtuigen overbrengen. Het verschil met de raketten zit vooral in de tijd die er ligt tussen lancering en de ontploffing. Vervoer met een vliegtuig heeft het 'voordeel' dat er op het laatste nippertje nog diplomatiek overleg kan plaatsvinden. Naast intercontinentale wapens is er ook kleiner wapentuig ontwikkeld, met een reikwijdte tussen de 800 en 2.400 km.

Atoomwapens die gericht zijn tegen zowel militaire doelen als bevolkingscentra, noemt men *strategische kernwapens*. *Tactische kernwapens* worden gebruikt op het slagveld, zoals artilleriegranaten, over de grond verplaatsbare raketten en atoommunitie. Eurostrategische kernwapens zoals de Russische Backfire bommenwerpers, zitten daar tussenin.

Het spel met de kernwapens werd voornamelijk gespeeld door de twee absolute grootmachten van deze aarde: de toenmalige Sovjet Unie en de Verenigde Staten van Amerika.

Kort na de Tweede Wereldoorlog begonnen zij aan een waanzinnige wapenwedloop. Deze was gebaseerd op de angst dat de tegenpartij mogelijk sterker was dan de ander. Maar ook op de verwachting dat de aanschaf van steeds geavanceerder wapentuig de eigen positie zou versterken. In het verlengde hiervan lag de wens heelal en aarde met satelieten te controleren om zo eventueel gevaar bijtijds te lokaliseren en uit te schakelen. Aangezien beide partijen (en in hun spoor hun bondgenoten) hetzelfde doel voor ogen hadden, had dat als gevolg dat beide steeds maar weer enorme bedragen aan hun bewapening besteedden en nog steeds besteden. De grootmachten probeerden vanaf de jaren zestig een verdere escalatie van bewapening te voorkomen. Toch zijn er voorbeelden in de eigentijdse geschiedenis aan te wijzen, waarop de mensheid door het oog van de naald is gekropen. Maar ontwapeningsconferenties en de verschillende vredesbewegingen hebben de bewapeningswedloop onder kritiek geplaatst. Resultaat: een groeiend besef dat voor vrede meer nodig is dan wapenarsenaal.

Na het vallen van de Berlijnse Muur eisen politieke, economische en maatschappelijke problemen alle aandacht, geld en energie. Het blijft van groot belang de oprichting van wereldorganisaties te bevorderen, die door middel van overleg, onderhandeling en vergadering de vele conflicten overal in de wereld proberen op te lossen.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

Schrijf een opstel van maximaal 30 regels, met als titel 'De wereld in 1998'. Ga uit van een van de volgende opmerkingen:

- a. Gesprekken over ontwapening bieden perspectieven nu regeringen en burgers inzien dat vreedzaam met elkaar omgaan de enige manier is om te kunnen overleven.
- b. Toenemend wantrouwen en ellende in de wereld maken de kans op een wereldramp erg groot.

Na afloop circuleren de opstellen door de klas en kan aandacht worden besteed aan de volgende vragen:

Hoevelen kozen de vrede en hoevelen oorlog als uitgangspunt voor het opstel? Zegt deze keuze iets over je verwachtingen ten aanzien van de toekomst? Wat is jouw rol in dit geheel en heb jij enige invloed op het voorkomen van oorlog?

8.5 Ontwikkelingsproblematiek

Een groot aantal landen in de wereld noemen we onderontwikkeld. Dit betekent dat ondervoeding, gebrek aan goed onderwijs, een groeiende werkloosheid en economische afhankelijkheid van de rijke landen kenmerkend zijn voor hun structuur. We zouden ook kunnen spreken van overbevolking omdat er niet voldoende voedsel en ontplooiingsmogelijkheden zijn.

Op wereldniveau kan dit tot ernstige aantasting van de vrede leiden. De Noord-Zuid-kloof wordt al maar groter. Dit wordt pijnlijk zichtbaar in de tegenstelling tussen de reclame voor afslankingsmiddelen aan de ene kant en een nijpend voedselgebruik aan de andere kant. Het Noorden beschouwt het Zuiden nog altijd als een goedkope grondstoffenleverancier en als markt voor zijn produkten. De rijke landen hebben ook het westerse beschavingsmodel opgedrongen als de onvolprezen samenlevingsvorm, zonder zich af te vragen welke waarde andere samenlevingsvormen hebben.

Elke poging een eind te maken aan uitbuiting en geweld komt voort uit een bepaalde levensovertuiging, die voor iedereen verschillend is, maar die in grote lijnen meestal toch wel uitgaat van de eerbied voor ieder menselijk leven. Maar er zijn ook andere redenen, waarom ontwikkelingssamenwerking noodzakelijk is. Wanneer de zuidelijke landen produktief worden en welvarend, dan stijgt hun koopkracht, zodat er een aantrekkelijke afzetmarkt kan ontstaan voor de rijke landen.

Het achterwege blijven van een dergelijke ontwikkeling zou wel rampzalige gevolgen kunnen hebben voor de wereldvrede.

OPDRACHT

Lees hierna de visies die zes economen van wereldnaam hebben op het verschijnsel armoede in de wereld. Vat daarna hun gedachten samen en bepaal ten aanzien van elk van de zes visies je eigen standpunt.

Jan Tinbergen

Belangrijke oorzaken voor de groeiende kloof tussen rijk en arm zijn de bevolkingsgroei en de verdeling van het grondbezit. Een rechtvaardiger verdeling van de grond zou bewerkstelligd kunnen worden als de grootgrondbezitters in ruil voor onteigening van hun grond aandelen in de nieuwe industrieën krijgen, waardoor een hogere industriële productie tot stand wordt gebracht. De herverdeling van de grond kan een meer produktieve landbouw tot gevolg hebben. Het systeem van het kapitalisme kan, wanneer het vrij zijn gang kan gaan, tot grote ellende leiden. In Europa is men het daarom ruim een eeuw geleden begonnen in te kapselen in sociale en financiële wetten. Wanneer dat op internationaal niveau ook gerealiseerd zou kunnen worden, zodat een betere inkomstenverdeling tot stand gebracht kan worden, is het kapitalisme een goede oplossing tegen de ellende in de wereld. De ontwikkelingslanden moeten veel aandacht besteden aan het scheppen van werkgelegenheid. Dat kan als de nadruk gelgd wordt op de productie van minder ingewikkelde goederen, waarbij veel arbeidskrachten nodig zijn. De industrielanden moeten zich toeleveren op productie waarvan de vervaardiging veel geld en kennis vereist. Dit houdt niet in dat de arme landen 'achterlijk' worden gehouden. Zij zouden op den duur ook in staat moeten zijn de machines te fabriceren die zij voor het maken van hun produkten nodig hebben. Ideaal zou zijn, wanneer tegen de eeuwwisseling een kwart van de industriële productie in de Derde Wereld kan plaatsvinden. Overigens, een weg uit onze huidige economische crisis zou weleens gevonden kunnen worden in het geven van meer ontwikkelingshulp, die dan weer in de vorm van orders terugkeert.

André Gunder Frank

Er is één wereldeconomie, één kapitalistische orde, waarvan de Derde Wereld en in toenemende mate de socialistische landen deel uitmaken. De sterksten en rijksten in dit systeem maken de wet uit en de zwakkeren hebben zich maar aan te passen. Een revolutie, een onafhankelijke ontwikkeling van de Derde Wereld is niet mogelijk. Alles draait om de kapitalistische spil die het Westen is. De huidige crisis in het kapitalisme lijkt op die welke regelmatig terugkeerde in de 19^e eeuw en heeft voornamelijk te maken met overproductie. De Derde Wereld merkt daar de gevolgen van. De rijke landen vragen minder grondstoffen, zodat de prijzen dalen of in elk geval minder snel toenemen. De inflatie in het Westen verhoogt de prijs voor industrieële produkten, zodat de handelsverhoudingen voor landen uit de Derde Wereld slechter worden. Groeiende schulden zijn het gevolg. Nodig is een drastische omschakeling van de wereldeconomie. De val van het kapitalisme hangt voor een belangrijk deel af van de mate waarin mensen en krachten zich ertegen verzetten. Momenteel doen dat arbeiders, milieubeschermers, feministen, vredesbewegingen en etnische, nationale en religieuze krachten, die echter lang geen eenheid vormen. Zolang dat niet het geval is, kan maar beter realistisch geconstateerd worden dat geld de wereld regeert en dat daardoor van een oplossing van het ontwikkelingsvraagstuk voorlopig geen sprake kan zijn.

Irma Adelman

Om met succes te kunnen concurreren met westerse landen zijn herverdeling van inkomens en land, en inversting in voedsel en in mensen voor onderwijs en gezondheidszorg noodzakelijk.

Grootgrondbezitters van wie het land onteigend is, moeten kunnen deelnemen in de industrie door middel van aandelen. Socialisme in de landbouw werkt niet: privébezit is veel stimulerender. Als de grond eerlijk is verdeeld, worden de marktprikkels vanzelf sterker, als men er maar voor zorgt dat produceren ook winstgevend is. En er moeten instellingen komen op het platteland die een eerlijke distributie garanderen van zaden, kunstmest en kredieten.

John Galbraith

Het verschijnsel dat mensen in de ontwikkelingslanden berusten in hun lot, is de belangrijkste oorzaak van het voortduren van hun armoede. Daarom is het van belang in de Derde Wereld mensen wakker te schudden en hen te prikkelen te weigeren zich bij hun situatie neer te leggen. Dat kan gebeuren via goed onderwijs, waardoor hun horizon wordt verbreed en er contact groeit met de buitenwereld. Ook radio is in dit verband een belangrijk medium. Laat de mensen maar naar de grote stad trekken: hun berusting in de armoede wordt er geringer door. Bovendien baren de hongerlijders in de steden de politici grotere zorgen dan die op het platteland. Ontwikkelingswerk heeft alleen zin, wanneer degenen om wie het gaat, zelf ook gemotiveerd zijn.

Gunnar Myrdal

Een belangrijke oorzaak voor de blijvende armoede in de Derde Wereld is de 'zachte staat', waarin iedere vorm van sociale discipline ontbreekt: aangenomen wetten die niet worden uitgevoerd en een overheidsapparaat dat corrupt is. Zolang onbehoorlijke regimes aan de macht blijven, zijn structurele hervorming, zoals de herverdeling van het land, onmogelijk.

Ook de enorme bevolkingsgroei van zo'n 3 procent per jaar leidt tot een steeds grotere werkloosheid. Een goede bevolkingspolitiek is daarom noodzakelijk. Een andere oorzaak schuilt in het gedrag van de mensen, die bijvoorbeeld te weinig kansen benutten die leiden tot economische groei. Zo ontbreekt er in veel landen een echt 'boerengedrag': ook actief zijn in tijden dat er weinig te doen is in de landbouw. Dan bijvoorbeeld machines repareren, het huis opknappen, wegen aanleggen.

Een volslagen gebrek aan internationale samenwerking en een volslagen ongeschikte, op westerse leest geschoeide ontwikkelingsstrategie houden de situatie zoals deze is, tamelijk hopeloos. Men moet een beginnende werkelijke politieke situatie te analyseren, alvorens een strategie te ontwerpen.

Alles bij elkaar kunnen we momenteel niet veel anders doen dan in het klein alle mogelijke mensen bij te staan die zich verzetten tegen uitbuitende regimes en het verzachten van direct zichtbare noden, de liefdadigheid opnieuw van stal halen dus!

John Galtung

Armoede vindt men voornamelijk op het platteland in de Derde Wereld. Gevolg is een massale trek naar de grote stad, de tweede plaats waar armoede ontstaat. Het oplossen van de armoede is niet in de eerste plaats een kwestie van kapitaal. Armoede verdwijnt door een krachtig bewind dat een duidelijk doel voor ogen heeft, een doel dat de bevolking motiveert zich ervoor in te zetten. Coöperatief eigendom zal in die landen wel geen rijkdom brengen, maar in elk geval de ellende afschaffen. Geef de mensen zelfbestuur over bodem, zaden, water, kunstmest en krediet en binnen twintig jaar is de armoede verdwenen. Dit betekent niet dat privébezit moeten worden afgeschaft. Wel zijn er grote gemeenschappelijke gronden nodig voor grootschalige en gemechaniseerde landbouw. Zijn de basisbehoeften eenmaal bevredigd en zijn er middelen opzij gezet voor verdere ontwikkeling, dan kan handel overwogen worden met landen van eenzelfde niveau. (Handel met rijke landen levert alleen maar afhankelijkheid op.) Het probleem van de urbanisatie kan worden tegengegaan als het leven op het platteland aantrekkelijker wordt gemaakt.

8.6 De verstoring van het ecologisch evenwicht

In 1970 werd op initiatief van een groep particulieren aan bekende wetenschappers de opdracht gegeven na te gaan welke factoren de mensheid en de aarde bedreigen. Hun werk zag het licht onder de titel *De grenzen aan de groei: een wereldomvattende uitdaging*, in de volksmond *Het rapport van de Club van Rome* genoemd. Hierin wordt geconstateerd dat de ontwikkeling van de wetenschap en de technologie de mensheid zegen heeft gebracht, maar dat er tevens de vraag door is opgeroepen in hoeverre de mens nog controle kan houden over zijn eigen kennis en ontdekkingen. De technologie heeft de mens van zijn natuurlijke milieu vervreemd, mede daardoor zitten we nu met de dreiging van een totale vernietiging door een nucleaire oorlog en met een schijnbaar niet op te lossen ontwikkelingsproblematiek. In deze zin draagt de technologie een reële bedreiging voor de wereldvrede in zich.

Oe Thant schreef al in 1969:

'Ik wil niet de schijn wekken te dramatisch te zijn, maar uit de informatie waar ik als secretaris-generaal (van de VN) over beschik, kan ik alleen maar concluderen dat de leden van de VN misschien nog maar 10 jaar hebben om hun onderlinge vetes op te lossen en te beginnen aan een wereldwijd deelgenootschap om de bewapeningswedloop te beteugelen, het milieu te verbeteren, de bevolkingsexplosie in toom te houden en de vereiste stuwkracht voor ontwikkelingsinspanningen te leveren. Als zo'n wereldwijd deelgenootschap niet in de komende tien jaar wordt gesmeed, dan vrees ik zeer dat de genoemde problemen zulke duizelingwekkende afmetingen zullen hebben aangenomen, dat ze door ons niet meer beheerst worden.'

(Uit: Rapport van de Club van Rome, Aula 500, Utrecht 1972.)

En Ehrlich schrijft:

'De strijd om de gehele mensheid van voldoende voedsel te voorzien is verloren. In de voor ons liggende twintig jaren zullen honderden miljoenen mensen van honger sterven, ondanks alle spoedprogramma's voor hulpverlening waaraan men thans bezig is. Het is te laat om nog te voorkomen dat het sterftcijfer in de wereld met sprongen omhoog zal gaan. men zal weliswaar nog veel levens kunnen redden met ingrijpende plannen, die verhoging van de voedselproductie en een redelijker verdeling van het beschikbare voedsel beogen, waarmee men de capaciteit van de aarde om het leven in stand te houden, nog kan verhogen. Deze programma's zullen echter alleen maar uitstel van executie betekenen als zij niet worden gecombineerd met doelbewuste en geslaagde pogingen tot bevolkingsbeperking.

Bevolkingsbeperking betekent: bewuste regeling van het aantal mensen op aarde, niet alleen om aan de behoefte van het individuele gezin, maar ook aan die van de maatschappij als geheel te voldoen (...)

Grote groepen bevolkingsgroepen zijn tegen oorlog zonder te beseffen dat oorlog ook een symptoom van overbevolking is. Spanningen, veroorzaakt door een te dichte bevolking, werken agressie en in laatste instantie oorlog in de hand. Het doet er niet eens toe of deze spanningen in werkelijkheid of alleen maar in de verbeelding van de mensen bestaan. (...) Er is alle reden om aan tenemen dat een vermindering van de spanningen die door overbevolking ontstaan, de oorlogsdreiging zal reduceren. Het is echter moeilijk te voorspellen in welke mate de oorlogsdreiging zal worden verminderd als alleen maar deze spanningen worden weggenomen. Wel is het zeker dat de kans op oorlog enorm zal toenemen indien de bevolkingsgroei zich nog verder voortzet.'

(Uit: R. Ehrlich, Bevolkingsexplosie, Amsterdam 1971.)

Door het ingrijpen van de mens in de natuur is het natuurlijk evenwicht, ook wel het ecologisch evenwicht genoemd, verstoord. De groeiende wereldbevolking is er de oorzaak van dat de jaarlijkse voedselproductie moet worden opgevoerd. Er worden veel dezelfde gewassen verbouwd die insektenvrij gehouden worden met pesticiden. Nu is het een biologische wet dat een ecologisch systeem minder stabiel wordt, naarmate het eenvoudiger wordt. Een complex ecologisch systeem als een bos bijvoorbeeld kan niet zo snel uit het evenwicht gebracht worden. Een graanveld van enkele vierkante kilometers is daarentegen uiterst kwetsbaar. Een ziekte of een insektenplaag kan in korte tijd de hele oogst vernielen. Om dit te voorkomen gebruikt men bestrijdingsmiddelen. Bij sommige van die middelen, m.n. pesticiden lijkt het middel echter erger dan de kwaal. We zijn er tot nu toe niet in geslaagd ook maar één insektensoort uit te roeien, maar ondertussen loopt er geen diersoort op deze aarde meer rond waarin geen DDT is aangetroffen. Het gif kan door levende organismen niet of nauwelijks worden afgebroken, het blijft zich dus in de natuur ophopen. Welke gevolgen dat op lange termijn zal hebben, is nog niet te voorspellen. Ook de zuurstofproductie in de oceanen, die voor 70% voor rekening komt van plantaardige plankton, vermindert door DDT. Tegelijk vermindert de zuurstofproductie op aarde doordat grote oppervlakten worden veranderd in steden en wegen. De verbranding van fossiele materialen als aardolie en steenkool levert problemen op voor de luchtzuiverheid. Ons klimaat kan veranderen wanneer stof, afval en kooldioxide de atmosfeer beïnvloeden. En zelfs de geringste verschuiving van temperatuur kan al grote gevolgen hebben voor de aarde, in de vorm van een nieuwe ijstijd of het smelten van het poolijs, waardoor veel landen van de aardbodem verdwijnen.

De mens pleegt rooibouw op de natuur door ontbossing, jacht op zeehonden en vissoorten, uitroeiing van bepaalde dierrassen en de uitputting van landbouwgronden. Zowel in de oceanen als in de bodem wordt radioactief afval, benzeen en toluene gedumpt. Kwik, lood en cadmium vinden hun weg naar de zeeën via door warmte vervuilde rivieren. De ozonlaag wordt aangetast (broeikaseffect) door drijfgas uit spuitbussen, met hormonen ingespoten dieren uit de bio-industrie maken dit sombere verslag wel zo'n beetje compleet. Er zijn te veel auto's, fabrieken, wasmiddelen, pesticiden enzovoort en te weinig zuiveringsinstallaties, en ... er zijn eenvoudig te veel mensen.

Het rapport van de Club van Rome concludeert: Als we op deze weg verder gaan, heeft het menselijke ras nog geen honderd jaar toekomst meer. Streven we naar een toestand van ecologisch en economisch evenwicht, waarin de primaire materiële behoeften van alle mensen op aarde bevredigd worden en waarin iedere mens gelijke kansen heeft op ontplooiing, alleen dan is het mogelijk te overleven. De kans daarop is groter, naarmate we daar eerder meer beginnen. Eerder beginnen is niet alleen een zaak van politici en machthebbers, maar ook en vooral van elke burger overal op aarde, door bewuster te leven, niet meer dan twee kinderen te willen, actief betrokken te raken bij de (plaatselijke) politiek, zichzelf te informeren over de problemen waarmee onze aarde te kampen heeft.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Inventariseer op welke manieren in jouw directe omgeving het milieu wordt verontreinigd.
2. Hoe kun je zelf eraan meewerken die vervuiling van het milieu tegen te gaan of te voorkomen?

9. MACHT EN MEDIA

9.1 Inleiding

'In Amerika kluisteren televisiedominees miljoenen aan de buis.'

'De kranten die je leest en het nieuws op televisie bevatten nog geen procent van al het nieuws dat dagelijks binnenstroomt.'

'Commerciële televisiezenders verdringen langzaam maar zeker de oude zuilen.'

'Commerciële televisiezenders verdringen programma's met kwalitatief goede informatie.'

'Kinderen kijken gemiddeld twee uur per dag televisie.'

'In totalitaire landen worden de media gebruikt om de macht te handhaven.'

Ons leven is niet meer denkbaar zonder moderne media, als radio en televisie, film, kranten en tijdschriften enzovoort. Deze media zijn vormen van contact en maken daarom een belangrijk deel uit van ons bestaan. Van de ene kant kun je er steeds van leren. Van de andere kant moet je er wel iets vanaf weten om een standpunt te kunnen bepalen en er niet door overspoeld te raken.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Bekijk de tekening op de vorige pagina goed. Schrijf op welke media erop afgebeeld zijn. Schrijf erbij met welke van die media jij het meest in contact komt. Noteer ook eens welke kranten en tijdschriften je leest en hoeveel tijd je per dag aan televisiekijken besteedt.
2. Hebben de media invloed op jouw leven? Geen voorbeelden.
3. Schrijf eens op waar je gisteravond naar hebt gekeken. Hoe beoordeel je zelf een avondje televisie? Gaat het jou om amusement, informatie of andere dingen?

9.2 De media in beïnvloeding

Massacommunicatiemediën, zoals radio en televisie, brengen met behulp van technische middelen bepaalde boodschappen over. Meestal gebeurt dat in de vorm van eenrichtingsverkeer. De zender richt zijn boodschap echter niet zomaar op de massa, maar op bepaalde groepen. Hoewel een zender niet precies op de hoogte is van de stemmingen, ideeën en reacties van zijn publiek, probeert hij daar vaak wel achter te komen. Dat kan zijn om beter aan de wensen te voldoen, om na te gaan of dat wat hij wil ook overkomt, of om de kijkcijfers te verhogen.

Een omroep bijvoorbeeld kan de keuzemogelijkheden beperkt houden, informatie achterwege laten, of op gevoelens inspelen. Er is dan in hoge mate sprake van beïnvloeding.

Hoe dictatorialer de structuur van een samenleving, des te sterker is beïnvloeding aanwezig: deze staat dan ook vaak geheel onder censuur.

Het is de vraag hoe groot de invloed en macht van de media zijn. Lange tijd heeft men verondersteld dat deze invloed zeer groot was.

Na de industriële revolutie viel de macht van de adel uiteen, verdwenen traditionele waarden en normen en ontstond het industrieproletariaat. Men dacht in eerste instantie dat de opkomst van de media, zoals radio en krant, grote invloed zouden uitoefenen op het weerloze individu. Het zou een nivellering van smaak tot gevolg hebben gehad, passief gedrag en de vorming van de 'massamensen'.

Tussen de jaren '30 en '60 ging men daar anders over denken. Meer en meer mensen zijn gaan leven in verbanden waarin ze hun eigen waarden en normen ontwikkelen. Met deze bagage wordt naar programma's gekeken, kritiek geuit en geselecteerd. De media op hun beurt bestuderen dit gedrag van de ontvangers en proberen er gebruik van te maken. Zij lijken bepaalde ideeën ook eerder te bevestigen dan dat ze ze veranderen.

Deze visie is door recente onderzoeken bevestigd. Maar tegelijkertijd bleek daaruit dat sinds in de jaren '60 de samenleving meer in beweging kwam, de macht van de media groter is geworden. Zij bepalen de onderwerpen van gesprek en de invulling van de vrije tijd. Ze kleuren onze kijk op de wereld, ons denken en handelen. Ze geven gelegenheid sleur of wat ook te ontvluchten in films en amusement, geven het gevoel 'erbij te horen', proberen oriëntatiepunten aan te reiken en leggen een basis voor de geschiedschrijving. Voor velen heeft de televisie een opvoedende waarde. Maar media eisen ook een bepaalde uniformiteit, bepalen de mode en sommige gedragscodes.

Voor wat betreft de ontwikkeling van ons radio- en televisiebestel, valt nog het volgende op te merken. Aanvankelijk leefden de confessionelen in eigen aparte verbanden, met eigen waarden en normen, die zij via de radio en televisie uitdroegen en bevestigden. De media

waren, anders gezegd, spreekbuizen voor het confessionele achterland. Hierdoor ontstonden de zogenaamde zuilen, zoals de KRO voor de katholieken en de NCRV voor de protestanten.

De grote veranderingen binnen de maatschappij, een toenemende individualisering en secularisatie verminderden de invloed van de kerken. Er is nivellering gegroeid in het aanbod van programma's en naast de confessionele omroepen komen nieuwe sterren aan het etherfirmament, zoals Veronica, RTL4 en de Tros. De EO is een reactie op een 'toenemend christelijk gezichtsverlies' van KRO en NCRV. Deze laatste lijken daar overigens door geprikkeld te worden weer meer na te gaan denken over een eigen identiteit.

VRAGEN

1. Wat is het doel van de media?
2. Vind je de term 'massamedia' juist of niet?
3. Welke functies kunnen de media volgens jou vervullen?
4. Waar ligt volgens jou de grootste macht, bij de zender of bij de ontvanger?
5. Wat betekent de term 'een verzuild omroepbestel'?
6. Wat is reactie op de nivellering van het programma-aanbod?

9.3 Welke werkelijkheid laten de media zien?

Wanneer de media ergens over schrijven of iets laten zien, laten ze iets anders onvermeld: je kunt nu eenmaal niet de hele werkelijkheid belichten. Maar sommige dingen kun je ook bewust verzwijgen. Zoals de Chinese regering deed door gewoon te ontkennen dat zij in juni 1989 met tanks en wapens studenten uit elkaar joeg. Vele mensen in China wisten – althans officieel – van niets. De indruk werd gewekt dat er niets was voorgevallen. De berichtgeving kan de mens dus ook gewoon bedriegen!

Nieuws is altijd verbrokkeld nieuws, omdat het een selectie is. Hierdoor verlies je op den duur het overzicht op de wereld en de werkelijkheid. De nieuwsgaring is in handen van enkele grote persbureaus, die als enig criterium de verkoopbaarheid van nieuws hebben. De journalist heeft tot taak de waarheid te onthullen, feiten weer te geven en die te becommentariëren om zo de werkelijkheid te ontsluiten. Maar wat dat nieuws is, is vaak een kwestie van keuze. Want 99 procent van alle informatie die dagelijks binnenstroomt, verdwijnt in de prullebak. Daarom is wat de journalist uiteindelijk aan nieuws aanbiedt, maar een zeer klein deel van de werkelijkheid.

De selectieve nieuwsgaring wordt enerzijds bepaald door mediagiganten. Zij bieden op commerciële basis dat nieuws, waarvan ze verwachten dat de meeste mensen het willen horen, lezen of zien. Maar anderzijds is het juist de kritische consument die zelf wenst te kiezen en op grond daarvan zich bijvoorbeeld op kranten als 'Trouw', of het 'NRC Handelsblad' abonneren. Of kijken naar de VPRO of de EO.

Andere visuele middelen, waarbij woord, beeld en geluid samengaan, spelen in het verschaffen van informatie een geheel eigen rol. Ze zijn als het ware verlengstukken van de zintuigen, waardoor je mee en verder kijkt, mee en verder luistert naar wat de media willen laten zien of horen. Ze vergroten het blik- en luisterveld, maar beïnvloeden dat ook.

Door het samengaan van beeld, woord en geluid, stijgt de zeggingskracht en de beleving van wat is gebeurd of verzonnen. De beleving wordt intenser, kan mensen in de ban brengen of oproepen tot bevrijding. Dat gebeurt op verschillende manieren, zoals in TV-series, popsongs, films, kerkelijke vieringen, sportwedstrijden of shows. Hierdoor worden mensen als het ware vanuit hun stoel een andere wereld binnengeleid. Een wereld die je via een knop kunt kiezen, die werkelijk is of verzonnen, hard of sentimenteel, romantisch of zakelijk, of verwijzend naar het religieuze.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Reageer op de volgende uitspreken:
 - a. 'In den beginnen was de pers. Daarna ontstond de wereld pas!'
 - b. 'De massamedia bepalen tot op zekere hoogte zelf wat waar is en wat niet.'
2. Wat is volgens jou de betekenis van nieuws?
Wat is de verantwoordelijkheid van de journalist?
3. Wat betekent 'selectieve nieuwsgaring'?
4. Leg uit waarom audiovisuele middelen zo'n grote invloed uitoefenen.

9.4 Media en manipulatie

Door te manipuleren zorg je ervoor dat iemand de werkelijkheid met andere ogen gaat zien dan voorheen. Zonder dat de betrokkene dat in de gaten heeft. We noemen dat ook wel 'propaganda', waarin men met behulp van bepaalde technieken of middelen mensen voor een of ander idee probeert te winnen.

Dat kan zijn door middel van het gesproken en geschreven woord, film, televisie, muziek, demonstraties, opvallende gebouwen als paleizen, uniformen of andere kleding enz.

Allemaal middelen om mensen te beïnvloeden op alle gebieden van het sociaal economisch leven.

Er zijn vier vormen van propaganda te onderscheiden:

1. *politieke propaganda*, waarmee mensen de macht proberen te krijgen of te behouden;
2. *religieuze propaganda*, waarmee men door middel van evangelisatie, verkondiging en zending eigen ideeën en idealen probeert te verbreiden; meestal speelt dan op de achtergrond de gedachte mee, dat de eigen waarheid zo exclusief was dat je die anderen desnoods met geweld mocht opdringen;
3. *educatieve (culturele) propaganda* in de opvoeding en op school, met als doel bestaand culturele normen en waarden te benadrukken, de televisie speelt hierin ook een belangrijke rol;
4. *consumptieve propaganda*, die een klimaat schept waarin consumptiebehoeften als het ware bevredigd moeten worden. Daarvoor heb je geld nodig en dus werk. Koopkracht is voor veel mensen hetzelfde als macht. Vaak wordt iemand dan ook pas belangrijk gevonden wanneer hij in welvaart leeft. De reclame speelt hierop in.

Propaganda kan mensen afleiden van een zaak door iets heel anders te benadrukken. Zo kunnen kleine succesjes overbenadrukt worden om nederlagen te camoufleren.

Propaganda geeft ook meestal geen juist beeld van de werkelijkheid. Door bijvoorbeeld de ene gebeurtenis te benadrukken, laat men de andere in het niet verdwijnen.

Propaganda kan gebruik maken van de diepste gevoelens in de mens, zoals vrees, angst, hoop, haat en verlangens en daarin haar boodschap verpakken. Bijvoorbeeld door leiders op ongekeende hoogten te plaatsen en heldendaden aan hen toe te dichten.

Propaganda kan overdrijven, zoeken naar een zondebok, problemen versimpelen, stereotypen gebruiken, zoals 'Alle Duitsers eten braadworst en drinken bier', suggereren dat de vijand bijvoorbeeld biologische wapens gebruikt, of gewoon verzwijgen wat door eigen hand is aangericht. Zoals Hitler in de Tweede Wereldoorlog deed, of kortgeleden de Chinese Volkspartij met het door het leger aangerichte bloedbad op het Plein van de Hemelse vrede in Peking.

OPDRACHT

Naast de genoemde technieken zijn er ook nog drie propagandatechnieken afgebeeld. Beschrijf deze.

Propaganda manifesteert zich op politiek, religieus, cultureel en consumptief vlak. Ze beïnvloedt op alle mogelijke manieren mensen en samenleving. Je bezig houden met de vraag hoe je daar tegenover staat, is een ethische kwestie. Daarom is het nodig te zoeken naar normen en waarden die op de achtergrond een rol spelen in propaganda. Wanneer propaganda niet authentiek is, zal ze leugens gebruiken en de massa proberen te misleiden. Uitgangspunt is dan ook altijd dat propaganda de mens oprecht benadert, betrouwbaar is en een appèl doet op de menselijke vrijheid en verantwoordelijkheid. Manipulatie moet afgewezen worden, omdat het de menselijke vrijheid en verantwoordelijkheid aantast. In autoritaire opvoedingssystemen, agressieve vormen van geloofsverkondiging, misleidende reclame krijgen mensen te weinig kans zichzelf te zijn. Ieder mens moet in de gelegenheid gesteld worden om eigen beslissingen te nemen. Dit betekent onder andere dat je altijd toegang moet kunnen hebben tot de bronnen van informatie en dat de berichtgeving niet gecensureerd wordt. Iedereen heeft de verantwoordelijkheid om na te denken over de inhoud van de boodschap en deze te toetsen aan zijn eigen normen en waarden. Propaganda bedrijven, maar ook je reactie daarop heeft dus altijd te maken met verantwoordelijkheid.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Wat is manipulatie?
2. a. Wat is propaganda?
b. Noem vier vormen om propaganda te maken.
3. Ga voor jezelf na wat jou ertoe deed beslissen de sportkleding aan te schaffen die je hebt, de fiets of de bromfiets te kopen waarop je rijdt. Vind je dat je in je keuzes hebt laten beïnvloeden? Zo ja, waardoor dan?
4. Geldt dit ook voor je geloofs- of levensovertuiging?
5. Omschrijf de betekenis van de volgende stellingen en geef je mening over:
 - * wat liefde is vind je in de Bouquet-reeks;
 - * het merk broek bepaalt of ie lekker zit;
 - * hoe meer je als politicus belooft, des te eerder word je gekozen;
 - * de televisie bepaalt wat goed is en wat niet.
6. Onderwijs is een vorm van propaganda voor een bepaald soort samenleving. Kun je zeggen voor wat voor een soort maatschappij?

9.5 Media: vrije meningsuiting en vrije meningsvorming

Nederland wordt gekenmerkt door een democratisch pluralisme. Dat wil enerzijds zeggen dat personen, groepen en organisaties er hun eigen visies en waarden op na mogen houden, vrijheid dus. Anderzijds zijn ze gebonden aan de regels van de democratie. Dit kan gemakkelijk leiden tot spanningen en conflicten. Steeds zal er daarom een afweging gemaakt moeten worden tussen menselijke behoeften (zoals bezit, macht en invloed) én de ethische eisen.

Nu leven wij in een tijd van stormachtige ontwikkelingen in wetenschap en technologie die de machtsverhoudingen binnen de samenleving bepalen en veranderen. Daarom is het noodzakelijk waarden en normen voortdurend ter discussie te stellen, ze aan te passen en

opnieuw te formuleren. Alleen zo blijft de samenleving gezond en flexibel en kan ze de uitdaging aan van een nieuwe tijd.

De media spelen hierbij een belangrijke rol. Zij geven informatie op grond waarvan wij ons een mening kunnen vormen. Maar daarnaast nemen zij ook onze plaats in, ze fungeren als spreekbuis voor onze waarden (vrijheid van meningsvorming en meningsuiting).

Maar wil dat goed functioneren, dan is het ook nodig dat wij invloed krijgen en houden op de media zelf. Dat is niet zo eenvoudig. Want mensen hebben niet alleen behoefte aan zakelijke informatie, maar ook, als een soort tegenwicht, aan amusement en ontspanning. Daarin wordt voorzien door een enorme informatie- en amusementsindustrie, die over zeer veel kapitaal beschikt. Zij bepaalt voor een belangrijk deel de inhoud van het aanbod. De media-industrie dient daarom verantwoording af te leggen van wat ze laten lezen, horen of zien. Maar tegelijk moeten wij er zelf voor waken dat zij de waarden en normen weerspiegelt die binnen onze maatschappij opgeld doen.

Ook de kerken zien de media als instrumenten van sociale communicatie ten dienste van de menselijke verbondenheid. Dat is niet altijd zo geweest. In het begin van deze eeuw stonden ze negatief tegenover de media en pasten censuur toe. Later vestigden ze hun eigen media. Hun bijdrage aan de media is vooral ethische en religieuze dimensies aangeven, ontwikkelen en kritische vragen stellen.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Schrijf op wat de rol van de media in onze tijd is en welke gevaren eraan verbonden zijn voor het recht op vrije meningsuiting en meningsvorming.
2. Hoe staan de kerken tegenover de macht van de media?

9.6 *De schrijvende pers*

Een journalist selecteert uit verzamelde informatie en schrijft daarover. Van hem of haar mag verwacht worden dat hij of zij geen onjuistheden schrijft. Een journalist moet vrij zijn/haar keuze kunnen bepalen en zijn/haar mening uiten. Ook de redactie moet onafhankelijk kunnen werken. Zonder deze voorwaarden is er geen vrije pers en dus geen democratie.

Mensen kopen graag lectuur die aansluit bij de eigen mening en leefwereld. Er blijkt ook een samenhang te bestaan tussen het leesgedrag en de sociale klasse waarin men zit. De meeste tijdschriften worden uitgegeven door een handvol concerns die samen een soort bewustzijnsindustrie vormen. Zij handhaven zich vooral door advertenties. Hoe groter de oplage, des te goedkoper is het tijdschrift. Regelmatig worden er marktonderzoeken gehouden om na te gaan of de advertenties en de inhoud van het blad overkomen. Er zijn groweg twee strategieën om lezers en advertenties op elkaar af te stemmen: door een zo groot mogelijke oplage, of juist door een kleine en selecte groep lezers te bedienen, zoals *Vrij Nederland* en *de Tijd*, en *Donald Duck* voor de jeugd. Hoe groter de binding met de commercie, des te meer spelen ze in op de wensen en verlangens van de publieksgroep met het grootste getal. Vaak hebben dit soort van tijdschriften iets van een droomfabriek. *Privé* bijvoorbeeld heeft meer dan 1 miljoen abonnees. Voeg daarbij de uitleen van het blad en zo'n kleine 4 miljoen Nederlanders krijgen het wekelijks in handen! Typerend voor de presentatie zijn de grote koppen, het makkelijke taalgebruik, korte zinnen, in elkaar gezette dialogen. De wereld van de sterren wordt menselijk en bereikbaar gemaakt: sterren lijden als

wij, hebben lief als wij, maken fouten als wij. Dikwijls schuilt er een moraal in het verhaal. De levensfilosofie die erachter zit is, dat niet iedereen de top kan bereiken, dat er een spanning bestaat tussen privé en werksfeer, dat werken goed is en dat de keerzijde van het gelukkige leven van de ster eenzaamheid en ongeluk is. Dit soort tijdschriften moet niet veel hebben van politiek links. Ze bieden de lezers stof te over om weg te vluchten uit de sleur van alledag.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

1. Geef schriftelijk je mening over de volgende twee stellingen:
 - Justitie mag een krant dwingen informatie af te staan die verkregen is uit interviews met een op vrije voeten rondlopende verdachte.
 - Justitie mag de pers opdragen geen berichten te publiceren in een ontvoeringszaak.
2. Aan welke voorwaarden moet worden voldaan wil de journalistiek zo optimaal mogelijk kunnen werken?
3. Verklaar het succes van bladen als Story en Privé. Welke moraal zit er vaak achter de verhalen en interviews in dit soort bladen?

Samenvatting

Ons moderne leven wordt voor een belangrijk deel bepaald door de media die een boodschap overbrengen met behulp van bepaalde technieken. Zij kunnen middelen zijn om onze oriëntatie op de dingen en de wereld te vergemakkelijken. De invloed van de media moet gecontroleerd kunnen worden op hun ethisch gehalte. Audiovisuele middelen weerspiegelen de werkelijkheid intenser, maar vaak ook vertekend. De mate waarin dat gebeurt is afhankelijk van de zender. Ook is manipulatie mogelijk door middel van propaganda-methoden.

Ethisch uitgangspunt is steeds dat de boodschap gebaseerd moet zijn op de vrijheid van meningsuiting en meningsvorming.

